

HISTORIA DA LITERATURA GALEGA

PRIMEIRA EDICIÓN 1951
SEGUNDA EDICIÓN 1971

F. FERNÁNDEZ DEL RIEGO

MANUAL
DE
HISTORIA DA LITERATURA
GALEGA

Depósito Legal: VG. - 124 - 1971

EDITORIAL GALAXIA - Reconquistista, 1 - VIGO

No ano 1951 tiramos do prelo un Compendio de historia literaria galega co que inauguraba a "Editorial Galaxia", creada por aquel entón, a serie de *Manuais* do seu nome. Agora, pasados xustamente catro lustros, publícase esta 2.ª edición, correxida e posta ao día. O texto do compendio, que inicialmente aparecera escrito en castelán, preséntase nesta ocasión en lingua galega. As razóns que xustifican o feito non requiren ponderalas. As dúas décadas decorridas dende unha edición á outra serviron pra incrementar ampliamente o número de lectores na propia fala. Polo tanto, o que resultaba política aceptada pra 1951 non vale xa pra 1971.

*Con referencia ao demais, ten a mesma validez hoxe que daquela o criterio que espresamos no li-
miar. Emporiso verquémosto aquí outra volta en pa-
labras moi semellantes. Eis:*

Ao dar á publicidade este Manual de Historia da Literatura Galega propoñémosnos ofrecer unha re-
seña do máis sobresáinte dos nosos valores litera-

rios. *Percuramos así que a nosa sinxela obra poida servirle a quenes sintan a curiosidade de conocer en panorámica o proceso histórico das letras galegas. A traveso da información que amosamos nas súas páxinas demos meirande importancia á espoxición xeneral de cada época literaria, que ao propósito de facer estadísticas eruditas e eshaustivas de todos os autores pertescentes a ela. En cada intre destácanse tanto coma os nomes máis conocidos, os que xulgamos como máis exemplares. Moitas lagocas e omisións hanse acusar, xa que logo, na espoxición histórica. Pero na maior parte dos casos, estas omisións foron deliberadas. Obedecen ao carácter elemental do presente compendio, ou ao criterio de valoracións establecido polo seu autor.*

A época contemporánea cobra, quezáis, unha tensión desproporcionada en comparación coas outras. Coidamos que compría darlla, porque inda non fora comementemente sistematizada esta época nosa, nin hai siquera unha monografía que a abranza por enteiro.

Antre os escritores das xeneracións pasadas seguramente figuran os nomes de autores cuio merecemento literario aconsella o seu trato adoito, ou, cando menos, o seu coñecemento e lectura. Certa mercadería folclórico-costumista sin transcendencia, mesmo no plano do popular, foi omitida coscente-

mente. Agás, craro está, a daqueles tempos nos que a pobreza criadora obriga a sinalar determinados autores, inda que no confronto cos doutros ciclos resulten minguados.

Pra que sirva de guía a quenes desexen outar coñecementos máis cheos, ou referencias máis ao por miúdo que os que esta sinxela historia lles pode amosar, van ao remate do volume unhas Notas bibliográficas que lles valerán de proveitoso índice de consulta.

Queremos manifestar, ao cabo, que esta breve historia se non escribiu con prexuício crítico algún, sinón dacordo cunha estimación de valores e un pa-senño considerar o senso íntimo da nosa literatura, que coidamos de entendemento sero. Pra o conseguir botamos man moitas veces de traballos xa feitos que, ao noso entender, sinalan rotas craxeadoras pola solvencia de xuício dos seus autores.

GALICIA E A LINGUA GALEGA

1. ORIXES HISTÓRICOS E CARACTERÍSTICAS. — Galicia é, con todas as características dun vello e pequeno país europeo, un pobo cheo de peculiaridades. Tanto pola súa literatura como pola súa xeografía, e mesmo pola súa historia, distínguese dos outros pobos peninsulares. A súa fisonomía aparece deseñada con liñas moi de seu no cadro que enmarca ao conxunto ibérico.

Houbo, xa que logo, un longo sedimento de civilizacións prehistóricas no vivir antergo de Galicia. Pero os habitantes que deixaron un calco máis fondo, antre todos os que aquí afluíron, semellan ter sido os celtas, cuíos orixes e tempos de dominio son aínda escuros pra a ciencia. Estes antigos poboadores ocuparon a nosa terra de xeito non ben determinado. Pero o seu arraizamento nela imprimíulle

un acento configurador á vida máis recuada do país.

Quezáis gregos e fenicios tiveran residido, con posterioridade, na xeografía galega, a onde chegaron seguindo os seus longos periplos pola mar. Porén, non hai probas convincentes de que afincaran no noso noroés colonias permanentes.

Tempos despois, e logo do dominio cartaxinés na península, que non acadou ao fisterre, produciuse en Galicia a invasión romá. Nos seus comezos batéu coa rebelde dos nativos, que se resistían á nova dominación. Esta rebelde mantívose durante unha alongada xeira. Pero, ao cabo, Galicia foi romanizada, e o influxo da cultura superior dos románs deixouse sentir dun modo axeitado á forza política do Imperio; unha forza que soio emprincipiou a enfloracer ao xurdir as loitas e máis o progreso do Cristianismo.

Galicia deu á literatura romá, ou latina, un bó continxente de inxenios: Prisciliano, Paulo Orosio, San Fructuoso, A Monxa Etheria, San Valerio, Apringio e outros.

Ao se encetar o século V entraron os pobos bárbaros na península. Galicia foi ocupada de primeiras polos suevos, quenos deixaron un craro sinal da súa estada antre nós. Os árabes fixeron nela algunhas incursións que tiveron certa transcendencia, e pesie ao esporádico das súas conquistas deixaron após de sí determinados calcos.

A caste galega é, pois, unha mestura de razas conformada en aleación de proporcións moi variegadas. Pre-celtas, celtas, románs e suevos constitúen elementos básicos desa mestura. Nefeito, a Galicia europea que brilla na Idade Media, deséñase con fundamentos prehistóricos e protohistóricos celtas, e unha colonización permanente de pobos xermánicos, sin ostensíbel aporte africano. É unha Galicia occidental, e loira en parte, de tradicional liña nórdica.

Pero co dito tan sumariamente non queda, nin pode quedar, definido o carácter do pobo galego. Soio o tencionar unha definición deste tipo resultaría empresa nada doada pra poder encadrala nos lindeiros dunhas breves liñas. Nembargante, quezáis cabería indicar algunhas particularidades sincólicas que rebordan o río das épocas: individualismo, apego á terra natal, tendencia lírica e melancónica, saudade —quizavés herdo céltigo— humorismo...

2. FORMACIÓN E DESENVOLVEMENTO DA

LINGUA. — A lingua e máis a literatura son mesmamente inafastábeles. Unha lingua ofrece ao escritor non só vocábulos correspondentes a conceptos definidos; tamén unha estrutura rítmica, palabras de contido afectivo pouco definido, frases feitas, imaxes, alusións, proverbios, asociacións, vo-

cabulares que constitúen asemade un contexto onde se vai inxerir a obra literaria.

A lingua ven ser a expresión cultural máis completa dun país. Trátase do resultado dunha experiencia colectiva multiseccular; dunha creación elaborada en todas as carnadas sociais, englobando todos os tipos de actividade, dende o xogo infantil deica o seu pensamento filosófico.

Remotamente, a fala galega desce do indo-europeu, nome convencional dado ao idioma do pobo ario. O itálico, latino ou osco-cámbrico, foi un dos dialectos que se formaron desa lingua primitiva, despois de se ter espallado os arios pola Europa. O latín remata por se impoñer a todos os outros dialectos indoeuropeus do sul. Non somentes polo grande rol expansivo que lle imprimiu a civilización romá, sinón tamén polo esplendor da súa cultura literaria.

O latín revestiu tres formas: a vulgar, a literaria e unha intermedia antre estas dúas —a do *sermo cotidianus*—, que eludía os desmános do *sermo rústicus*, inda que empregando certas libertades das que o latín clásico non disfrutaba.

O latín popular —importado por soldados e colonos— chegou á península nos derradeiros tempos do século III denantes de Cristo. Foi asimilado baixo influxos fonéticos diversos. Por causas aínda non ben concretadas diferenciouse nas varias lin-

guas hispánicas, antre as cales a falada na faixa occidental chamóuse galego-portuguesa. Esta, no seu proceso formativo, localizábase na rexión noroesteña, na ribeira do Miño.

Según a hipótese de Menéndez Pidal, o latín peninsuar foi de inicio sensibelmente homoxéneo. A diversificación veu resultar do xeito como empezou a Reconquista. Avantando do país basco cara o sul, o castelán —que ofrece características fonéticas moi particulares— tería penetrado como unha cuña no Romance peninsuar común; afastando así o grupo do aragonés e máis do catalán a oriente, e o grupo do leonés, asturiano e galego a occidente.

O galego destacouse dun grupo de falares da vertente occidental dos Montes Cantábricos. Era, xeográfica e lingüísticamente, o máis alonxado do castelán. Chegou a acadar unha posición privilexiada, porque na primeira fase da Reconquista, Santiago de Compostela trocouse no principal centro relixioso, político e cultural dos reinos cristiáns, cunha importante Corte episcopal e varias Cortes señoriais.

Ao parecer, as primeiras palabras galego-portuguesas descóbreense en documentos do século XI, escritos no artificio latín bárbaro, pero con inxerencias do romance ou lingua falada. Son do-

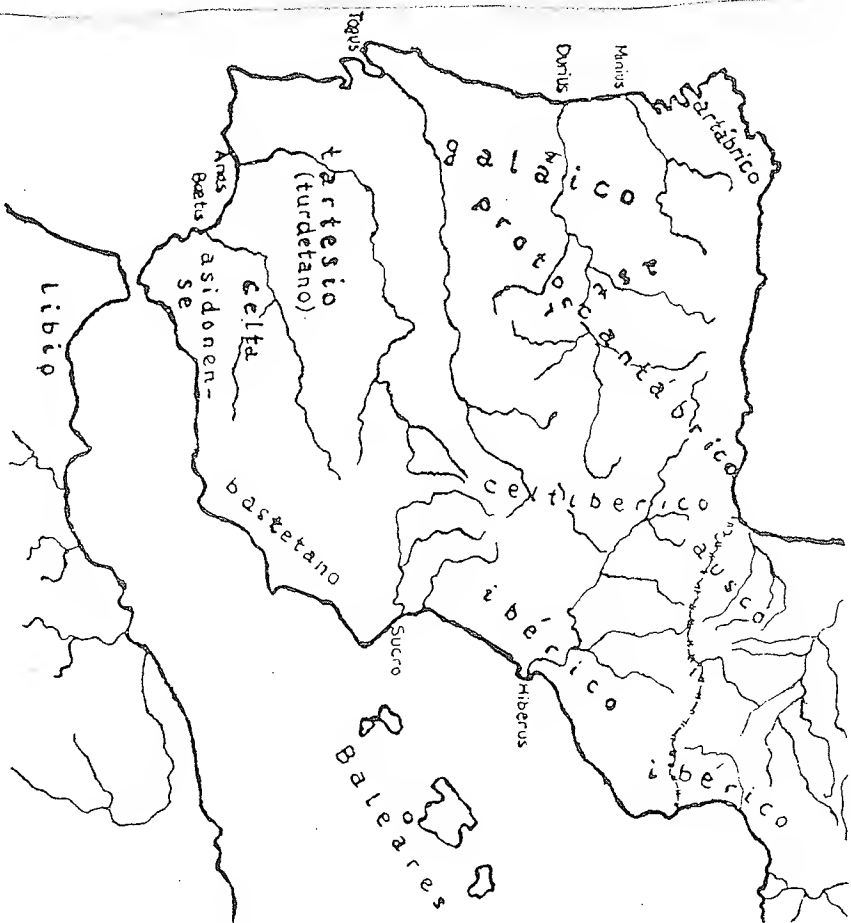
cumentos de utilidade, non moimentos literarios: particións, donacións, cartas de pago, testamentos...

Dende o século XIII en diante é cando emprincipian a se amosar documentos en galego, totalmente ou en grande parte; o que reflexa a importancia do idioma falado, que xa entraba en competencia co latín bárbaro dos escribáns.

O meirande releve da lingua manifestase no marco deste século, deica o XIV. O galego-portugués é daquela a fala literaria da faixa do Ocidente peninsuar. Foi a lingua lírica e doce na que os guerreiros das cruzadas ibéricas tatexaron os seus anxeios ideais; a linguaxe tenra e expresiva que lles revelou a vida interior; o xardín segredo da matinación e máis do ensoño.

Pero mentras que o portugués a partir deste tempo sigue a se desenvolver literariamente, o galego decaí; e ao longo de varias centurias, sometido ao imperio do castelán, non coñece cultura literaria. Compre chegar ao século XVIII pra atopar as primeiras amosas de emprego da lingua galega na literatura. E no XIX, a lingua que se atobara no colo popular, rexurde outravolta con rexo pulo, consagrándose na obra lírica de tres poetas: Rosalía Castro, Eduardo Pondal e Curros Enríquez.

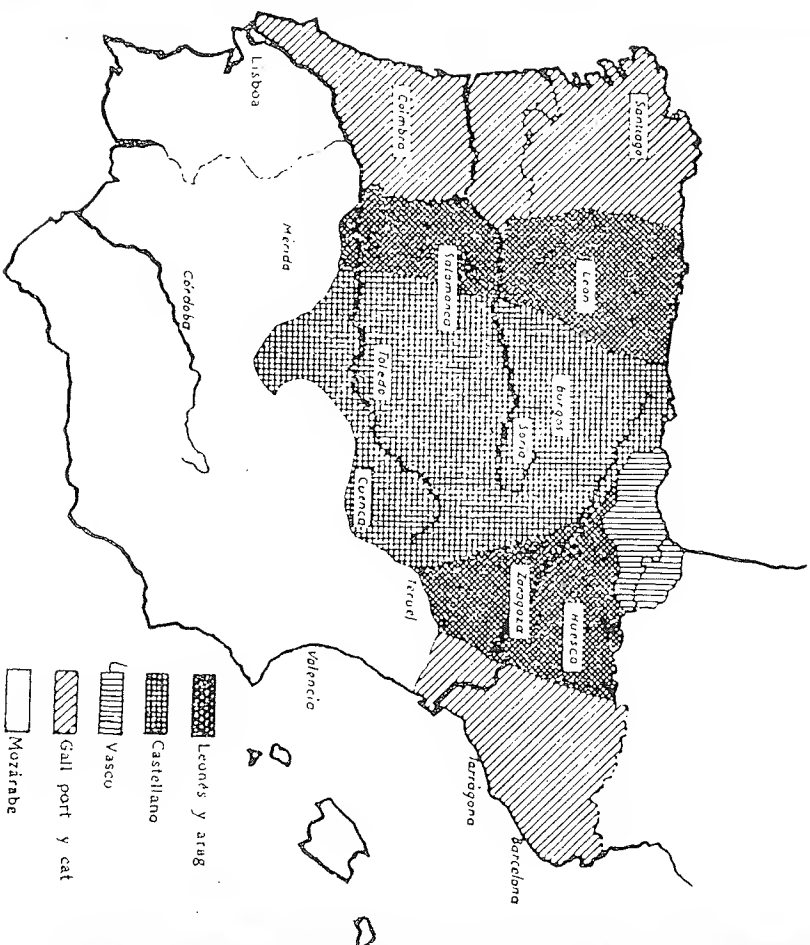
Dende aquela, a dignidade e o recobrimento idiomáticos andan a camiñar por anovados vieiros cara horizontes prometedores.

LINGUAS PREINDOEUROPEAS: Protocantábrico, ausco, ibérico, bastetano, tartesio, asidonen-se

LINGUAS INDOEUROPEAS:
galaico, astur, celta
"Noroeste hispánico"

A ÉPOCA MEDIEVAL

ESTADO DA RECONQUISTA CARA O 1200

1. RONSEL HISTÓRICO.—A configuración política de Galicia na Edade Media móvese antre posibilidades amplas que, nembargante, non chegan a coallar na realidade. Co seu mal fado, o rei galego García crebóu o camiño dun reino de Galicia coincidente coa rexa personalidade do país. Don García, guindado do seu reino polo épico Sancho, o dos muros de Zamora, voltóu ao seu trono despois de esbardallar antre Braga e o río Cavado ás tropas dos seus irmáns Sancho e Alfonso.

Quezáis non fora García un home con convencemento cheo da potente realidade galega, e non soupo aproveitar a tempo os camiños que no horizonte se lle abrían. O home de Galicia, Xelmírez, nacéu home de letras, eclesiástico. De ser un puro guerreiro ou político, de seguro que tería atopado a

forma axeitada do reino galego. Despois sobreviviu un tempo confuso, avolto, fadigoso. E perdéuse xa o norde que o porvir de Galicia demandaba.

No orde da cultura, o selo galeguísimo do románico —di Otero Pedrayo— impón as súas normas. A brillante xeira románica —séculos XI, XII e XIII— é de seguranza e conciencia crara dun destino. Dende os nobres días de Alfonso VII, o coroado por Xelmírez na catedral compostelá, deica a Corte literaria dos Trastamara, decorre leda e popular, gozardesca e satírica, a poesía galego-portuguesa; unhas veces mestúrase co pobo, e outras adquire sabugo de estética pura. Con Alfonso VII, Galicia foi centro e nó. Cos Trastamara, Portugal sigue vencellado á súa roita marítima, e Galicia vaise trocando nunha terra lonxana no reino central e occidental criado pola Reconquista e estruturado arredor de Castela.

No cumo do froecemento medieval é cando no ceo compostelán arden as lampadas votivas de todos os linaxes europeos; é cando a voz conxunta da variedade continental sona por vez primeira na historia. O século XII, principalmente, coincide coa revelación da gran cultura e progreso galegos. Ambos e dous son fillos da prosperidade do país e da afluencia da moitedume deromeiros. Afluencia orixinada polo feito das pelerinaxes a Santiago, e polo influxo que exerceron os cortesáns e cabaleiros do

séquito de Raimundo de Borgoña —o casado con dona Urraca, filla de Alfonso VI—, ao lle dar éste ao seu xenro o libre goberno do país co título de Conde de Galicia.

2. ORIXES DA LÍRICA. — O problema das orixes da lírica ten suscitado variegadas e mesmo contrarias teorías. Quezáis ningún como o esgrevio medievalista portugués Dr. Rodrigues Lapa, os teña estudado con máis asinado xuício crítico na súa obra fundamental *Das origens da poesia lirica em Portugal na Idade Média*.

Veleiquí de xeito moi sucinto a indicación das referidas teorías: A arábiga, sostida por Barbieri, André, Conde, Schak, Burdach e Ribera antre outros, quere derivar todo o lirismo europeo dos árabes; dun xeito especial o español, que, según Ribera, procedería do “zejel” andaluz.

A tese folklórica, á que Fauriel imprime certos trazos definitivos, que foron empregados despois por Gastón París. Esta tese apóiase nunha lírica popular latina, nada das antigas festas pagás.

A teoría de Alfred Jeanroy, que percura o antecedente do lirismo románico nun lirismo francés, culto e aristocrático.

A dos meiolatinistas: G. Meyer, Amador de los Ríos, Oviedo Arce, que o derivan da literatura eclesiástica medieval e do que se conservaba da antiga

(Ovidio principalmente). Guillermo Meyer di que "A poesía rítmica latina foi de comezo a mestra; despois unha cordial competidora e conselleira, que exercéu nas poesías románica e xermánica influxo duradoiro, que aínda hoxe se revela nas formas actuais". Wechsler e Brinkmann percuran na poesía latina os elementos esenciais do trovadorismo.

A tese litúrxica, ao cabo, fai derivar o lirismo trovadoresco das formas da poesía da eirexa cristiá; afilla esta teoría as formas poéticas dos troveiros á dos cantos litúrxicos: tropos, secuencias.

Semella probado que existiu —de xeito especial na península— unha poesía popular litúrxica a imitación da oficial da Eirexa, e que se cantaba en latín; e, ademais, parodias e imitacións, de senso profano e ate licencioso e godalleiro.

A transición da poesía litúrxica á profana atópase mesmamente nesas parodias, debidas principalmente aos "goliardos" ou "clericivagantes", e en composicións semiprofanas. As súas formas, que eran as da verdadeira liturxia, foron imitadas nas poesías en romance, e en poesías bilingües, que axudan a marcar o tránsito.

O lirismo pre-trovadoresco, val decir o anterior á introdución da moda provenzal, semella amosárese claro sobre do asunto. Trátase, certamente, dunha poesía popular, pero que non é de propio obra colectiva, nin feita por desensinados. Foi elaborada por

xente anónima, inda que de pequena cultura literaria: "clérigos" (estudantes), "monxes" e "cabaleiros viláns". Manifestase, en particular, nas cantigas de amigo, nas paralelísticas de leixaprén e de refrán, e é a que mellor conservou as formas litúrxicas primitivas.

Por outra banda, compre sinalar o ambiente social no que o lirismo se criou, que é un ambiente de cabaleiros probes, medio fidalgos, obrigados ao "fosado", e que tanto calco deixou nos Cancioneiros. Ese "lirismo antigo, de feitió popular —apunta Rodríguez Lapa—, presume un conxunto de condicións de orde social, que o afasta tanto dos medios aristocráticos como propiamente das erases ínfimas. É, na súa esencia, un lirismo burgués, conservador".

3. A POESÍA PROVENZAL. — A Provenza era unha rexión do mediodía da Francia, onde se falaba a lingua d'Oc. Mesmamente por eso recibiu o nome de Ocitania a dita rexión.

A Provenza era, sin dúbida, a terra latina que máis tiña conservado o espírito do mundo grego e román. A propia denominación de Provenza equivalía a provincia romá. Era unha terra de ceo azul, de atmósfera morna, souriles pradeiras, de bosquños e verxéis, castelos xangales e feiticieiras mulleres.

No norde da Francia os rudes barós feudais andaban a pelexar. Na Xermania vivíase unha vida de

ríspidas fortalezas, onde os “minnesinger” cantaban fazañas de guerra e de sangue. En Castela estábase a loitar rexamente nas loitas da Reconquista. En troques, aló na Provenza, nas Cortes de Tolosa, da Aquitania, da Auvernia, de Arlés, do Rosellón —polos séculos XII e XIII— gozábanse longos vagares de paz. Vagares que aproveitaban os cabaleiros e as damas pra celebrar festas e xogos de trovas en “Cortes de amor”. Presidíaa unha dama que facía de raíña e premiaba ao troveiro que millor cantara as dozuras do corazón e a fe dos namorados.

Na Galicia e máis en Portugal tivo fonda repercusión esta poesía provenzal ou occitánica. Os troveiros chegaron a terras galegas nas pelerinaxes a Compostela, polo Camiño Francés. Tamén viñan convidados polas Cortes de Galicia e portuguesas. De todos xeitos non resulta doado fixar quenes foron os primeiros troveiros galegos, o mesmo que cando se produciu a entrada e predominio en Galicia da escola provenzal.

O vencello entre galegos e provenzáis débú ser grande, deica o punto de que unha das composicións máis antigas que se conocen é do provenzal Rimbaldo de Vaqueiras; e, de non ser unha tradución, demostranos que tamén os poetas provenzáis empregaban igualmente o galego pra compoñer as súas trovas. Rimbaldo é dun tempo antre o 1180 ao 1207, e esto dá pé pra supoñer que foi nese periodo cando se introduciu en Galicia o arte provenzal.

Sin dúbida a poesía da Provenza chegou ao noso ambiente no intre máis axeitado. Daba espresión a tendencias de gosto e formas de sensibilidade que pertencían tamén a algúns dos pobos peninsulares, e ao galego de maneira especial. Sábese de certos troveiros provenzáis que estiveron en Portugal e que o nomearon nas súas cantigas, como é o caso de Marcabré e Gavaudan o Vello. Polo máis, a poesía provenzal, na súa forma satírica, manifestase picante e mesmo godalleira máis dunha vez. Na súa forma lírica acada, repetidamente, a sinxela beleza; sobre de todo cando os troveiros adoptan o ritmo, a rima e os conceptos populares.

4. PRIMEIROS MOIMENTOS LITERARIOS. —

Resulta labor espiñento, pouco facedeiro e dabondo encerrallado, o estudo dos primeiros moimentos da Literatura galega. Hai que percorrer as ribeiras da lenda e fuxir da solvencia informativa pra emproar este confuso tema. Refugando calquera responsabilidade crítica, pódense insinuar os seguintes feitos:

Co século XII, cando se deseña a nacionalidade galego-portuguesa, coincide o intre da grande creación épica. Galicia, lóxicamente, debería poseer amosas desa poesía; e con maior adianto, si cabe, pois nos autores clásicos atópanse algunhas referencias a cantares guerreiros dos antigos galaicos, que non deberon ser outra cousa que cantares de xesta.

Tense falado do “Canto da perda de España”,

cun dobre carácter, histórico e lexendario, como do primeiro moimento da Literatura galega. De ter sido realidade o "Poema da Cava" ou "da Perda de España" resultaría de certo un prodixio, xa que o suñeron escrito no século VIII e en oitavas. Pero ningúnha persona con siso pode aceptar hoxe a súa autenticidade.

Tamén se citou o precedente de Gonzalo Hermínguez, como celebrado autor de "Ouroana", que en saía diferentes metros na súa composición; combina, nefeito, o endecasílabo co verso de dez, sete e oito sílabas, somente suprimindo o consonante e sustitúndoo por asonantes.

Falóuse, asemade, de Egas Monis Coelho, curmán do sonado Egas Monis do século XII, poeta de cantigas sinxelas e cortesás, cheas de tenros laios e bagoentos sentires. A Monis Coelho atribuíronselle dúas poesías apócrifas das que se dixo que eran cartas súas de amor.

Inauténtica é, asimesmo, a "Canción do Figueiral", cúa paternidade lle penduraron a Goesto Ansuréz. A pesares delo ten o atraemento de se basear, sin dúbida, na tradición popular dun tributo de doncelas que había que lle pagar aos mouros; algo semellante ao que os gregos satisfacían ao Minotauro. As súas repeticións, inda que un algo enfáticas, teñen certo ritmo, dando a impresión de que o autor se inspirou en cantinelas populares ouvidas na súa nenez.

De resume, o "Poema da Cava", o Gonzalo Hermínguez, o Egas Moniz, a "Canción do Figueiral", son mistificacións que nin siquera deben se citar nun traballo serio. Algún historiador refírese tamén a Seguíno, bispo de Ourense, atribuíndolle a autoría dunha sonada obra, e a nova vestidura doutra. Mais o certo é que esta bretemosa páxina da nosa Literatura orixinaria atópase enlamada polo xogo imaxinativo, sin que á fantasía lle poda adicar a discriminación erudita un norde crarexador.

5. POESÍA CULTA E POESÍA POPULAR. — O

que de primeiras se descobre no horizonte histórico das nosas letras é o manantío do canto popular; ese canto xurde e vaise formando no seo dos pobos; ese canto que eles conservan, madurecen e trasmiten, e que somente eles perpetúan.

Os máis antigos textos literarios en lingua galego-portuguesa son composicións en verso; unhas composicións que foron conservadas en cancioneiros copiados a fins do século XIII e máis no XIV, algúns dos cales remóntanse a cando anda a se rematar o XII. Porén hai que supoñer moi anterior a este tempo o culto da poesía testemuñada por eses textos escritos.

A literatura oral só se fixa por escrito en época serodia da súa evolución; cando as condicións ambientais son xa moi diferentes daquelas que lles deron

orixe. Polo tanto sería trabucado pensar que a poesía galega nacéu cos Cancioneiros. Estes non veñen ser outra cousa que coleccións máis ou menos tardías, e limitadas ás composicións que chegaran ao conecemento dos respectivos compiladores. Unha parte, cando menos, da poesía conservada polos Cancioneiros supón un longo pasado e unha tradición oral que nos levan a tempos moito máis recuados do que aquel no que foi datado o poema máis antigo dos Cancioneiros. Un pouco adiante hemos aludir ás “jaryas”, que semellan revelar a existencia no seo das poboacións sometidas ao dominio musulmán, dunha poesía popular moi relacionada quezáis coa que estes Cancioneiros conservaran.

Conocido é o feito de que o centro da Literatura galego-portuguesa medieval atópase en Galicia. Demóstrano, entre outros, dous datos: en primeiro termo, a lingua empregada, nada na alta Gallaetia, ao achego das torres xacobeas. De segundas, os lugares citados ou aludidos nas trovas, enmarcados na súa maioría na faixa que se estende dende o Atlántico deica o Douro, a unha e outra banda das ribeiras do Miño.

Pois ben, pódese decir que son tamén dúas as fontes de onde manan as trovas: as danzas e cancións populares, que apuntamos como manifestación primeira da nosa citación literaria, e o modelo provenzal. Resulta así que o pulo vital da poesía lírica

galega mantense na ubedade confluente de ambas e dúas correntes. Poesía culta e poesía popular en feconda mestura. Velahí o vizoso norte da inspiración trovadoresca. O norte cortesán do provenzalismo cando coa musa do pobo, arrincada da nosa realidade campesíña e mariñeira, son os que dan forma e contido ás trovas da poética medieval.

Dende os primeiros moimentos líricos, dos cales o máis antigo é unha cantiga de Pai Soares de Tabeirós —datada no 1189 según Dona Carolina Michaëlis, e no 1198 ou pouco despois según hipótese posterior—, o cultivo da poesía provenzal foi arraiando en Galicia. Pero á par da progresión do provenzalismo amósase un alento, nunca esmorecido, do miolo popular. En calquera caso os poetas deste tempo así conformados, atinan a reflexar nas súas cantigas o millor e o máis sentido do seu propio lirismo. Val decir: humor cheo de ironía, un algo tinguido de escepticismo, e irreverente ás veces; senso intuitivo da paisaxe, en mestura coa acción e sentimentalidade da máis enxebre tenrura e de refinado gosto na expresión.

Estes xeitos veñen dados polo influxo da realidade de que deixamos anotada: casamento vizoso da poesía popular —nidamente galega— coa poética culta e aristocrática do provenzalismo.

6. OS CANCIONEIROS GALEGO-PORTUGUESES. — Tense dito que a poesía lírica é un xénero serodio, que froece nas épocas cultas e refinadas millor que nos orixes inxenuos e algo bárbaros de toda literatura. E eso, porque o cultivo do sentimento, propio da poesía lírica, ven ser, quezáis, obra de individualidades e de espritos escollidos, máis que de xogares anónimos e de masas.

Pesie á existencia de rastros épico-narrativos nalgunhas creacións galegas da Idade Media, semella que Galicia non tivo unha épica propiamente dita. Ora, ¿ten sido a poesía galega, como se viña sostenendo tradicionalmente, a primeira manifestación escrita da lírica peninsuar? No ano 1948 o orientalista Stern interpretou unha serie de “jaryas” románicas pertencentes a “muaxás” hebraicos, compostas por poetas xudeus da Andalucía dende fins do século IX ao remate do XIII. Este feito deulle pretesto a Dámaso Alonso pra asegurar que o núcleo lírico popular na tradición hispánica é unha breve e sinxela estrofa: un vilancete. E inda que o misterio non esteña desvendado, nin moito menos, o problema ten indudábel sinificado. Esas “jaryas” —nome árabe dos remates de certas composicións de autoría de poetas hebreus— foron escritas en lingua mozárabe, falada por unha parte da poboación cristiá baixo o dominio árabe. Consisten, mesmamente, en cantigas de muller que lembran moi de perto aos cantares

galegos de amigo. Os poetas hebreus recoleíranas do folklore popular do seu tempo. Sucesivos xogares e poetas, sucesivas épocas e medios sociais adaptaran e variaran, sin dúbida, esta poesía folklorica.

Mais, fora do tan debatido tema dos orixes, o certo é que a lírica galega conservada nos Cancioneiros que chegaron deica nós, amosa un madurecemento e un espaxamento que abrangue grande parte da Península. Sabido é que mentras no centro desta os guerreiros e ocupantes casteláns impoñen a súa lingua nas rexións que arrincan ao dominio árabe, no oeste os invasores galegos siguen outro rumbo: despois de avanzar deica as marxes do Douro e a súa guía ate o Mondego, alongan o dominio da fala cada vez máis para o sul. Na súa primeira fase histórica —que chega a mediados do século XIV— o galego acada un prestixio literario inconfundíbel. Os poetas dos Cancioneiros son oriundos de toda a rexión antre o Mondego e o Golfo de Vizcaya. O idioma fálase nesta época non soio nas terras galego-portuguesas, sinón por toda a aristocracia española, e emprégano nos seus cantos os xogares líricos. Como lingua literaria, a galega é unha lingua peninsuar.

Foco moi importante da literatura peninsuar en lingua galego-portuguesa foi a Corte de Fernando III e de Don Denis, así coma os mosteiros de Santa Cruz e Alcobaça.

Das recopilacións de poemas que entón proliferaron, chegaron aos nosos días as inxeridas nestes tres Cancioneiros: *Cancioneiro da Biblioteca Vaticana*, chamado así porque foi na Biblioteca Pontificia onde se atopou o manuscrito; publicouse en Halle, no 1875, por dilixencia de Ernesto Monaci. *Cancioneiro Colocci-Brancuti*, publicado no 1880 na mesma cidade; chamóuselle deste xeito porque pertencéu ao humanista Colocci, do século XIV, e por se ter atopado na Biblioteca dos Condes Brancuti di Cagli. *Cancioneiro de Ajuda*, que tomou o nome da Biblioteca portuguesa que o gardara, e foi publicado en Halle, no 1904, por dona Carolina Michæelis de Vasconcelos.

Todos tres teñen moita materia común, e deles o Colocci-Brancuti é o máis completo. Priva no conxunto dos mesmos o lirismo, pois fora do seu ámbito soio figuran o "Romance de Don Fernando", de Afonso López de Bayón, e as cantigas satíricas de "escarño" e de "mal dizer". Contñen composicións de tempos moi diferentes. O seu cadro cronolóxico abrangue dende fins do século XII deica mediados do XIV. No derradeiro cuarto do XIII, nos tempos do rei Don Denis, chega o provenzalismo ao cume do seu esplendor.

7. XÉNEROS E MÉTRICA. — As composicións líricas forman dous grupos: "Cantigas de amigo", si

fala a namorada; e "Cantigas de amor", si o namorado. Segun o asunto ou intención véñense clasificando en: "Albas", "Serranillas", "Baíñas ou bailadas", e "Cantigas de romería". Había tamén cantigas dialogadas, xa de tema lírico ou de tema satírico, e chamábanse "tenzóns".

No Cancioneiro da Vaticana figuran as rúbricas de 300 troveiros portugueses, galegos e casteláns, inxerindo os do seu complemento, ou seña o Cancioneiro de Colocci-Brancuti. Os galegos pasan do medio cento, ao decir de certos autores.

Segundo o tan espaxiado criterio de dona Carolina Michæelis hai que supoñer que o Cancioneiro da Vaticana, co seu complemento —o de Colocci— e co Cancioneiro de Ajuda, constitúen un Cancioneiro xeneral da primeira época da lírica peninsular, sendo, principalmente o derradeiro, un Cancioneiro de amor. Ese Cancioneiro xeneral, formado polos tres indicados Códices, divídese en tres partes: "Cancioneiro de Amor ou de Cantigas de Amantes"; "Cancioneiro de Donas, ou de Cantigas de Amigo"; e "Cancioneiro de Burlas ou de Cantigas de Mal Dizer e de Escarño".

Polo que se refire á métrica, no da Vaticana amósase unha grande variedade de metros e combinacións: estancias, formas encadeadas e de repetición ou leixapren, redondillas oitosilábicas, versos de nove sílabas, endecasílabos de gaita galega ou de muñeira, versos de catro sílabas, etc. No de Colocci, xunto

co erudito e o cortesán abálase o xénero popular, que se exercita en cantigas eróticas de amigo e de amante, vilanesca e serranillas ou vaqueiras, cantigas de romería, marítimas e de mal decir. A métrica que priva no de Ajuda é a de versos de oito e dez sílabas, moi de raro de nove en cantigas de mestría e de refrán.

Rodrigues Lapa, ao estudar os xéneros da nosa poesía medieval, inxerida nos Cancioneiros, sinala as características que os distinguen. Falando da "Cantiga de amor" dí que a nosa poesía amorosa é máis do corazón que a poesía provenzal. Nesta, a imaxinación e a intelixencia suplen moitas veces a falla de emoción. O amor antre nós, ven ser unha súprica apaixonadamente triste. O noso lirismo revélase ás veces coma un precioso documental de poesía pura; todo se delura nun salaio, nunha queixa, nunha efusión escramativa. É unha voz que ven das lonxanías da alma.

Da "Cantiga de amigo" destaca a súa femeniidade, e a antigüedad e popularidade que ese carácter lle supón. Nela deséñanse dous rasgos fundamentais: o estado sentimental espertado na namorada pola ausencia do amigo; e a situación doméstica da filla, baixo do poder vixiante da nai. Este tipo de cantiga revela, por outra banda, dúas formas: cantiga de feito personal, e cantiga de molde tradicional que ten un carácter máis narrativo.

CANTIGAS

DESCARNHO E DE MAL DIZER

dos cancioneiros medievais galego-portugueses

EDICIÓN CRÍTICA

PRLO

PROF. M. RODRIGUES LAPA

EDICIÓN CRÍTICA DAS
"CANTIGAS D'ESCARNHO
E DE MAL DIZER"

20

EDITORIAL GALAXIA

1983

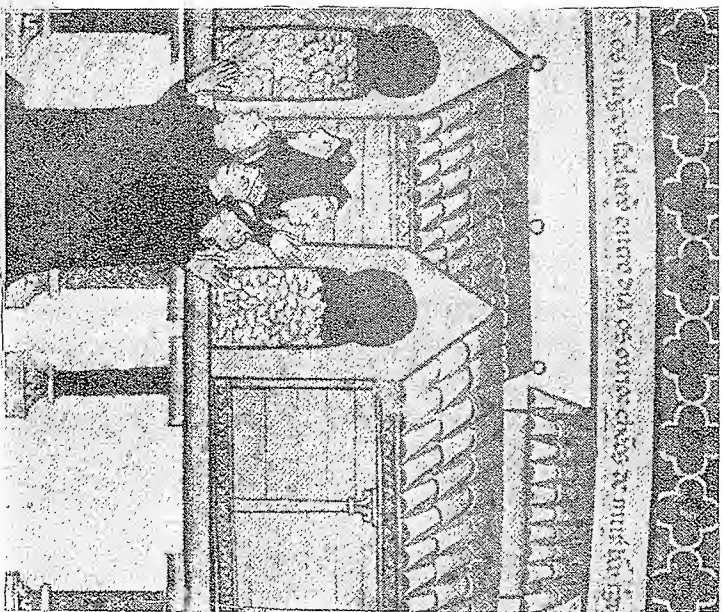
M. RODRIGUES LAPA

Ao cabo, encol da "Cantiga de escarño e de mal decir" sinala que ten un valemto inapreciábel dende o punto de vista lingüístico, histórico-social, e mesmo literario. Viña sendo, deica fai pouco, o cápitulo menos estudado da poesía trovadoresca. Pero foi o propio Rodrigues Lapa quen, na súa decisiva edición crítica das *Cantigas d'escarño e de mal dizer dos cancioneiros medievais galego-portugueses*, realizou a grande empresa que estaba por facer. O carácter moral e satírico é o que sobresáí no xénero. Éste ademitía tres crases fundamentais, que representaban outras tantas actitús do troveiro diante da vida: o serventés moral ou relixioso, o político e o personal.

8.—TROVEIROS E XOGRARES. — A carón da literatura escrita ten unha grande importancia na Idade Media, a cultura oral. Os seus axentes son os xogrades. Trátase de recitadores, cantores e músicos ambulantes que divulgaban nas feiras, castelos e cidades un repertorio musical e literario, agulladoo directamente polos ouvintes.

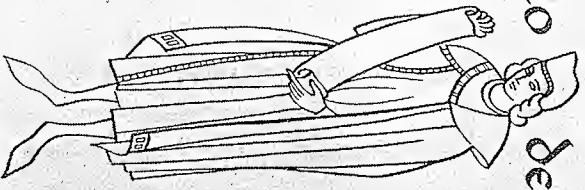
No orde xeneral de diferenciación comunmente aceptada, xogar e troveiro veñen ser contrafiguras. Os troveiros son xente de pro e de inxenio, ou simplemente de inxenio. O que nêstes é desinteresado e luxo de actividade, nos xogrades mestúrase co afán de lucro. Os xogrades especulan co seu inxenio e adí-

MINIATURA
DAS "CANTIGAS
DE SANTA MARÍA",
DE ALFONSO X
O SABIO

celso ferreira da cunha

O CANCIONEIRO de MARTIN CÓDAX

rio de janeiro - 1956

EDICIÓN DE
"O CANCIONEIRO DE
MARTÍN CÓDAX"

canse, polo xeneral, a proporcionar divertimento ás xentes principais, cantando, as máis das veces, composicións alleas. Son un algo coma o xeremolo dos cómicos de hoxe en día.

Encol da tan debatida cuestión da orixe e natureza dos troveiros que figuran nos cancioneiros galego-portugueses, os criterios siguen a ser dispares. En calisquera caso non resulta desaxeitado afirmar que aínda están por deslindar ben as características diferenciadoras. Polo que se refire aos galegos, semella que non correspondía de cheo o termo distendero de corrente emprego. Así, ollamos que se adoitaba chamar troveiro ao procedente de caste nobre, e xograr ao do estado chao, sendo todos a mesma cousa, agás a denominación. Polo que toca ao merecemento, é meirande, sin dúbida, en moitos que se chamaban modestamente xogrades. Sin contar que a poesía cortesá gañou e arrequecéuse ao se nutrir coas fresqueiras e enxebres augas do popular.

Os primeiros troveiros galegos son do tempo de Alfonso IX de León, rei-troveiro pola súa vez, como o foi máis tarde o seu neto Alfonso o Sabio. Na opinión de López Ferreiro hai algúns troveiros anteriores a esa época. Tal, Xohán Soárez de Pavia ou Payva, e millor quezáis Palea ou Palla, citado polo Marqués de Santillana. E tamén Fernández González de Sanabria. Após destes dous, semella que o máis antergo é o sonado Ayras Nunes.

AYRAS NUNES. — Trátase dun dos poetas máis esgrevios dos Cancioeiros, tanto polo número como pola calidade das súas composicións. Nelas empregou, indistintamente, a forma cortesá e a popular. Da súa vida téñense moi escasas novas. Sábese que foi crego e veciño de Santiago, según se desprende das cantigas que nos deixou. Cabe supoñer que estivo na Corte de Alfonso X, e aínda que tivese emprestado a súa colaboración pra as *Cantigas de Santa María*.

Poéticamente, este troveiro cultiva, nas súas cantigas, todos os xéneros da nosa poesía medieval. Dende a pastorela, enfeitizada de lembranzas populares, á versión da bailada e ás razóns de amor ao xeito provenzal. Mesmo foi el —na opinión dalgúen erudito— quen nos conservou un anaco de xesta e quen fixo unha parodia da épica popular. Características da súa poesía son: flexibilidade e armonía, lanzalía e gracia, que contribúen a que aínda hoxe se lea con ledor gusto polo espontáneo e fresco da súa inspiración. A súa máis conocida e fermosa cantiga é, sin dúbida, a soberba bailada dos avelaneiros froídos.

Outro espoñente do seu feito lírico refléxase nas bellas cantigas de amor. Ao decir de Rodrigues Lapa, a mesura era neste tipo de composicións a virtude suprema do amador; e unha das súas consecuencias, a natural timidez do “entendedor” diante do seu ídolo. Según a régoa do bo tono, ate

era preferíbel facer presentir o seu amor a llo de crarar abertamente á dama. A penosa situación describíuna Ayras Nunes nos versos dun dos seus poemas.

FIANS COTÓN. — Algús presumen que nacéu na terra coruñesa de Negreira. Era membro, ao parecer, dunha familia fidalga. Apenas se sabe nada da súa biografía. Crése que tamén formou parte da Corte do Rei Sabio. Tense dito que foi mestre de Pero da Ponte, con quen sostivo unha sonada tenzón, e a quen o rei culpa de roubar os versos daquél. Semella que dispensou protección e amizade a troveiros do seu tempo. Foi o verdadeiro tipo de segrel, o nobre empobrecido. Testemuños diversos acretan que percorreu varias terras da España. Chufábase, ao co-mezo, de vivir de lides e non de dons, e, a pesares da súa pobreza, dispreciaba o nome de segrel; pero despois caíu no meirande afrouxamento.

As súas composicións son de grande realismo e intención satírica. Case todas son cantigas de mal dicer. Consérvanse en número de trece, e delas soio quedan dúas de amigo e ningunha de amor. Porén o máis probábel é que a súa produción se non reduza somente ao dito. Un epigrama seu, moi coñecido, é aquel de “A unha vella quixen eu trovar...”, cheo de “enxebreza”, e sen a ironía comunmente incisiva e insultante que caracterizou ao xénero noutras literaturas hispánicas. Trátase, pola contra, dun esquisito exemplo de humorismo natal.

Si se ha ter en conta a opinión dalgún estudoso, Afonso Fians Cotón, fidalgo esferpellado, morreu a mans dun compañeiro de xogaría.

PERO DA PONTE. — Ocupa este poeta un distinto lugar antre os seus contemporáneos. Foi discípulo e amigo de Cotón, así como doutros troveiros do seu tempo. Dise que foi el, incluso, quen asesinou ao mestre e benfeitor cando ambos e dous se atopaban de farra nunha taberna. A pesares da súa ingratitud pra con Cotón, herdou as súas prezas e cantares. O Rei Sabio, en troques, insinuá que se adonou deles despois de lle ter dado morte á súa vítima.

Foi autor do orixinalísimo cantar de amor que emprincipia “Se eu podesse desamar”, no que se perciben craras resonancias da refinada técnica provenzal. A xuicio de Menéndez Pidal é a “figuracumiante da xogaría galega na corte de San Fernando”. As abondosas composicións que del sobreven amosan a variedade e a rexedume do seu talento, tan grande na poesía de amor como na de escarño; e danos indicios do que debéu ser a súa contradictoria existencia, levada e traguida con ferventía por todos os camiños da paixón e do arte.

BERNAL DE BONAVAL. — Outro dos troveiros galegos máis importantes e coñecidos, é Bernal de Bona-val. Distinguíuse no exercicio do seu arte, que concilia armónicamente o culto e o popular tanto

nos seus cantares de amor como nos seus cantares de amigo. Da súa vida quedan as lembranzas da sa-
gración da eirexa de Bonaval, e algo dos seus amo-
res. Sábese, así, que na súa mocidade namorouse
dunha alta dama, coa que soñou uns amores impo-
síbeles, impropios da súa calidade de segrel. Nacéu
probabelmente en Compostela, e pascou a súa bohe-
mia polas fronteirizas terras xienenses. Exerceu a
súa xograría na Corte de Fernando III, e aló polos
anos 1245-46 atopábase co Rei Santo na campaña
de Jaén.

O arte de Bernal de Bonaval demostra unha ten-
dencia inxenua, de raizame galega fronte da moda
provenzal. Nembargante, coñece ben esta derradei-
ra poesía, e mesmo a imita. No Cancioneiro da Ya-
ticana atópase situado cunha parte das súas com-
posicións, ao fronte dunha serie de cantigas de amor.
O troveiro é, sin dúbida, unha primeira figura da
poesía do seu tempo.

PAI SOARES DE TAVEIRÓS. — Sábese que de ascen-
dencia viñalle a súa condición de troveiro. Según
opinión de dona Carolina Michäelis, unha das súas
poesías correspondería ao ano 1189, tendo en conta
as alusións que nela se fan. Nese senso Pai Soares de
Taveirós ven ser un pioneiro do noso lirismo culto;
e inda que a data do poema sitúase agora dez anos
despóis, sigue a ser un dos segreles máis antigos
que se coñecen.

Antre as cantigas do poeta, unha das que refle-
xan meirande fondura de sentimento figura no Can-
cioneiro de Colocci-Brancutti, e dela son os seguin-
tes versos: “Como morreu quen nunca ben / houve-
da ren que mais amou, / e quen viu quanto receou
de ela, e foi morto por en: / ¡ai, mia senhor, asi
moiro eu!”.

PERO AMIGO DE SEVILLA.—De probábel ascenden-
cia mariñán, Pero Amigo de Sevilla residu deica o
1285 na cidade que o Cancioneiro vencella ao seu
nome. Quezáis fora crego, e quezáis asistira á con-
quista de Córdoba e de Sevilla, na compañía doutros
troveiros. Nunha das súas composicións de mal decir
decrárase probe, pesie á facenda que cabe supoñer-
lle nas terras hispalenses.

Según pescudas recentes, afirmase que foi
“Coengo de Oviedo e compañeiro da eirexa de Sa-
lamanca”. Eiqué viviu dende o 1288, e fixo testa-
mento no 1302 deixando a súa viola a “Pedro
Logano, juglar, et que diga un pater noster por mi
alma cada día que con ella violar”.

Semella que figurou tamén na Corte de Alfon-
so X, antre o coro de segreles picarescos que maldi-
cen da Balteira. As tenzóns, as cantigas de escarño
e, máis que nada, as alusións a soldadeiras e “cotei-
fas”, amósannos o ambiente no que desenvolveu as
súas actividades Pero Amigo.

En franco contraste coa súa vida e co resto da
súa obra, as súas cantigas amorosas e especialmente

algunhas que poideran chamárense “cantigas de amiga”, acusan os rasgos das boas coidades que o sinalaban como poeta. É sonada a pastorela que comeza así: “Quando eu un dia fui en Compostela / en romaria, vi unha pastor / que, pois fui nado, nunca vi tan bela / nen vi a outra que falase millor, / e demandelle logo seu amor / e fiz por ela esta pastorela”.

Foi asemade, Pero Amigo, o poeta que millor cultivou a cantiga de confianza en “Moir’amiga desexando”....”.

XOHÁN DE GUILLADE. — Trátase dun dos inxenios máis notables do seu meio, e tamén dun dos máis fecundos, según afirma a Sra. Michælis de Vasconcelos. Este troveiro, do que se saben moi poucas novas, fai alusión a “Brancafiol e Froles”, unha das lendas do ciclo bretón.

Debén de trovar nos tempos de Afonso III de Portugal. As pezas que del conserva o Cancioneiro da Vaticana chegan a corenta e sete. A meirande parte das súas composicións fórmana cantigas de amigo. Nunha delas píntanos, graciosamente, a timidez dunha primeira confesión de amor. Ven ser, sin dúbida, unha das pezas máis delicadas do noso Cancioneiro medieval.

XOHÁN AIRAS DE SANTIAGO. — Como o seu nome indica, era de Compostela. Semella que estivo en

León e en Castela e, según Carolina Michælis, na corte dionisiana. Das moitas composicións súas que figuran no Cancioneiro Vaticano, hai unha pastorela que en certo xeito preludia as cantigas de serrana e as serranillas que habían inmortalizar o Arcipreste de Hita e máis o Marqués de Santillana.

Da súa obra poética conserva o indicado Cancioneiro —según a clasificación de Nunes —dez cantigas de escarño e de mal decir, vintecinco de amor e cincuenta de amigo. Troveiro de xeitos doados e abondosos, cúa musa souil facíao grato na Corte —tanto na portuguesa como na castelá— dános nas súas cantigas curiosas novas encol da vida e dos costumes do seu pobo.

Na propia época trovadoresca tíñase a impresión, verdadeira, de que se non podía dar a sentimentos postizos o aspecto de pasións verídicas. Xohán Airas espresouno nunha interesante cantiga de amor.

Unha das composicións máis sonadas do poeta é a pastorela da que antes falamos e que emprincipia así: “Pelo souto de Crezente / unha pastor vi andar”.

XOHÁN ZORRO. —Quezáis portugués, puido ter sido xograr na Corte de Afonso III ou na de Don Denis. Escolleu como temas preferidos dos seus cantares, as cousas do mar. Ten unha particularidade que o afasta dos demais segreles: o marcado desprecio pola moda pacega. Cultivou con runfadena, e quezáis dun xeito case exclusivo, o xénero popular.

Cun certo aquel de infuso epicureismo, mol Anacreonte dos Cancioneiros, fai entrar os elementos da paisaxe nas súas trovas. Vinde —di nunha delas— a bellar baixo destes avelaneiros granados. E a que fose tan loada como as máis loadas, a seu amigo baixo destes avelaneiros granados, ben vería danzar. Fermosa é a súa barcarola "Per ribeira do río / vi remar o navío; / et sabor ey da ribeira!".

MARTÍN CÓDAX. — "Chantre do mar", como lle chama Otero Pedrayo, débéu nacer en Vigo. Figuras tres apelativos de Códa, Moxa ou de Vigo, engadidos, indistintamente, a seu nome. Sobresae pola beleza especial e polo selo popular das súas cantigas de amigo; sobre todo polas súas marítimas ou barcarolas. Gran sentidor das belezaas da súa paisaxe natal, cantóu con unción as ondas do mar de Vigo, e convida a contemplalas con ritmo mitade sagro e mitade poético... A súa dramática humanización dos arredores naturais ou, por millor decir, a súa utilización da natureza e, en especial do mar, como meio de transmitir o seu propio sentimento, preséntano, deica certo punto, coma un recuado precursor do romantismo.

Estivo o troveiro na Corte de Fernando III e probablemente seguiu ao rei nas súas expedicións guerreiras por terras andaluzas. Polas citas das súas cantigas, infírese que o amador é un alto personaxe, amigo e privado do monarca, e que a amiga é unha

alta dama. Oviedo e Arce sinala que abonan a súa condición de noble troveiro, a "elegancia aristocrática" das cantigas e "a sinceridade das espresións".

Martín Códa figura con sete cancións de amigo no Cancioneiro da Vaticana.

PAO GÓMEZ CHARÑO. — Era señor da vila mariñeira de Fianxo. Almirante da mar e figura da política do seu tempo, entrou augas arriba do Cuadaluquivir cando a conquista de Sevilla. A inscrición do seu sarteo, que se conserva na eirexa de San Francisco de Pontevedra, reza que "ganóu Sevilla sendo de mouros". Morréu, ao parecer, en Ciudad Rodrigo, treidoramente a mans dun tal Tenorio seu parente.

Charño destaca polas súas cantigas, principalmente as marítimas. No Cancioneiro da Vaticana figuran sete. Obra prima no xénero de composicións de confianza é a cantiga na que revela toda a crueldad traxugada feminina: "—Voss-amigo, que vos sempre servíu, / dized'amiga, que vos mereceu, / pois que s'agora convosco perdeu? / Se por vossa culpa foi, non foi ben". O poeta puxo tamén, en boca dunha moza nomorada, unha apelación ao Patrón Santiago, nunha das máis bellas cantigas paralelísticas da nosa poesía medieval.

PERO MEOGO. — Foi un troveiro xogar como Xohán Zorro. Algúns eruditos supuxeron que foi "mouso", pola semellanza do seu apelativo. Do mesmo

xeito que moitos outros xogrades, abandonou o mosteiro pra adivertir á plebe. E tido por galego do primeiro tercio do século XIII, e nalgunhas das súas poesías, según Menéndez Pelayo, "semella que resonan os ecos da trompa venatoria".

Meogo é mestre da lírica de carácter bucólico, o criador dunha paisaxe naturalista, celmosa, animada: as cervas do monte, a fontana, a auga fría... A eunimía dos seus versos fáino, en moitos aspectos, modelo da poesía cancionerista dos nosos días. Velahí esta imaxe, do máis sorprendente efecto, que o poeta nos dá: "Tal vai o meu amigo / con amor que lleu dei / como cervo ferido / de monteiro del-rei. / Tal vai o meu amigo, / madre, con meu amor, / como cervo ferido / de monteiro maior".

MENDIÑO. — Poucas novas se conservan arredor da vida deste xograr. Pénsase que nacéu nalgún punto da ría viñuesa, e que viviu no século XIII. Emprega un nome desprovido de apelido, e na forma diminutiva tan común antre os xogrades. Poida ser que Mendiño se tivera mantido illado dos elevados circos trovadorescos do seu tempo; quezáis preferiu o directo contacto co pobo, en festas e romerías, ao acougo dos "pazos" acolledores.

A única composición que del se coñece, é a esquisita Cantiga 438, inxerida no Cancioneiro da Vaticana. Xunto da escarpada illa de San Simón, ensoña unha senlleira figura de muller arredada polas on-

das, e combatida por unha mágoa de amor esdeñado. Alí agarda a moza ao amigo, e mentras agarda a maré vai enchéndose cun son ameazador de pleamar; o cerco das ondas estréitase a cada intre, e a namorada desespérase porque non ten barqueiro nin remador que a arrinque do seu trágico illamento. O amigo non chega, e ela mírase morrer ao pe da ermida —fermosa e moza— sin tempo pra entregar as súas amorosas promesas.

Dixose que "a breve composición de Mendiño ten o doente feizido das lendas antigas; o seu paralelismo non é xa o doado xogo verbal da poesía popular, sinón unha reiterativa espresión de anguria, crecente, ouseionante, que conmove o ánimo do lector, demostrando a súa superior categoría artística". O sentimento da mar e do amor ausente —que dende o comezo foron dous dos elementos predominantes da poesía galego-portuguesa— confúndense melancónicamente nestes docísimos versos; e con eles amósase unha peza de máxica suxestión rítmica e de fonda entonación sentimental.

XOHÁN BALSEVRO. — Xograr galego ao servizo do seu conterráneo o troveiro Mem Rodrigues Teneyro, desempeñouse poéticamente na corte de Alfonso o Sabio e na de Alfonso III de Portugal. Sobresaiu non só na composición de cantares de amigo sinón tamén na de cantares de amor. Co que nos din podemos formármolos do seu autor unha imaxe de na-

morado, que foi abondo común antre aquelas rudes e ao mesmo tempo delicadas xentes.

De antre os seus poemas, quezáis o máis importante é o que emprincipia: "Aquestas noytes tam longas / que Deus fez em grave dia / por mi, porque as non dormo, / e porque as non fazia / no tempo que meu amigo / soya falar comigo". Dela podería decírese que, polo menos na poesía culta, inaugura un tema que despertaría despois patéticos ecos na lírica castelá, o mesmo nalgúns versos, lembrados por Nunes, da época dos Reis Católicos, que noutros que Menéndez Pidal apunta en *La Celestina*.

OUTROS TROVEIROS. — Fora dos deica agora indicados, acostúmase a sinalar antre os máis conocidos troveiros dos Cancioneiros galego - portugueses, a Sueiro Eannes — "pito cairo da rolada trovadoresca" —, a Lopi Lias, a Mem Rodrigues de Tenoyro, Ayras Veaz, Nuno Fernandes Torneol, Xohán Romeo, Martín de Cornes, Pero e Martín Eannes Maño, Roy Queimado, Pero García, Xohán Vázquez, Xohán Páez de Tamallancos, Xohán Cangas, Pay da Cana, Roy Fernández, Afonso Méndez de Besteiros, o xograr Lourenço, Martín de Gínzo, Fernando Esquío, Xohán de Requeixo; e Xohán de Lobeira, su posto coengo compostelán que estivo na corte de Don Denis e fixo a cantiga "Leonoreta, fin rose-ta...", que inxerida no *Amadís* dá indicios pra unha atribución da novela cabaleiresca.

As composicións de todos estes troveiros, que conservaron os Cancioneiros, son as mesmas que sonaron nas Cortes de Castela e de Portugal, nos reinos de Fernando III, Afonso X e Afonso XI, e nos de Afonso III, Don Denis e Afonso IV.

Na opinión do Marqués de Santillana, o elemento fundamental da lírica peninsuar foi a lingua galega que conviviu coa castelá, empregándose ésta de preferencia pra a poesía épica e pra as composicións en prosa.

9. AS CANTIGAS DE SANTA MARÍA. — O Códice do Cancioneiro Marial de Afonso X foi publicado pola "Academia Española de la Lengua" no ano 1889, en dous volumes en folio, co título de *Cantigas de Santa María de Don Alfonso el Sabio*. O número de composicións deste Cancioneiro é de 420, clasificadas do seguinte xeito:

Cantigas de loor; Cantigas de ruego y gratitud; Fiestas de Santa María; Fiestas de Nuestro Señor; Cantigas adicionales; e Prólogos poéticos.

As cantigas son, en xeneral, tenros e belidos relatos de miragres. O estilo é sinxelo e inxenuo, pero de tal coorido e forza narrativa que dan a impresión de seren cousas contadas por un fiel testigo ocular. A colección foi planeada de comezo polo poeta pra conter cen cantigas. De dez en dez poemas interúmtese a narración dos miragres, e xurde unha cantiga

de loor, puramente lírica. Algunhas destas louvanzas, escritas co afervoramento que o rei puña en cantar “as grazas muy granadas da Madre de Deus Manuel”, son de grande simplicidade e beleza.

Na Cantiga CIII —unha das máis ateigadas de gracia pura— fálasa dun monxe que soñando co ceo quedouse durmido á beira dunha fonte, mentras ouvíaa cantar un paxariño. Cando éste calóu, voltóu o frade ao seu mosteiro, pero todo alí estaba trocado e ninguén o coñecía xa. O paxariño estivera a cantar durante trescentos anos, e el, de xionllos, agartar decéu á Virxe ese enlevo de tres séculos, pasados na brevedade dunha hora pola docísima beleza daquel rechouchiar celeste.

A LVI pecha un deleitoso feitizo: un bo relixioso, moi devoto de Nosa Señora, adicóulle cinco salmos que se encetaban coas cinco letras do seu diviño nome. O probe monxe era case un desensinado, pero tiña a alta sabencia da fe e máis do amor. Ao se finar, surtíulle da boca unha roseira con cinco rosas. A cantiga XCIV é a tan coñecida da monxa tesoureira dun convento, que fuxe del cun galán e a quen substitúe a Virxe ate que volta arrepentida.

Hai unha candura louzana e graciosa na temáticaa e no ambiente de todas estas cantigas, que as fan fondamente suxeridoras, semellando, ás veces, verdadeiros romances místicos. Porén, as composicións do Cancioneiro marial non son somente relixiosas. Algunhas amosan un certo espírito panteísta na co-

lección chamada das Mayas, por estaren adicadas aos meses froreal, como outras populares no país, e nas que, coas louvanzas deste mes precursor do vran europeo, mestúranse loores e pregos á Virxe.

Pero non sempre cantóu así Alfonso o Sabio. Hai outras poesías profanas, que César Lollis considera saídas da súa pluma. A meirande parte delas son históricas e maldícen a cabaleiros sumelgos ou recalcitrantes. Non teñen, nembargante, estas cantigas, o interés nin a finura nin a gracia entranábel e candorosa das outras.

A CRÓNICA RIMADA. — Inxerimos, inda que non resulte moi axeitado mencionalo aquí, o *Poema de Alfonso XI* ou *Crónica Rimada*, que corresponde ao momento cumiante da poesía galego-portuguesa, e que se supón, fundadamente, escrito primitivamente en lingua galega.

Os tratadistas casteláns acostuman a xulgaloo como unha curiosa amosa serodia do “mester de juglaría”. Escríbese no século XIV e relata a vida do rei Alfonso XI, en estrofas de arte menor. Alguén opinóu que tivo como modelo o do portugués Afonso Giraldes sobre da batalla do Salado, na que se atopóu. Pra uns, Rodrigo Yannes, cuio nome figura nunha das coplas do poema, é o autor deste. Outros talan, en troques, de que se trata dun simple tradutor. O derradeiro criterio compartíllao Menéndez Pelayo. Pola súa banda, Menéndez Pidal considera

como máis probábel que Rodrigo Yannes fora un galego pouco conocedor do "lenguaje castellano" no que tencionaba escribir.

Ten, sin dúbida, moita importancia a *Crónica rimada*, porque marca o tránsito do primitivo cantar de "gesta" ao romance histórico e fronteirizo. Inda que Menéndez Pidal disinte desta opinión e sostén que non ten de ollarse no referido poema "sino una obra producida fuera enteramente del sistema ar-mónico que forman las gestas con los romances".

10.—CANCIONEIROS GALEGO-CASTELÁNS.—

A data do 1350 sinala o derradeiro límite da xeira cumiante na poesía galego-portuguesa. Dende 1350 a 1450 ábrese unha etapa de transición, durante a que confluén as escolas poéticas de Galicia e de Castela, pero conservando aínda aquela a primacía deica o 1400. A partir de entón a escola castelá co-meza xa a adequirit predominio sobre da galega.

Esta xeira de transición podémola apreciar a tra-veso dos poemas recollidos en catro Cancioneiros: O de Lang, o de Baena, o de Lope Stúñiga e o de Her-nando del Castillo. Soio nos imos referir aos dous primeiros, poisque son os realmente importantes pra o coñecemento da poética da que andamos a tratar.

O CANCIONEIRO DE LANG. — Non é, en senso es-treito, un Cancioneiro, sinón unha colleita realizada

por un distinguido profesor de Filloxía na Univer-sidade norteamericana de Yale. Publicouno en New York no ano 1902, co rubro de *Cancionero gallego-castellano*.

A lírica cortesá galego-castelá, e de xeito especial as súas composicións galegas, son a parte integrante da obra de Henri R. Lang. Valéuse pra elo do feito de entrecoller de Cancioneiros e Códices todas aque-las poesías galegas que millor puideran interesar ao seu estudo. Inxire cancións de Pero Gonçalves de Mendoza, Macías o Namorado, o Arcediano de Toro, Pedro de Valcárcel, Garcí Fernández de Gerena, Al-fonso Álvarez de Villasandino, un Bachiller de Sa-lamanca, Pedro Vélez de Guevara, Don Pedro Infan-te de Portugal e outros.

De certo, na recolleita de Lang só aparez un poe-ta galego: Macías. Merez, nembargante, considera-ción a actividade lírica rexistada nela; actividade que é, por outra banda, moi limitada, como alonga-mento e decadencia da grande escola trovadoresca galego-portuguesa.

O CANCIONEIRO DE BAENA. — Foi feito pra se pre-sentar ao rei de Castelá Xoan II, por un dos poetas da súa Corte: o seu escribán e servidor o xudeo Xoan Alfonso de Baena. É expresivo como amosa do decli-nio encetado nas letras galegas, e sinala as derradei-ras manifestacións poéticas dos troveiros, ao mesmo tempo que contén outras moitas cantigas en caste-

lán. Veu ser, polos seus metros e asuntos, proseguimento dos galego-portugueses, formándose de tal xeito a escola galego-castelá.

A nosa lírica está representada nel por Villasandino, Gonçalves de Mendoza, García de Gerena, o Arcediano de Toro, Vélez de Guevara, Macías, e o derradeiro persoeiro desta escola, Xoan Rodríguez de la Cámara ou del Padrón. De antre os máis sobresáintes troveiros galegos, os que máis interés teñen nos séculos XIV e XV en Galicia —quizaves máis polas súas vidas que polas súas obras— son ese Frodríguez del Padrón e Macías o Namorado.

Macías "O NAMORADO". — Pouco é o que se sabe encol da vida deste troveiro. Pertencéu á Corte de Xoan II, e, según Baltasar Porreño, naceu en Padrón e estivo ao servicio de Don Enrique de Aragón, Marqués de Villena. Namorado dunha dona chamada Elvira, non acadou casárese con ela por desemillanza social. Aproveitando unha ausencia de Macías, casou a dama cun señor de Porcuna. Cando volta o troveiro, máis aguillado aínda polo casamento, sigue a lle adicar cantigas amorosas. O esposo denúncialle o caso ao Marqués de Arjonilla. Semella que, preso e todo, continuou mandándolle cartas e cantigas á súa amada.

Non se teñen novas certas do xeito cómo morreu tráxicamente o poeta. A versión máis común sinala que o señor de Porcuna dirixíuse a Arjonilla pra re-

convir ao amante da súa muller. Xa alí comprobou personalmente cómo Macías lle adicaba cantigas de amor a Elvira, e cego de ciumes guindóulle unha lanza que produciu a morte do troveiro.

O Condestable portugués Don Pedro, di do poeta: "Natural foi de Galicia, grande e virtuoso mártir de Cupido"; e cóntanos a súa vida nunha nota marxinal do seu melancónico libro *Sátira de felice e infelice vida*.

Máis do que a obra de Macías, quezáis o que importa é a biografía de lenda que o envolve, e que deu lugar a que moitos escritores e poetas contemporáneos seus, e mesmo posteriores, o xulgaran como arquetipo dos fieles, leáis e máis desditados amadores. Rodrigues Lapa di a este respecto: Macías enchéu toda a época coa sona comovida dos seus infelices amores. É tan poética, tan romántica a súa historia, que sentimos mágoa porque a pasión ardentísima do Werther do século XIV teña sido traducida na máis probe poesía do seu tempo.

As cantigas de Macías consérvanse en número de catro no Cancioneiro de Baena: "Cativo da miña tristura", "Señora en quen fianza", "Amor cruel e brioso" e "Probéi de buscar mesura".

Aínda a fins do século XIV, Macías amósase, con todo, impermeábel á filtración allea, e dános pingas de sangue do seu probe corazón flaxelado, decindo con vella señardade: "Cativo! de mia tristura / ja

todos prenden espanto / e preguntan qué ventura / é que m'atormenta tanto".

JUAN RODRÍGUEZ DEL PADRÓN. — Tanto as súas obras como a súa vida deséñanse con liña un algo bretemosa. Dise que vestiu o saial franciscán no ano 1441 no convento de Xerusalén, onde profesou no 1444. Cóntase tamén que foi coengo en Santiago e Tui, e que disfrutou doutros beneficios nesta diocese e na de Lugo. Percorreu as cortes europeas e viviu a vida cortesá.

Chamábase realmente o troveiro, Juan Rodríguez de la Cámara, pero cóceselle comunmente co sobrenome de del Padrón, pola terra da súa natureza. Os seus escritos reflexan un intre posterior á poesía lizgaira e provenzalasca dos Cancioneiros, en canto acusan o paso do alegorismo italián e o influxo dos gostos petrarquistas. No fondo trátase dun escritor amaneirado e oco, doado ás imitanzas de modelos alleos a el e ao seu país. Desarraizado da patria natal, apenas lle adica máis que unhas sinxelas alusións. O natural resulta nas súas mans tema ateigado de frialdade, percurada artificiosidade, instrumento puramente erudito. O vento que o abanea leva xa a morte da cultura galega medieval. O único que o vencella ao chan nativo son algunhas lembranzas entretecidas na case lenda de *El siervo libre de amor*, e un sentimentalismo racial, mol e doce que non conseguiron borrar nin os viaxes nin as afeicións estrañas.

Rodríguez del Padrón é autor, ademáis, da *Cadira del honor* e o *Triunfo de las donas*. Según Elías de Tejada trátase do primeiro escritor que formula unha teoría axetada de Galicia: "Semella como si no intre de se finar, e por man do postreiro dos seus poetas, a Galicia medieval dos versos e as trovas anceise despedirse perfianando unha tese que reborda a literatura pra entrar na política: a do reino de Galicia, con peralidade aparte e membro da coroa castelá". E resulta curioso como pra o de Padrón ten importancia a afinidade lingüística antre a Galia e Galicia, que tiñan de suliñar outros modernos.

11. A PROSA PRIMITIVA E O TEATRO. — O primeiro feito que compre rexistar na época medieval, é a nova dunha recopilación galego-portuguesa do *Amadís de Gaula*, novela cabaleiresca e amorosa que veu a se constituir en centro de formación dun ciclo novelesco. As orixes do Amadís teñen sido ouxeto das máis pacentes pescudas. Hai unha hipótese que atribúe a primitiva novela a Vasco de Lobeira, natural do Porto. Hai outras que a vencellan a Galicia. De todos xeitos, e a pesares de se non teren confirmado as teses deica agora sustentadas, semella moi verosímil unha ascendencia galego-portuguesa do Amadís.

Polo máis, son escasas as referencias que acretan a realidade dunha prosa galega primixenia de carácter literario no noso país. Sábese, sí, da existencia

de escritos antigos na nosa fala, pero carentes dun estilo estético definido. Andrés Martínez Salazar recolléu en *Documentos galegos de los siglos XIII al XIV*, setenta e dous documentos dende 1234-1236 ao 1516, sobre asuntos de dereito privado: pleitos, rendas, constitución de foros, etc. E en data aínda recente, o investigador Ferro Couselo publicou en dous volumes unha copiosa escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XVI, recollidos en arquivos ourensáns, co título de *A vida e a fala dos devanceiros*.

De certo non hai na Edad Media galega obras orixinaís importantes que foran comprobadas. Tense falado dunha probábel *Historia Iriense*, atribuída sin maior xustificación a Juan Rodríguez del Padrón, fora do mencionado Amadís que alguén supuxo moi lixeiramente obra dun coengo compostelán.

En troques fixéronse algunhas traducións ao galego. Textos dos máis variegados xéneros e crases: xa de leis, coma o *Código das Sete Partidas* e o *Fuero Juzgo*, do que existen diferentes versións; ben de historia, como a *Crónica Troyá*, traducida no século XIV por Fernán Martís, e a *Historia de España*; ou de ciencia, coma o *De morbis equorum* de Jordanis Ruber; xa relixiosas como os *Milagres de Santiago*. Traduciúse, asimesmo, a *Legenda Aurea* ou *Floris Sanctorum*.

Xoia da prosa galega medieval é a versión do século XIV do *Códice Calixtino* do XIII, que adequi-

riu renome polo valor que tivo tanto no aspecto literario como no histórico. Consérvanse, ademais, algúns anacos doutras traducións que acretan a realidade dunha prosa galega, cando menos si non en obras de propia creación, no orde literario da versión de obras alleas.

Polo que corresponde ao teatro non existen datos concretos que garantan a súa presenza, como tal xénero nos tempos primitivos. Tense falado neste particular das pezas dialogadas dos Cancioneiros: sivalentes, baladas e tenzóns satíricas e amorosas. Pero pra que estas pezas puidesen achegárese á forma dramática terían que ser recitadas por diversos personaxes que xuntasen a dicción á mímica. De teatro relixioso tampouco hai máis que as grandes representacións litúrxicas da Eirexa, coa súa complicada presentación. E do teatro profano soio se amosaron algunhas, moi poucas e dubidosas, referencias.

CATRO SÉCULOS DE DECADENCIA

1. NOTA HISTÓRICA DA ÉPOCA. — A sorte non lle acaéu ben a Galicia nos intres decisivos nos que andivo a se criar o Imperio español. Por eso entrou nel cunha posición abaixada. Partidaria dunha pureza de dereito que se non axustaba ao crecente maquiavelismo dos tempos, Galicia defendeu ás filhas de Don Pedro o Cruel, e á “Escelente Señora Doña Xoana”. Loitou por mulleres fiebes. E amecido a isto a rebelión mantida polos feudais Pardo de Cela e o Conde Camiña —após da proclamación do 1474— orixinaron a política represiva dos Reis Católicos.

É daquela cando se abre a longa época da decadencia galega. Durante ela apenas algunhas amosas han revelar a presenza dun espírito que, porén, seguirá alentando nas camadas populares. No terreo

literario vaise producindo a morte do galego como lingua culta, quedando reducida a fala cotiá do vulgo e entrando dese xeito en cheo esvaecemento. O libro característico da época —di Otero Pedrayo— xa non é a *Historia Compostelana* ou o *Códice Calixtino*, libros ateigados de xenerosa pasión universal. É a *Relación de Vasco da Ponte*, na que se apertan e enganan os personaxes dunha ducia de posíbeles novelas. Homes realistas en calisquera caso.

Galicia é agora o alguereiro estéril da agallopada feudal e un pleito dunha torre contra doutra torre. Pero compre reconocer tamén a permanencia aínda de pulos vitais; o concello e o porto. A liberdade municipal careiramente atinguída e a forza económica non morreron a mans das liortas feudais. Chegaron incólumes á España unificadora, que desfixo a súa vizosa realidade.

No campo do arte, a invasión oxival afoga o noso xenio plástico, vital e panteísta, en esquematismos disciplinados e razoadores. A oxiva mística nos tempos medicantes é lanza nos “pazos” e castelos da nobreza. Franciscáns e dominicos erguen as súas craras eirexas no solar cidadán, mentras os vellos mosteiros sabidores e ríaces ían desdibuxándose nunha inevitábel decadencia. Deste xeito perdéu aquela nobreza o seu vencillo coa vida campesiña.

A nova política sorprendeu a Galicia nun intre

esvacecente, gastada no rexo dramatismo do XV, e cunha participación moi pouco estimada nas empresas do Imperio. A política dos Austrias desenvolve un proceso illador. Galicia anda a seguir a súa vida como as outras terras da España cada día cun acento de meirande arcaísmo, crebado o contacto con Europa, soio vital nas pelerinaxes xacobeas. O noso país deixa así de ser orixinal. Son décadas tan probes e tristes que desafían a vontade do historiador máis animoso e destemido.

Coa decadencia da poesía erudita —séculos XVI, XVII e XVIII— coincide, nembargante, un dos importantes cumiantes da poesía popular. E eso por razóns de ben doado entendemento. A vida das rexións anquilósase e as literaturas rexionais adormecen. A nobreza provincial abandona os seus fogares, súpetamente escurecidos. Corréu á Corte, anxeiosa de se inxerir na grandeza sin parella dos primeiros Felipes. Cos nobres fóronse os letrados, que gostaban máis de falar nunha lingua que percorría todos os mundos, que de escribir na vernáculo, reducida xa a lindeiros estreitísimos e insalvábiles. Somentemente algúns nobres, coma os Condes de Lemos e Altamira, e algúns frades eruditos coma Sarmiento e Feijóo, seguiron a escribir en galego algúns poemas mediocres, nos cales soio cabe considerar o bo desexo. Únicamente o pobo continuou indomábel, empregando firmemente a fala natal.

2. LITERATURA ORAL POPULAR.—A nosa

Literatura oral popular —como antes dixemos— tivo unha abundosa manifestación nos tempos decadentistas da Literatura escrita. Non significa isto que denantes ou despois da época despersonalizadora da creación culta deixase de frolecer o popular. Pero é mesmamente cando aquéla debala cando con máis forteza rexurde éste. A literatura popular galega —de igual xeito que a erudita— ten algo de seu que non ten outra ningunha. Ten unha espresión característica e inconfundíbel. Ten unha fisonomía particularizada. Veleiquí algunhas das sinais que a individualizan: o sentimento da terra, o lirismo, o humorismo, a saudade.

O estudo desa Literatura oral está aínda por facer. Existen, sí, algúns ensaios louvábiles encetados no século XIX e proseguídos no seguinte. Pero non enchen o sistema de pescuda e ordeamento que os tempos requiren. Contamos con algunhas colleitas de cantigas e coplas, de refráns e romances, de lendas, contos, apólogos e aduviñanzas. Nembargante falla aínda a labourea sistematizadora e un máis amplo esforzo de recollida nos eidos inmensos desta riqueza tradicional.

Pra o análise do tema imos dividilo, dacordo cos xéneros e máis o asunto, seguindo rigurosamente o criterio establecido por Vicente Risco nun documentado traballo encol da custión:

DRAMÁTICA. — A dramática popular en Galicia perdéuse case, inda que deixara abondas sinais de ter existido e inda que se representen nalgúns lugares por Nadal e Semana Santa desfigurados "Autos sacramentáis", e "Entremeses" polo Antroido. Unha manifestación da dramática que interesa considerar —pesie a que o seu fondo teatral quede xa na lonxanía dunha vaga lembranza, reducido ao diálogo e con frecuencia ao simple monólogo—, é a constituida polos vilancicos de Nadal e Reis. Estes vilancicos, que son como a xeito de abocetados autos sacramentáis, cantáronse en Portugal e en Galicia durante os séculos XVII e XVIII, e aquí aínda no XIX. Siguen a vella tradición do teatro popular litúrxico. Hai neles, nefeito unha rudimentaria acción teatral, na que interveñen os pastores que entonan as coplas e o pobo que repite o estribiño. A súa esencia popular está representada non sómente por esta intervención humá, sinón tamén pola disposición estrófica con craras reminiscencias paralelísticas. Todo xustifica, pois, que se inxira o xénero dentro do cadro da poesía dramática popular, a pesares da súa elaboración cultista. Nembargante, debe lembrárese que existen tamén abondosas amosas dunha poesía eminentemente popular e anónima coa mesma sinificación, representada polos "nadales", "panxoliñas" e "aninovos".

Voltando aos vilancicos de orixe culto, é interesante resaltar o feito de que as súas manifestacións

se tiveran producido máis abondosamente en Portugal que na propia Galicia. Nas catedrais de Lisboa e de Coimbra, e tamén na mesma Capela Real, eran cantados os vilancicos galegos. Debemos á dilixencia do Prof. Rodrigues Lapa o descubrimento e a publicación dunha vintena destas interesantísimas composicións; inda que na súa meirande parte son anónimas, revélanos noutros varios casos, nomes de cultivadores do galego deica entón desconocidos. Tales, Carlos Patiño, o gran músico da nosa terra que trunfou co seu arte na cultivada Corte de Don Xoan IV; Gabriel Díaz, mestre da Capela Real; Frei Francisco de Santiago, probabelmente galego tamén; Frei Gerónimo Gonçalves, e outros.

No tocante a Galicia, cóncense composicións semellantes que polo Nadal e Reis cantáronse en Santiago e Mondoñedo; e quezáis nas demais basílicas galegas se seguise por estes tempos semellante costume. Pero o carácter circunstancial de tales composicións condenounas ao esquezo. Hoxe teránse perdido na súa maior parte por se non ter imprentado. Conocidos son, porén, inda que xa dentro do século XIX, os nomes de dous meritorios poetas mindonienses cultivadores do xénero: Don Antonio María de Castro y Neira —cuyo vilancico "Noite Boa" atribúelle por erro ao segundo Cura de Fruime— e Don Luís Corral, que pode considerárese continuador do labor daquel. En Santiago existiu algunha composición anónima do XVII, e dentro do mesmo

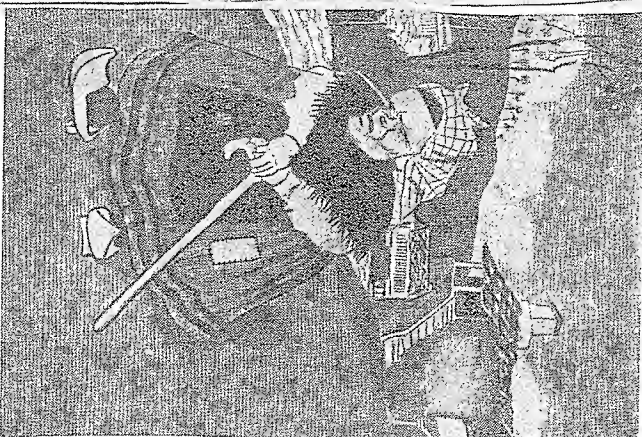
século cultivóu o xénero, felizmente, don Marcos Parcerro. É en Compostela onde acada meirande vida o vilancico, que aínda ben entrado o XIX tería cultivadotes, manténdose alí o costume do seu canto dentro da eirexa. Os irmáns Domingo e Alberte Caimino así como Vicente Turnes, antre outros, renderon culto ao amábel xénero, quizaves xa irremediabelmente perdido no que tiña de máis valioso: o seu fondo relixioso, a súa esencia popular e o seu valor actuante, remedo lonxano dos autos sacramentáis.

ÉPICA. — A épica popular é, sin dúbida, a máis importante. Pero compre ter en conta que non se fala aquí da épica en verso, sinón que se abrangue nela toda épica fragmentaria, toda literatura oral de carácter “narrativo” ou “didáctico”. Na épica narrativa pódense establecer dúas seccións: as “lendas” e os “contos”. Diferéncianse na localización e na creencia. As primeiras están decote localizadas; os segundos acontecen nun lugar e tempo indeterminados. Aquéles refírense pra que os crean; éstos cóntanse como cousa discurrida, como creación literaria.

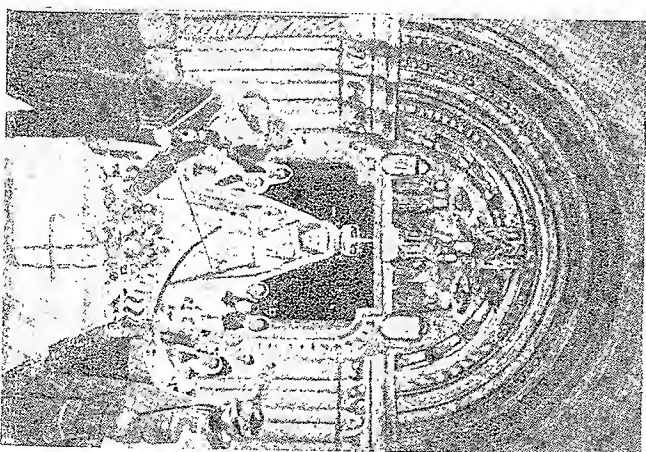
A lenda pode ser de tres clases: “mítica” si se refire a personaxes sin existencia histórica, por exemplo os mouros que habitan nos castros. Estas lendas acostuman ser espricativas. Cando as lendas se refiren a divinidades, ou sirven pra espricarenen fenómenos astronómicos ou meteorolóxicos, consti-

“A MUÑEIRA”, POR J. WORMS

UNHA VELLA MEIGA,
PROTAGONISTA EN MOITOS
PASAXES DA LITERATURA
POPULAR

PARLAMENTOS DE ROMANCEIRO
DO MOURO E O CRISTIÁN
DIANTE DA VIRXE
DA FRANQUEIRA

túen entón o “mito” propiamente dito; por exemplo, os relativos aos “nubeiros”, “tronantes” e “legru-mantes”. Poden ser “históricas” como a do Mariscal Pardo de Cela, ou “haxiográficas”, referentes á vida dun santo como a de San Ero de Armenteira, ou a do bendito San Amaro.

Os contos poden clasificárense en: “maravilhosos” que se relacionan coa lenda, e “exemplares” que son os que se propoñen un ensino. Estes son en prosa ou en verso: Cando os personaxes son bestas chámanse “apólogos”, e “parábolas” si son cristiáns. Háinos “eróticos” e tamén “mnemotécnicos” que sirven pra axudar á memoria. Por cabo, existen contos de meigas, de lobos, de ladróns, de caza, de cregos, de xastres, do demo, das ánimas, de bestas... Na “Didáctica”, fora dos contos exemplares e mnemotécnicos, pódense citar as “sentencias” que abranguen proverbios, refráns e ditos, e as “aduvíanzas” e exercicios de aprendizaxe coma os trabalinguas e outros.

Polo que fai aos romances, poden ser de calisquerá das tres crases nas que se dividiron as lendas. Existe unha grande diferenca entre o Romanceiro galego e o castelán. Este é principalmente histórico e realista; predominan nel os romances referentes á historia nacional, os mouriscos e os fronteirizos. O noso é idealista e lexendario; privan nel os de tipo novelesco, os relixiosos e os de bulras, e hai nos dous primeiros a mesma asmrósfera de bretemosa vague-

FRAN MARTÍN SARMIENTO

FR. BENITO JERÓNIMO FEIJOO

XOSÉ CORNIDE

dade e de fondo sentimento que nas novelas do ciclo bretón. Hainos como o de “Albuela”, “Dama Gelda”, “Don Gaieros de Mormaltán” que son verdadeiras alfaias literarias.

A Lírca. — Está feita xeneralmente pra ser cantada. Así as cantigas de “espadelada” sirven pra soster coa música o ritmo do traballo da tascadeira. As de “arrolo” pra durmir aos nenos coa súa melopea monótona. As de “Reises” e “Aninovo” teñen un valor ceremoñal e de rito. As cantigas líricas pódense clasificar atendendo ao rito, á forma esterna e máis ao asunto.

Polo rito: cantigas correspondentes ás festas do ano como as de Aninovo, Reises, Semana Santa, Maíos, Nadal, San Xoan, Entroido; cantigas de romería que se cantan no camiño das romerías; cantigas de divertimento como muñeiras, ribeiranas, fandangos e carballesas —todas pra acompañar ao baile—, e sin baile as alboradas, alalás, cantos de regueifa e desafío e foliadas; cantigas pra lle facer compañía ao traballo de arada, de sega, de espadela, de vendima, de arrieiro; cantigas domésticas como os arrollos e cantigas de berce; cantigas de cego propias pra pedir esmola.

Polo ritmo e a forma esterna: “cuadras” ou cuartetas oitosilábicas; “terceto” oitosilábico; “muñeiras” con grande variedade de metros, nas que predomina o endecasílabo de gaita galega. E polo asunto:

endemolóxicas, amatorias, sentimentais, festivas, satíricas, eróticas, locais, impías, de rebeldía e varias máis.

3. ESTERILIDADE DAS LETRAS CALEGAS CULTAS. — Característica da época decadentista é a incompreensión do pobo folclórico e da súa lingua por parte das cidades; ou cando menos polas crases prominentes delas. Principalmente o estrato administrativo e oficiñesco. Estas falas castelán, gástanse en longos pleitos de etiqueta, ademiran o chamado bo gosto, desconocen o pasado de Galicia e disprezian ao labrego que cheira a monte e fala un idioma pouco canceleiresco.

É a hora longa do debalo cultural galego. Unha hora que abrangue perto de catrocentos anos e que se estende dende o século XV deica o remate do XVIII. Trátase do paréntese de enfeblecemento que se abre no decorrer da historia da nosa cultura. A literatura de Galicia aparece coma “un esteso deserto no que de vez en vez xurden algúns espellismos, supostos abrotos da fontana galega (Jerónimo Bermúdez, Francisco Trillo y Figueroa, Frai Benito Feijóo) e raros oasis (Condes de Gondomar e Lemos, Fray Martín Sarmiento e o Cura de Fruime)”. En calquera caso, sinón a fala e a creación nela, pre reconocer que o estudo da natureza e da historia

galegas entra no programa da "Ilustración" por dereito de seu e aceptada polos millores.

Os nomes de orixe galego que cultivan as letras por este tempo válense do castelán pra os seus escritos. Son: Frai Jerónimo Bermúdez, frade dominico, autor de dúas traxedias de corte clasicista — *Nise lacrimosa* e *Nise laureada*— adicadas a narrar a aventura de dona Inés de Castro. O coruñés Francisco Trillo y Figueroa, autor dunha *Historia y antigüedades del Reino de Galicia, y su nobleza*. Pedro Vázquez de Neira, do que se conserva un só soneto en galego chorando a morte da raíña Margarita de Austria. O Conde de Gondomar, Diego Sarmiento de Acuña, quen fixo —nunha carta a Andrés de Prada— un donoso alegato que, en mérito das fazañas dos galegos, concebú durante a súa estada en Londres como Embaixador de España. Frai Felipe de la Gándara, que escribiu *Armas y Triunfos* pra refutar a opinión dos que afirmaban que só con motivo das loitas con Portugal baixo do reinado de Felipe IV, comezaron os galegos a seren soldados. Pedro Fernández de Castro, Conde de Lenos, quen en *El Bubo gallego con las demás aves de España haciendo cortes* traza unha apaixonada defensa de Galicia. E Rodrigo Osorio de Moscoso, Isabel de Castro y Andrade, Bermúdez Aspay, Juan Antonio Torrado, e Pascasio de Segúin —autor dunha barroca *Historia del Reino de Galicia*—, entre outros.

4. TRES HOMES DA "ILUSTRACIÓN". — No aspecto didáctico compre destacar o labor desentrolado por dous frades ilustres: Frai Benito Jerónimo Feijóo e Frai Martín Sarmiento. Porén ningún dos dous cultivou o galego na súa obra, inda que o segundo traballou arreo nos problemas da fala natal. No *Teatro crítico universal* e nas *Cartas eruditas y curiosas* de Feijóo nada hai que considerar como aporte ao rexurdimento da Literatura da súa terra. Pódese sinalar apenas o seu anxeio de valorar a lingua galega como equivalente á portuguesa e irmá da castelá, francesa e italiana; a afirmación de que foi Galicia e non Portugal o berce da fala galegoportuguesa; e a súa protesta contra da común opinión que xulga aos galegos como rudes e incapaces pra o cultivo das ciencias.

O P. Sarmiento, en troques, sentiuse fondamente vencellado a Galicia e á súa cultura. Apenas si hai manuscrito seu que non aluda á súa terra; en case todos eles está decote presente o seu amor a Galicia. Máis que o pretérito inquedábao a Galicia actual do seu tempo. Remexeu vellos papéis, pero somelláballe máis interesante adicar os seus aíás á Historia Natural co propósito de fomentar a agricultura galega. Tencionou unha catalogación técnica da nosa flora; preocupáballo o proxecto de industrializar a rexión pontevedresa e fixo, ademais, un estudo encol do comercio galego. Foi Sarmiento o primeiro en de-

mandar un diccionario da nosa lingua, en pedir que se editasen os Cancioneiros medievais e en se queixar de que non houberse mestres pra ensinar o galego nas escolas. Un dos seus esforzos máis sinfíticos, por outra banda, é o *Onomástico etimológico de la Lengua Gallega* aínda sin publicar en libro. Compuxo tamén unha riola de versos na nosa fala, mais cun senso non de creación sinón de vocabulario.

O terceiro importante “ilustrado” foi o coruñés Xosé Andrés Cornide e Saavedra. No 1775 presentou á Academia da Historia unha disertación sobre do lugar da antiga Límica, patria do cronista Idacio. Docto economista e historiador, publicou unha *Memoria sobre la pesca de la sardina en las costas de Galicia* e un *Ensayo de los peces y otras producciones marinas de la costa de Galicia*. Establecido en Madrid, escribiu unha disertación encol das Castérides e *Observaciones sobre la población, agricultura, industria y comercio de Galicia* que se non chegou a editar. Foi tamén poeta mediocre en galego.

Inda sin se poder inxerir axeitadamente nunha Historia da Literatura Galega, estes tres escritores, como outros contemporáneos seus, pódense considerar coma os primeiros precursores da política de re-encontro coas esenciais natales, que emprincipiará a se manifestar no canle da lingua propia a pouco de se encetar o século XIX.

5. O TRANSITO AO REXURDIMENTO. — No século XVIII, por derriba da roita desfiguradora que a asimilación enfaixadora impuñera, destácase o perfil conscente de dúas figuras que, no terreo literario, identifícanse co celme popular e coas raizames da galeguidade. Se non trata, xa que logo, de dúas personalidades de releve criador. Son, máis ben, os seus nomes modestos e moi secundarios no panorama literario. Pero apuntan, en troques, notas de recobramento que compre considerar.

O Cura de Fruime e máis Freire Castrillón son, nefeito, personeiros deste punto de tránsito ao camiño de fidelidade histórica da nosa cultura, que non había tardar en atopar rumbos de rexurdimiento.

O CURA DE FRUIME. — A. Cernadas de Castro foi crego do lugar de Fruime, perto de Santiago. A súa vena poética ten latexos populares, a pesares de estar mergullada na tonalidade erudita. Tras do artificio dunha prosa e dunha lírica, “modeladas con troqueles de escola e de gabinete”, descóbrese a arfada da ialma dun pobo e a fe íntima que o trato campesiño dá. Ven ser, sin dúbida, por este feito a primeira figura galega do século XVIII. A lira do poeta acéndese con ritmos collidos na fala dos que o arrodeaban, na doce fala da rústica parroquia, ás veces medio idíllica. Empréstanlle xiros os freigue-

ses e por eso, lonxe de centros culturais unificados, o seu labor amosa un vitalizador rexionalismo literario. Os sete tomos das súas obras abundan en composicións en lingua galega.

O Cura de Fruime loita por salvar do naufraxio uniformista a ialma e as esenciais de Galicia; monta rexas e bulreiras polémicas na defensa dos seus; repica ás toldadas mofas de Lobo, Torres Villarroel, Góngora e Quevedo. En "Trinca Tridente" arremete contra dos que se estreven a lle adicar como alcume o calificativo de "Cura con resabios de gallego". Certo é que as súas rimas son de estilo amanecrido. Pero con todo, a laracha que as distingue compensa en parte o senso badoco e prosaico. O seu merecemento quezáis esteña en levar ao rebuscado os aires populares, poisque no popular soupo atopar o camiño no que sentir a ialma de Galicia.

Cernadas erguéu o seu berro baril de protesta frente do extraño, abstrato e uniformista; e é mesmamente ésta a calidade que hai que ter en conta pra o xulgar, nos tempos dunha Galicia escalourada e decadentista.

MANUEL FREIRE CASTRILLÓN. — Antre os escritores que precederon á barafunda romántica, a figura de Freire Castrillón é a única merecente de ser citada. Escribiu en romance galego *El nuevo corsario de las Candelas. La Piligrina*, que se imprentou en Santiago en dúas partes: a primeira cara 1878, e a se-

gunda polo outono do 1803. A fala empregada nesta obra non ten, xa que logo, valores literarios, e nin siquera se trata dun galego propiamente dito. Nembargante, toda ela zunega fondo galeguismo e o seu ambiente xoga con espresións, felices algunhas veces, aventadas por un pulo popular e típico. De calquera xeito, si a fala non é pura nin escorreita, amósase nun estilo de certa precisión rítmica e decorre con ár chao e lizgaio.

A Freire Castrillón téneo considerado coma un prerromántico e, en certo senso, coma o precedente máis achegado a Rosalía.

6. A LITERATURA PATRIÓTICA. — Ao se encetar en Galicia a guerra contra dos franceses foi aparecendo unha literatura de circunstancias en lingua galega, manifestada en follas soltas, poesías e outras formas de espresión. Se non trata, de certo, dunha produción propiamente literaria, pero sí dun reflexo das condicións históricas e sociáis no tempo das loitas contra da invasión napoleónica, espresadas na fala popular. Do ano de 1808 é un romance anónimo tidoado *Un labrador que foi sargento aos soldados do novo alistamento*, que ven ser unha manifestación representativa deste tipo de literatura.

Pero fora das publicacións anónimas que proliferaron nesta etapa co senso indicado, hai que se referir a un pequeno grupo de escritores que fixeron

obra en galego nos comezos do XIX. Por exemplo, Antonio Benito Fandiño que publicou, ademais dalgunhas poesías, unha pequena peza teatral tiduada *A casamenteira*. Xosé Fernández Neira, autor de *Proezas de Galicia*, que é unha amosa de literatura de guerra. Manuel Pardo de Andrade, a quen se lle atribúe o romance que apareceu anónimamente co rubro de *Os xogos de un gallego establecido en Londres, dedicado ós seus paisanos para abrilles os ollos sobre certas inorancias e o demás que verá o curioso lector*. E Pedro Boado Sánchez que firmou no 1823 o *Diálogo entre dos labradores gallegos, afligidos, y un Abogado instruído, desprecupado y compasivo*.

Todas estas manifestacións literarias da lingua galega, anteriores ao rexurdimento propiamente dito, son prosas ou versos de propaganda política ou patriótica. Trátase —como di Carballo Calero— de literatura tendenciosa, na que polo tanto non abondan os valores estéticos. “Os seus autores, en xeral personas ilustradas, educáronse no neoclasicismo, e o prosaismo do século XVIII refrexase nas súas páxinas, cun interés principalmente refírese ao campo ideolóxico”.

ALBADA ROMÁNTICA

1. AMBIENTE HISTÓRICO. — Compría o abanico revolucionario e romántico que o século XIX propiciara pra que o espírito galego voltase a atopar o seu vello canle e o seu estilo. Na nova atmosfera, Galicia a primeira terra da España ceibe de franceses foi quen decidiu o conocido goberno liberal dos tres anos. Polo máis, ao noso país non tiñan por qué lle importar as loitas políticas nas que se barallaban entorchados, constitucións, conxuras de salón ou sancristía que enchen o reinado de Isabel II.

Soio hai un intre de fonda vitalidade no meio do barullo domeante neste tempo: a breve revolución galega do 1846. Os fusilamentos de Carral rabenaron quezáis por unha etapa indefinida as posibilidades dunha reivindicación da personalidade de Galicia. Pero o sacrificio non resultou maniño de todo: deixou tras si unha commoción xusticieira. Foi ela, mes-

mamente, a que puxo en liña de actividade as vocacións da intelectualidade da nosa terra que andaban a xurdir.

No orde da cultura a idade romántica provoca rexos ecoares no ambiente galego, que sonan coma un campaneio augural de pascua froída. Os millores puñéronse ao labor de recrear a conciencia de Galicia, ergueron a lingua caída, venciellaron o pasado glorioso e desconocido co porvir agardado. Os homes do renacemento galego foron, por eso, todos eles románticos no senso máis esteso e vital da palabra. O intre do rexurdir é, por outra banda, un a xeito de conesión nova de Galicia co mundo. O que o uníformo quixera illar, tenciona alentar outra volta nunha atmósfera universal.

En calisquera caso, o Romantismo non podía ser en Galicia aura estraña, latexo de formas alleas. Era algo consustancial co Occidente europeu, deica o punto de que agudos críticos chegaron a identificar romantismo e celtsmo. Así o millor romántico español na medida europea foi un galego: Nicomedes Pastor Díaz. Pouco escribiu, é verdade, na fala natal, pero non hai dúbida de que sentía fondamente o seu espírito.

As esenciais da galeguidade máis cerne inspiran aos escritores-faro da Galicia romántica e en camión. Líricos, costumistas, satíricos, narradores, ensaian todos os temas, alquitaran a lingua, recollen a íntima facies de cada bisbarra galega. Pero en tres

figuras poéticas representativas —Rosalía, Pondal, Curros— entretécense todos os anxeos, crúzanse e personifícanse todas as correntes. Un pobo que aluminou estes poetas podía, xa no século XIX —a pesares das aparicións— sentírese seguro do mañán.

2. O INFLUXO ROMÁNTICO. — Como di Elías de Tejada, os froitos do romantismo foron tres achados que constitúen o punto de partida pra a restauración espiritual de Galicia. Primeiro, a determinación do histórico como régoa social, ao estilo no que o fai Pastor Díaz. Segundo, o redescobrimiento da personalidade galega nun senso tradicional, cuio avance se venciella aos nomes de Antolín Faraldo e Benito Vicetto. Terceiro, o achádego do folklóre galego, adianto de Freire Castrión que madurece vizosamente en Rosalía Castro.

Os calcos que o romantismo deixa tras si son dous, según o mesmo escritor: O reencontro coa intimidade da paisaxe por lonxanías en Añón, por afastamento en Lamas Carvajal, e por brinco atrás no miolo espiritual en Pondal. A fábrica madurecida da Galicia histórica e tradicional ha cuniar máis tarde na obra de Otero Pedrayo.

O influxo romántico opera, pois, nodalmente no movemento restaurador da Literatura galega. Este movemento pode decírese que emprincipia cara o 1808, durante as invasións napoleónicas, cos escritos

patrióticos e de sentimento rexional de Fernández Neira, Pardo de Andrade e Boado Sánchez, aos que nos referimos no capítulo anterior. Outros foron dando continuidade a este pulo precursor, ate que no 1861, coa celebración dos Xogos Froráís, pode considerárase triunfante o aneiro dalgúns patriotas: Ollecer a Literatura galega e abrílle horizontes novos. Horizontes nidamente autóctonos nos matices de sensibilidade, paisaxes, temas, e nos da lingua nos que se verquen; e horizontes, ao mesmo tempo, humanos no alcance que contiñan.

3.—**DOUS PERFILES COMPOSTELÁNS.** — Á máis xenuina estirpe do romantismo galego, descugado e soñador, pertencen os perfíles de Antón Faraldo e de Aurelio Aguirre. Ambos e dous morron mozos, denantes de que a súa obra madurece. Non escribiron en galego, pero traduciron o sintoma dunha mocidade literaria iniciada no amor aos propios valores, á máis entranábel raizame do autóctono.

Faraldo nacéu en Betanzos no 1823 e finóuse en Córdoba trinta anos despois. Soñador das rúas composteláns, contribuíu singularmente ao redescobrimento da personalidade de Galicia. Cantou a liberdade e loitou por unha Galicia baseada nas novas doutrinas liberais. Foi, sobre todo, xornalista; un xornalista esaltado que colaboraba arreo en “El Idó-

latra de Galicia” e “El Recreo Compostelano”. Antre os seus escritos —publicados na súa maioría neste derradeiro xornal—, poden citárese: “Estudios de Galicia”, “Historia de Galicia”, “Observaciones históricas”, “El legado de los filósofos”, “Nuestras convicciones” e “Últimas consideraciones sobre Galicia”.

Aurelio Aguirre nacéu en Santiago polo 1833 e morreu aos 25 anos afogado nunha praia coruñesa. Fixo estudos de Dereito na Universidade da súa cidade natal e acadou prestixio e popularidade antre os seus compañeiros e amigos. Defendía unha causa e era poeta e soñador como Faraldo. No Banquete de Conxo os seus versos —xunto cos de Pondal— reflexaron un feito: o dun brindis de liberdade alertador de conciencias. As súas poesías foron publicadas despois da súa morte co título de *Poesías selectas*.

4. **OS POETAS PRECURSORES.** — As características do renacemento cultural galego que, coa pertar romántico, se opera en Galicia pódese dicir que se contraen ao aspecto literario; e dentro deste ao da creación poética. Galicia érguese, pois, do seu sono de catro séculos comezando a súa historia literaria con aficións semellantes ás que privaran na Idade Media.

A partir de Nicomedes Pastor Díaz —que escribiu a súa “Alborada” no 1828— os nosos poetas cul-

tos adquiren raizame de popularidade. As súas trovas hanse cantar coas músicas máis diversas. E o pobo vai de a pouco amudecendo, poisque ao cabo atopaba outravolta aos seus intérpretes.

NICOMEDES PASTOR DÍAZ. — Nacéu no 1811 na vila luguesa de Viveiro. Estudou nas vellas universidades de Santiago e de Alcalá, discipriñándose en Humanidades. Marchou logo a Madrid, onde foron os seus guías dous homes do século XVIII: Fernández Varella e Quintana. Comezou a colaborar moi axina nos xornais “El Siglo”, “La Abeja” e “El Artista”. Os seus versos son froito naturalmente melancónico da mocidade. Quezáis fixera excesivas concesións á retórica do seu tempo, pero a súa tristura era fonda e auténtica. Foi así o poeta máis cernemente pesimista do século XIX en España. Tivo amizade con “Fígaro”, e o mundo viña ser pra el un camposanto como o que pintou Larra no seu derradeiro artigo. O poeta soio atopaba acougo na beiramar natal. En certo senso amosouse coma un poeta do mar, e polos ronseles mareiros chegoulle a nova lira, cuio orixe sinalou nun dos seus poemas: naquel no que ollou á Sirea do Norde.

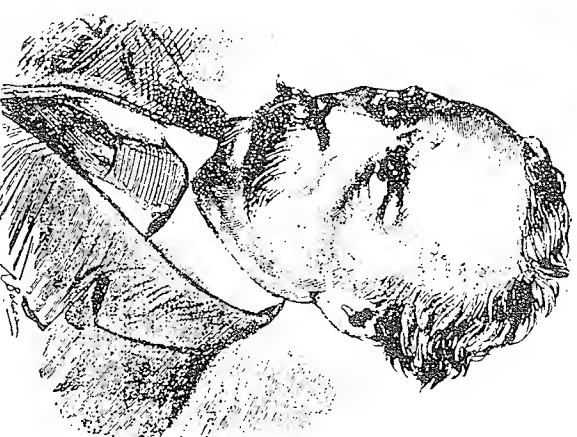
A “Alborada”, publicada en “El Museo” no 1828, é un poema de corte clásico que non se asemella a ninguha das súas composicións en castelán. Tampoco está na liña da produción poética que singularizou ao noso renacemento literario. Pero en ca-

NICOMEDES PASTOR DÍAZ

XOHÁN MANUEL PINTOS

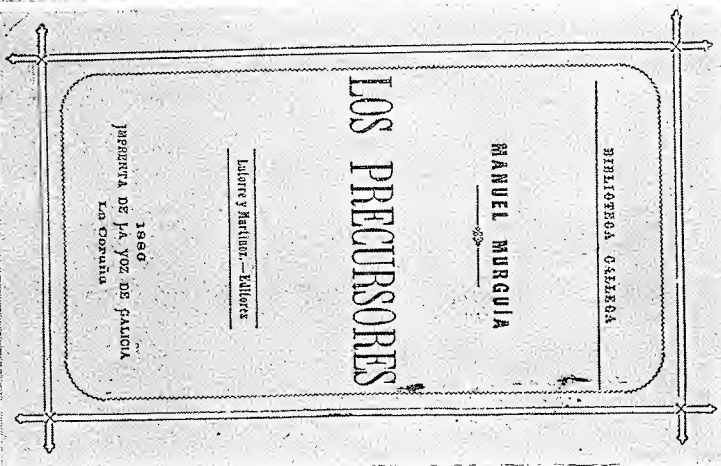
FRANCISCO ANÓN

Nembargante, a meirande parte da produción lírica de Pastor Díaz está escrita en castelán. Pesie a todo, Pastor Díaz ten acretado un fondo amor á terra de seu, deica o punto que atribúe todas as súas inspiracións ao ambiente natal.

A *ganta gallega* está dividida en sete partes que Pintos chama foliadas. A traveso dos versos, o poeta fai unha rica recadádiva de léxico na que reflicta a vixiosidade vocabular da fala, e canta as virtús

1.98%

TAPA DE
"LOS PRECURSORES";
DE MURGUÍA

do seu país e das súas xentes. De todos xeitos a calidade poética dos versos adolece de vulgaridade e amosa un arte moi flebe. Porén o que autor se propoñía non era mesmamente una creación artística, sinón aproveitar o canle versificador pra espaxear as súas ideas galeguizadoras. Por outra banda, nas prosas que intercala antre os versos revélase Pintos como habelencioso escritor. Carballo Calero di axeitadamente ao se referir a este punto, que foi un dos fundadores da prosa galega, e dende logo moito máis rico de léxico e sintase que os seus predecesores Fernández Neira e Boado Sánchez.

FRANCISCO AÑÓN. — A figura de Francisco Añón Paz vencéllase ao despertar romántico. A súa vida foi unha vida lostregueante de aventuras. Nacéu na aldeia de Boel, da freiguesía de Outes en terras coruñesas, no outono do 1812. Antes de cumprir os trinta anos fuxiu a Portugal por mor dos sucesos do 46. Alí viviu sete invernos ate que foi expulsado do país pola publicación do seu sonado “Himno dos povos”. Doente, vello e probe, os seus derradeiros anos decorreron murchos e tridentos ateazados pola friaxe mouro da desventura.

O vivir de Añón eslése no paso dos días lonxe do chan patrio. Galicia foi pra el distancia bretemosa entreollada máis co corazón que coa cabeza, dende os desteiros sucesivos de Portugal e de Madrid. A disgracia propia e a mágoa das súas horas amécen-

se, por eso, á alta idea da terra que o viu nacer e á que amou con afervorados amores de saudosa lonxanía. A verde Galicia é a amada distante, pechada no castelo que gardan fousos de leguas e cruzamentos de caníños. Nos seus intres posteiros ingresou no Hospital madriño da Princesa “padecendo afecto hepático”. Nel finóuse de “cancro de fígado” na primavera do 1878.

Tense dito que a obra poética de Añón é moi disparella. A cousa é certa, pero fora dos seus discutíbeles valores líricos alenta na súa obra un fondo brizo, e descobre un horizonte de nidos anceios. Antre os seus poemas galegos hai que lembrar a égloga de cromáticas descrições e delicados rasgos sentimentais, “Recordos da infancia”; e a humorística composición tiduada “A pantasma”. Outros poemas seus, antre os máis conocidos, son “A Galicia”, “O magosto” e “A leiteira”.

XOSÉ MARÍA POSADA. — Poeta de modesta sinificación, foi natural de Vigo onde nacéu no 1817, finándose en Pontevedra no 1886. A meirande parte das súas composicións está escrita en forma de cartas aos seus parentes e amigos, versificadas en romance. Todas elas viron a luz despois da súa morte no volume tiduado *Poesías selectas*. Antre as máis conocidas figuran “A moneca” e “A romería de Bouzas”. Pero a súa musa é vulgar e espresase nunha fala corriqueira, sin viveza nin imaxinación.

Xosé García Mosquera. — Nacéu en 1810 na parroquia ourensá de Castro Escudadro, do concello de Maceda. Finóuse en Ourense onde exercía de cate-drático do seu Instituto. Dos seus poemas en galego hai que citar “Recordos de Azara” e “A real familia en Santiago. Cantinela gallega”. Pero os seus millo-res versos son, sin dúbida, os de “A vida do campo. Versión galega do *Beatus ille*” horaciano, que gabóu Menéndez Pelayo. Neles revela o tradutor riqueza de linguaxe e unha evidente formación humanística.

Non publicóu ningún libro. Toda a produción poética súa que puido atopárese —galega, castelá e latina— foi recollida no volume *Poesías de José García Mosquera*, costeadado por unha neta do poeta e preparado polo Sr. Fernández Gallego cunha documentada “Introdución” e unhas eruditas notas.

ALBERTO CAMINO. — Foi Alberto Camino Siguero un dos máis esgrevios precursores do renacemento da poesía galega. Nacéu probablemente no Ferrol no 1821, aínda que pra outros foi Santiago a súa cidade natal. Os primeiros anos da súa vida pasóunos en Burgos, en Valladolid e en Compostela. Nesta derradeira localidade fixo os estudos da carreira de Dereito, exercendo despois a profesión de abogado na vila coruñesa de Xallas, e posteriormente en Madrid. Aquí finóuse o poeta no 1861. A morte sorprendéuno, pois, prematuramente, e por tal motivo ten sido escasa tamén a obra que nos legóu.

Antre os poemas de Camino máis conocidos acostuman destacárense as dúas elexías “O desconsolo” e “Nai chorosa”, imbuídas ambas dun sentimentalismo mol. Como composicións populares e descritivas poden citárese “A foliada de San Xoan”, “A Bédrica” e “Repique”, todas elas de fondo folklórico e rebuldeira gracia.

5. OS HISTORIADORES. — Así como os poetas empregan o idioma galego pra se expresar nos seus versos, os historiadores deste tempo utilizan o castelán. A prosa da que se valen, narrativa e didáctica de vez, non pode servir como exemplo e medida da prosa literaria castelá do século XIX en Galicia, si-nón máis ben como reflexo seu. O mérito principal que a distingue atópase no decoro e limpeza con que amosa o progreso do estilo. Pra o historiador literario o importante na prosa castelá dos nosos historiadores non é somente o seu concepto da historia, sinón tamén a medida en que acadan un estilo habelencioso e axeitado pra o relato e o ensino dos sucesos históricos galegos. No plano desta realidade podemos encadrar a Vicetto e a Murguía, principalmente. O primeiro tenciona a historia de Galicia do mesmo xeito que fixo coa novela, un algo ao Walter Scott. O segundo sumergulla no pasado con parello entusasmo, inda que con menos barroquismo no estilo, e meirande perspicacia e millor esposición.

Nunha Historia de literatura galega non cadra inxerir a estes historiadores por non teren empregado o idioma natal nos seus escritos. Pero polo in-fluxo que tiveron na concenciación histórica do país, compre facer algunha referencia a eles. De primeiras haberá que citar a Leopoldo Martínez Padín pola súa *Historia política, religiosa y descriptiva de Galicia*, obra incompleta e probe de forma e fondo. E a Xosé Verea e Aguiar, autor dunha *Historia de Galicia* que deixou sin rematar. Aparecéu somente a parte inicial que abrangue as orixes e o estado dos pobos setentrionáis e occidentáis de España denantes da súa conquista polos románs. O volume publicouse no Ferrol no ano 1838, e supón un estimábel aporte ao eido da historiografía galega.

Benito Vicetto, ferrolán nado no 1824, afanouse nos estudos históricos. Destacou a necesidade de conservar as tradicións patrias e reclamou o cultivo do galego na Universidade de Santiago e nos Institutos de Segundo Ensino. O seu carácter tipificóuse pola súa condición de romántico rebelde e apaixonado. Vicetto endexamáns deixou de amar a Galicia e de traballar por ela, nin deixou tampouco de perseguir o amor e a gloria. No título da súa novela *El cazador de fantasmas* retratouse, inda que inconscientemente, de corpo enteiro. Como historiador escribiu a *Historia de Galicia* en sete tomos. A súa fantasía agallopa, leda, por todos os camiños no decorrer das súas páxinas. Deste xeito, ouxeiramente,

non podemos contar antre as Historias de Galicia a historia de Vicetto. Nembargante, a súa lectura non deixa de ser proveitosa. Cultivou, asenmade, os máis variegados xéneros literarios, en castelán: contos, poesías, lendas, novelas... Deulle grande popularidade a novela histórica *Los Hidalgos de Monforte*, da que se fixeron varias edicións.

A figura de Manuel Murguía foi, sin dúbida, a máis destacada no xénero que andamos a tratar. Porén, o feito de que tivera escrito historia revélase coma o pretesto pra espaxar os seus anceios políticos de anovamento. Dexergou a vida da nosa terra a traveso da lente que, con anacos latexantes do seu corazón patriota forxou na Historia de Galicia. Nado no 1833 na aldea coruñesa de Frexel-Arteixo, pertencéu ao corpo de arquiveiros, exercendo as súas funcións fora e dentro do país. Casou con Rosalía Castro, tendo o matrimonio un fondo eco na vida das Letras galegas. Finouse na Coruña no 1923. O escritor tivo, de certo, a intuición e o senso da historia, ao xeito do seu tempo; ao xeito dun Michelet ou dun Thierry cos que tantas veces se lle ten comparado. Murguía era un romántico e fixo historia romántica, con todos os coñecementos dos que puido dispoñer e con toda a videncia dun espírito lucidío coma poucos. Por eso onde o dato non chegaba el aduviñou. E falando dos primeiros tempos, moitas veces por intuición deu no xusto, de tal xeito que os descubrimentos de despois viñeron a lle dar razón

ao que el supuña. O que lle fallou foi, mesmamente, o traballo anterior dos outros. Falloulle o material depurado sobre do que traballar; e, ademais, amosouse imbuído polos prexuízos característicos da súa época. Polo resto, Murguía foi o único historiador de certo releve co que contou Galicia, inda que a súa obra quedara inconclusa e tarada polos defectos sinalados e pola carencia dunha verdadeira formación científica. A súa *Historia de Galicia* que emprincipioun a publicar no 1866, abrangue cinco volumes, o derradeiro sin rematar que chega deica Bermudo II. Escribiu outros tratados de tipo histórico como *Diccionario de escritores gallegos*, *Don Diego Gelmírez, Galicia: sus monumentos y artes*, *su naturaleza e historia*, e *Los Precursores*. Fixo tamén poesía e novela. Toda a súa produción está escrita en castelán, agás o discurso que pronunciou nos Xogos Florais de Galicia, celebrados en Tui no 1891, outros encol da figura de Ponal, varios poemas e quezáis algunha cousa máis.

6. OS GRAMÁTICOS. — A acción dos poetas e historiadores prosíguenna os gramáticos e dionaristas, inda que tamén sin se espresar na fala propia. Estes, matinando na necesidade de que a lingua, tanto tempo esquecida e en desuso, cobrase un ritmo de indispensábel vitalidade, encetaron un labor serio e de paciente pescuda. Así, Francisco Javier

Rodríguez fixo un *Diccionario gallego-castellano*. Francisco Mirás publicou a primeira gramática galega co título de *Compendio de Gramática gallego-castellana*. Xoan Cuveiro Piñol, ademais dun *Diccionario, El habla gallega, observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*. Marcial Valladares un *Diccionario gallego-castellano*, e *Elementos de Gramática gallega* que deixou inédita. E Saco e Arce unha proveitosa Gramática práctica. O merecemento destes estudosos estivo máis que na trascendencia da obra acadada, no esforzo precursor que nela se apunta.

Marcial Valladares Núñez, nado no 1821 en Villanosta, freiguesía de San Vicente de Bares, no concello pontevedrés da Estrada, finouse no mesmo lugar en 1903. Cursou Dereito na Universidade compestelá, e seguindo tradicións familiares interviu na cousa pública deica outo o grado de xefe de Administración Civil. Porén deixou moi axina estas ocupacións pra se retirar ao seu solar natal e consagrárese ás súas afeccións literario-eruditas. Foi autor da primeira novela galega co título de *Marina ou a filla espúrea*. Escribiu poemas en galego como "Suñadas" e "A miña aldea", e un "Cantigueiro popular" editado en parte recentemente. Pero non ten sido por este labor polo que adquiriu nome nas nosas Letras. Si Valladares é coñecido débese, principalmente, á publicación do seu *Diccionario gallego-castellano* aparecido en Santiago no 1884. Con esta

obra súa —e con *Elementos de Gramática galega*, editada en 1970— realizou un estimábel aporte ao estudo do noso idioma.

Xoan Antonio Saco e Arce nacéu na freiguesia de San Martiño de Alongos, concello de Toén, a unha legua de Ourense, no ano 1836. Cursóu segundo e terceiro de Filosofía no Instituto desta cidade, e coarto e quinto da dita Facultade na Universidade compostelá. Recibiu o grado de Bachiler en Filosofía e outivo a Licenciatura en Teoloxía. Foi catedrático de grego no Instituto de Pontevedra, despois de latín e grego no de Castellón, e ao cabo de Retórica e Poética no de Ourense. Finóuse aquí no 1881. Compuxo algunhas poesías en galego, e escolmóu canções populares e refráns. Mais a obra que lle deu sona foi a *Gramática galega*, a primeira que, propriamente, merecéu este nome e que, pesie ao tempo decorrido dende a súa aparición, sigue a ser aínda hoxe de proveitoso emprego.

7. O "ALBUM DE LA CARIDAD". — Porque ten un sinificado certo na historia do Renacemento galego, citamos aquí o feito da publicación do *Album de la Caridad*. Non é que as calidades do seu contido, en xeneral, señaan merecentes de louvanza. Pero, en troques, simbolizan un senso político no orde da cultura que temos a obriga de destacar.

Nefeito, en xullo do 1861 celebráronse na Coruña os primeiros Xogos Froráis de Galicia, ao estilo dos

que, baixo do influxo do rexurdimento da literatura provenzal, tiveran lugar dous anos antes en Barcelona. Foron debidos á entusiasta iniciativa de don Xosé Pascual López Cortón, que, ademais de promover o certame, sufragóu os gastos. Pra os levar a efecto establecéuse un Consistorio enteirado por sete mantedores e cen axuntos. O primeiro premio, a fror natural, pra a millor composición poética "A Galicia" en idioma galego, foi decrarado deserto, pero concedéuselle un accesit ao mesmo, a Francisco Añón. Os outros seis premios outorgáronse a outros tantos autores concursantes.

López Cortón, promotor do sinificativo acto, que traduce un punto cumiante na historia do noso renacemento literario, decidiu editar e costear os traballos galardoados no sonado certame. Con eles compúxose o *Album de la Caridad: Juegos Florales de la Coruña de 1861, seguidos de un mosaico poético de nuestros vates gallegos contemporáneos*. Esta escolma é a máis antiga do noso rexurdimento. Comprende poesías en galego e castelán. O número de poetas en galego ascende a corenta. As composicións recollidas no *Album* ofrecen unha visión do estado da poesía galega naquel tempo, o rexistro dunha verdadeira renacementa poética. Non é outro o valor do volume, xa que, por outra banda, carece de criterio de auténtica escola, e mestura cousas aproveitábeles con amosas de escasa consideración literaria.

7. OUTROS POETAS. — Antre os cultivadores de poesía que figuran nesta época, fora dos xa indicados, hai que sinalar a Antonio e Francisco de la Iglesia González, e a Xosé Pérez de Ballesteros.

Antonio de la Iglesia, compostelán, foi catedrático de Retórica e Poética no Instituto de Segundo Ensino da Coruña. Alí editou dende 1860 "Galicia, Revista Universal de este Reino". Organizou, por encárgo de López Cortón, o "Mosaico" dos vates galegos contemporáneos. Publicou a escolma *El Idiomma gallego*, en tres volumes, e foi autor de floxas composicións poéticas na nosa fala.

Francisco de la Iglesia, irmán do anterior, e tamén fillo de Santiago, exercéu asenade o profesorado na Escola Normal do maxisterio coruñesa. Deuse a coñecer como poeta, e a súa calidade neste nester aventaxou á de Antonio, sin que por eso se poida calificar como destacado cultivador do xénero. Escribú poemas longos e breves, antre os cales pódense sinalar "A muiñeira da sega do trigo", "O paso da Porta Santa", a cantarela "A Galicia" e a sonada "Alborada" á que lle puxo música Pascual Veiga.

Xosé Pérez Ballesteros, natural de Compostela, cnde se licenciou en Filosofía e Letras e se dotourou en Dereito civil e canónico, foi catedrático de Psicología e Lóxica no Instituto da Coruña. Publicou no 1878 os seus *Versos en dialecto gallego*. As doce

composicións que integran o volume teñen un marcado sabor folklórico. Hai neles enxebreza popular e un decidido afán por reflexar nos versos a dozura e gracia da fala campesiña. Escribú tamén *Foguetes*, de senso epigramático, onde tamén hai un notorio acento popularista. Fixo asimesmo versións ao galego de textos latinos, e deu a coñecer cantares de xeito popular.

TRES FIGURAS DA RENACENCIA

1. ACENTO UNIVERSALISTA. — A idea que os poetas do primeiro rexurdimento teñen do seu país é unha idea de coor local. Todos eles consagraron o seu labor a desaterrar os valores da tradición enxebre, dos costumes, da fala, de canto nos tipifica e particulariza. Pero o seu esforzo criador non rebor-dou os lindeiros natales. A enteira laboría restauradora que, dende a hora do despertar romántico se veu realizando pra revitalizar a lingua esquecida, batéu coa falla dunha personalidade xenial capaz de lle insuflar alento universo ao idioma recobrado. O básico acontecemento produciuse no ano 1863. Daquela é cando rompe Rosalía Castro a cantar. A súa poesía, como despois a de Eduardo Pondal e a de Curros Enríquez, vai ter unha importancia decisiva no proceso restaurador da literatura galega. Con esa

poesía, o movemento da nosa renacencia cultural enfortálase con rexo argumento: "A fala de Galicia sin necesidade de artificios gramaticáis nin simulacións, era rica, expresiva, físel, porque permitía escribir unha obra de calidade e alento universal".

Na lírica rosaliá cobran dinidade e prestixio os atributos distintivos do ser galego. Rosalía, do mesmo xeito que os seus predecesores, sente e ama, afervoadamente, a lingua, a paisaxe, o vivir do pobo, as súas angueiras e os seus costumes e aficións. Mais ese sentimento e ese amor difiren dos que califica-ron a obra de aqueles. A simple coor local trócase nos poemas rosaliáns en esencia universalizada; o pintoresquismo e o costumismo superan o seu sinificado anecdótico e elévanse a categoría.

Pondal máis tarde, con *Queixumes dos pinos*, e Curros Enríquez con *Aires da miña terra* prosiguen a liña de prestixio poético encetada por Rosalía. E após deles van xurdindo outros poetas, coetáneos e epígonos, que, aínda sin acadar a medida criadora dada polas tres grandes figuras do renacemento, encen unha etapa de actividade literaria que ha ter continuidade ininterrompida en tempos posteriores.

2.—ROSALÍA CASTRO. — Trátase, sin dúbida, da figura máis representativa e simbolizadora da literatura galega, e a que tivo meirande eco nas letras

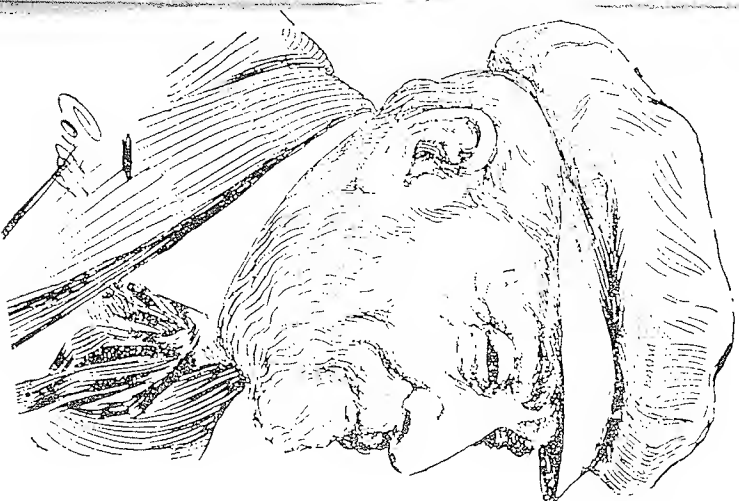
universais. A súa personalidade destácase con senso polarizante na historia do galeguismo literario que chega deica os nosos días. Rosalía andivo nos eidos da lírica coa ialma espida, pervagando antre as xentes, envolveira só coa súa propia luz e coa súa orixinaría dór. Nos seus versos lateixa o enteiro espírito de Galicia, o seu sufrir e a súa esperanza. O poeta, por unha banda, foi recollendo no colo do seu lirismo a onda da cantiga popular, recreándoa e ecumenizándoa; pola outra cantón xurdidamente, xunto coa propia anguria, o inmorredoiro agardar e a gloria nidia da terra na que nacéu.

VIDA E AMBIENTE. — Viu a luz en Santiago no ano 1837 e finóuse en Padrón no 1885. A súa nenez e a súa primeira mocidade decorron nun ambiente que sinalóu fitos sustantivos na historia de Galicia: a Revolución do 46, rematada cos fusilamentos de Carral, que fixo vibrar doorosamente a sensibilidade do país; e o banquete de Conxo celebrado dez anos despois, no que brindaron Pondal e Aguirre, e que veu ser coma o limiar do renacemento literario galego. Ambos e dous acontecementos deberon impresionar fondamente o pensamento da que ía ser o noso meirande poeta.

Como di axeitadamente García Martí, a Revolución do 46 sinala o remate dun proceso: o da pretensión dun autogoberno político de Galicia. E o banquete da carballreira de Conxo, do 1856, abre unha

ROSALÍA CASTRO

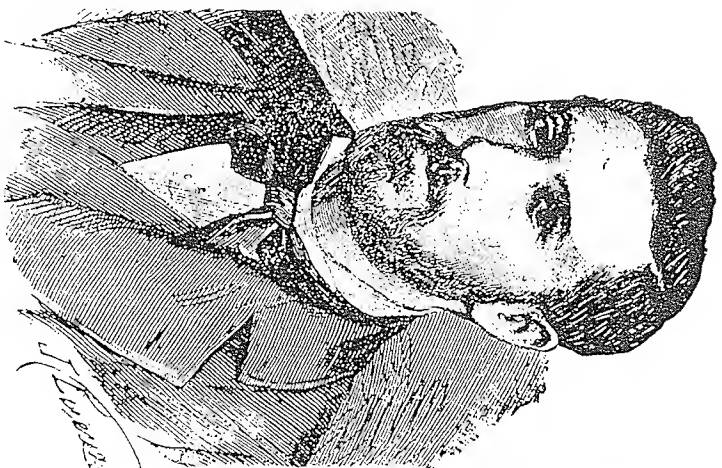
EDUARDO PONDAL

época: a do rexurdimento literario. Semella como si ao non se poder outar a independencia material, se tivera operado no espírito do pobo unha reacción que non saíra dos lindeiros da Literatura, e dentro dela da lírica. Tal reacción débú traspasar a alma nena de Rosalía, e ésta trócase así na grande iniciadora do noso movemento poético.

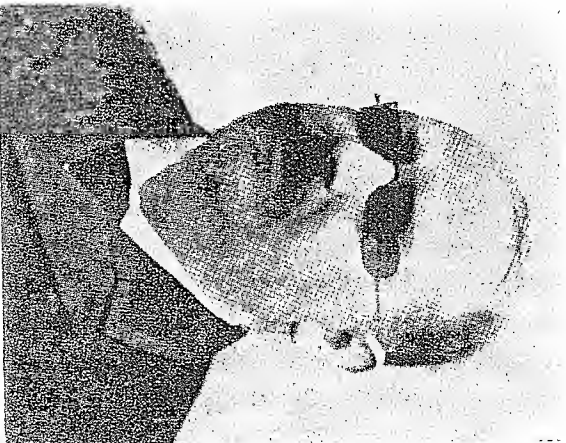
Pouco despois do banquete de Conxo —festa na que se xuntaron os entusiasmos da mocidade académica cos anxeos de liberdade popular— Rosalía marchou a Madrid. Alí, valéndose ao parecer da mediación dun poeta amigo, entrou en contacto coa poesía de Heine. Publica axina o seu primeiro libro de versos. Casa cun home esgrevio que cultivaba estudos históricos de Galicia: Manuel Murguía. Quezáis este casamento influíra decisivamente no ánimo de Rosalía, espertándolle o amor ás tradicións da súa terra, e a xenreira e a protesta contra dos que magaban ao seu país e ás súas xentes.

Apenas encetada a súa vida conxugal, emprincipia pra ela un calvario de dóres: a perda do seu primeiro fillo e a case simultánea da súa nai, quen á beira da cova faílle singulares e tristesiras revelacións. Os ventos do infortunio lévana á emigración noutras terras peninsulares. Ten que vivir fora de Galicia, en lugares casteláns nos que Murguía exerce o seu emprego de arquiveiro. A dór do poeta, a súa sensibilidade, a súa vocación lírica, indúcen-na a encetar as súas admirábeles glosas aos can-

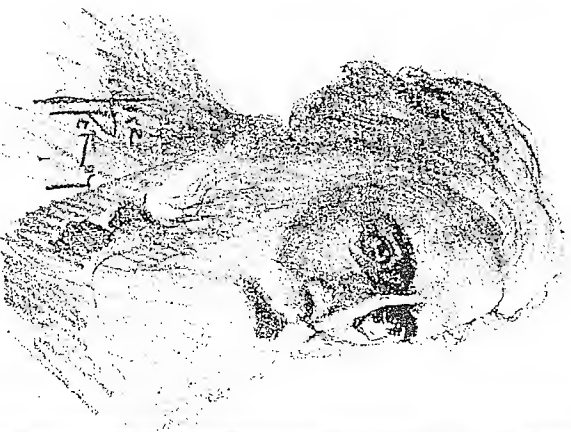
MANUEL CURROS ENRÍQUEZ

VALENTÍN LAMAS CARVAJAL

MANUEL LEIRAS PULPEIRO

tares populares galegos; cantares que Rosalía lembrara nas áridas campás castelás pra se confortar do alonxamento da súa terra.

Ao cabo, doenzas do espírito e doenzas do corpo obrigánnas a voltar, xa pra sempre, ás paisaxes natales. Reside na Cruña, onde Murguía se pon ao fronte do Arquivo de Galicia. Vai despóis a Santiago, por traslado do seu home á dirección da Biblioteca universitaria. De remate vive Rosalía durante dous anos en Lestrove, e derradeiramente en Padrón onde se finóu.

A OBRA LITERARIA. — A produción literaria de Rosalía é abondosa. Escribiu en galego e en castelán. Fixo novela, conto e verso. Pero sin dúbida algunha foi a obra poética a que configuróu a súa personalidade con liña impar.

Cando o romantismo en lingua castelá empresta o seu tono retórico e o verso engolado á poesía ao uso, Rosalía abre unha nova roita, ateigada de nidia sensibilidade e da meirande sinxeleza. A súa poesía acada deste xeito o máis outo cume lírico, a máis estesa dimensión do lirismo no arte. A forza do seu xenio poético latexa rexamente no decorrer dos versos. O seu ego suxetiviza o mundo deica lindeiros pouco doados, e o seu eixo diamanantino é, en grande medida, a dór existencial, o pesimismo e a saudade. En todo caso, fora da súa propia mesmedade, o que conmove ao poeta é a vida

do seu pobo, son os aspectos diversos que conforman a particularidade da ialma galega. Emporiso, o primeiro motivo que a impulsa a publicar os *Cantares* é o de “decir unha vez siquera e anque seña torpemente, aos que sin razón nín coñecemento algún nos desprezan, que a nosa Terra é dina de alabanzas...”.

Son tres os libros que, antre todos os seus, merecen especial atención: *Cantares gallegos*, *Follas novas* e *En las orillas del Sar*, inda que o derradeiro, por estar escrito en castelán, non cadra xulgalo nestas páxinas.

“CANTARES GALLEGOS”. — É o primeiro libro de versos que a autora escribiu na nosa lingua. Nel ouxetiviza o espírito da Galicia campesiña. A ialma rosaliá mestúrase nestes cantares coa ialma de Galicia; de tal xeito que se non sabe mesmamente ónde remata a cantíga do pobo e ónde emprincipia a de Rosalía. “Por ser altamente individual, chegou Rosalía a non sêlo. Ou era que a rexión esperanzada do seu espírito, a que arrodeaba a pequena e fonda rexión individual e característica, formaba a outra metade súa”.

I é que o poeta vive en dereito e cotián contacto coas xentes do pobo. A comunicación coas xentes da campia permíelle caletrar fondamente en todos os eidos do seu mundo; deica o punto de chegar a unha estreita comunión co espírito e coas

formas da vida labrega. Os poemas inspirados neste comungar son proba inconcusa de autenticidade: no apaixonado amor ao pobo galego, no aceso doérese das súas disgracias, na simpatía entusasta polo seu espírito, no gosto polas súas festas, na emoción diante da súa paisaxe.

Estaba por completar a poesía popular, e adquiriu plenitude neste que poidera chamárese cacioneiro completo, expresivo de Galicia. No fondo, na forma e máis no ritmo os *Cantares gallegos* responden á fidelidade núa do noso popularismo peculiar. O certo é que non hai unha idea nin un sentimento estranhos á sicoloxía aldeá nos celmosos e recedentes versos do *Cantares*. Un zume vivo e unha nidia inspiración xogan nestas fermosas composicións as súas millores doas.

“FOLLAS NOVAS”. — Quezáis, e sen quezáis, seña esta obra a produción fundamental da lírica rosaliá. Un universo novo no que se mesturan a paisaxe e a dór, o panorama que arrodea ao poeta e a infelicidade íntima atingue aquí a máis esplendente realización artística. A forte intelixencia de Rosalía se non afasta enxamáis da sensibilidade que decorre en pulos anovados dende o fondo abisal do ser. Diante dela ten a propia disgracia ouxetivada. Xa non é o mal abstracto. É a súa infelicidade que, por un esforzo de lirismo chega a dexergala fora de sí, persoalizada na negra som-

bra, ou no fantasma disforme, meirande que o ceo e a mar, e que ten un pe nas estrelas e outro na campá. Sempre na paisaxe interna rosaliá decorre o río da dór, e na paisaxe esterna o canle do máis nobre folklorismo.

Rosalía afonda alén das vivencias estéticas, e preguntábase polo senso da existencia humá. De poeta popular que fora nos seus *Cantares*, trócase en grande poeta metafísico. Os poemas de *Follas novas* abranguen, coa íntima dór da autora, o anaco de mundo que albisca, e sempre ten o mundo unha fiestra aberta pra precurar un conforto que sabe non poderá acadar. Xurde no verso unha paisaxe aduñada, entreollada nunha volta do camiño, e adoito unha sutil sublimación do sufrimento. A morte sentida dun xeito individual, seu. O adeus rachando os aires de Galicia en ondas melancónicas, cando a tristura ocupa o lugar das sorrisas e das ledicias do pasado: “Todo é silencio mudo, / soidá, delor, / onde outro tempo a dicha / sola reinóu”.

3. EDUARDO PONDAL. — Eduardo Pondal Abente nacéu na vila coruñesa da Ponteceso no ano 1835. Dende o lugar natal ía todos os outonos a Santiago a se sentar nas aulas da súa Escola de Medicina. Compartía os seus estudos co amor á poesía e á liberdade. Xunto con Aurelio Aguirre foi

persoeiro principal do banquete de Conxo, no que se recitaron os seus bariles versos. Ambos e dous, ao mesmo tempo que xefes do movemento literario da súa época, amosáronse partidarios e afervorados esparexedores da política liberal.

Despóis de rematada a carreira, Pondal acorrellóuse no retiro dos eidos paternos. Precuraba na soedade e o acougo que lle fallaban, e a saúde que, ao que semella, tamén lle mancaba. Aquel illón de paz e socego foi xa que logo froitifero para a súa vea poética. Vagamundou polas beiras do Allóns, ouvíu os rumores dos piñeirais de Tella e o arrollo das pombas que se criaban no seu redor. Na paisaxe que se abría cara a mar fera, e na estesura da terra de Bergantiños atopou o poeta a rexedume dunha inspiración alta e senlleira. Naquela paisaxe chegou a identificárese co fondo e existencial tema-eixo de Galicia.

Eduardo Pondal finóuse na Coruña o día 8 dos meses de marzal do 1917.

A OBRA. — Pondal, o vello Bardo de Bergantiños, deixou na Literatura galega, renacida no seu tempo, un calco de singularidade criadora. A intuición do poeta abrangueu a facies simbólica da paisaxe e o latexo ético das xentes antergas que precederon á historia. O seu persoa é, en certo xeito, o pobo galego e a terra que humanizou co seu traballo de séculos. Poeta cósmico e ético, Pondal

tenciona ser o persoeiro-intérprete dunha terra antiga e eterna. Andivo a revelar a alma dun país que, fora do pasado e do porvir, brilla raiolante coma un lúceiro riba da mar épica dos destinos. Evoca nos seus poemas unha protohistoria galega poboa de hérois e bardos e cun trasmundo mítico. Amósaa como exemplo e como contraste coa realidade presente na que se escoita a plática serva dos fillos de Galicia. Pondal sinte unha fonda dor pola “patria perdida”, que é a mesma que el vai tripan-do con vagoroso andar. Afúndese nas orixes, por que entende que sentir as orixes é capacitárese para o futuro. E, mesmamente, é no futuro cando han rexurdir as vellas griorias: A raza de Breogán espartará do seu sono e faráse libre de seu da indigna servidume.

A obra poética pondaliá atópase en *Rumores de los pinos*, *Queixumes dos pinos*, *O dolmen de Dom-bate*, *A campana de Anllóns*, *Poemas inéditos e esquecidos*, recollidos por Carballo Calero, *Novos poemas* colleitados por Amado Fricón, e *Os Ecos*, que permanece na súa meirande parte inédito. Aquí ocupámonos somente do libro *Queixumes dos pinos*, onde sigue a se conservar o máis representativo do acento pondalián, e do seu poema máis popular, *A campana de Anllóns*, publicado despóis en volume independente, con correccións e engadidos.

“QUEIXUMES DOS PINOS”. — Este pequeno libro está escrito en breves e sinxelos ritmos. Algúns crí-

ticos puñéronlle chatas ás súas calidades formáis. Pero compre ceibarse de calisquera norma preceptiva ao uso pra poder xulgar o alento fondo e espresivo que latexa nesta poesía. Hai que se sentir galego e sentir o mandado que Pondal trasmite dende as lonxanías do tempo pra entender axeitadamente os versos de *Queixumes*. O seu vertebramento reborda os canles comúns da forma poética, pra nos dar un pulo dinámico de senso bárdico. Así a voz pondaliá ven dun tempo que o propio poeta non podía lembrar, pero que lembraba o seu sangue onde vivía a ialma segreda de Galicia.

Nos poemas de *Queixumes* Pondal deixóu falar a voz misteriosa que falaba nel, porque herdara as palabras dun onte recuado. Non sabendo apenas do presente, soupo do senso inmortal do pasado e do que había vir despois de pasarmos nós. O poeta desexaba pagar a súa débeda á forza da caste, gozando o aneiro dun romantismo orixinario. A liberdade, miolo da poesía, foi punxente paixón súa. Quería ceibarse do barro e ser espírito, sentía o degoro de se mesturar coa natureza. Na súa creación épico-lírica os piñeiros bruan heroicos e soñan sempre, fanlle compañía ao rumor do bico que esboira como a folia seca baixo dos pedas rapazas; e o castro, lonxe do seu significado arqueolóxico, frolece e vive.

Na terra de Xallas —escenario de estesa soedade— Pondal guinda o seu berro haril. Abáiao a

emoción dun bater de alas salvaxes e aneira a locomoción que desexan cantos entenden a cada sociedade coma un cerco de ferro e un peso que gravita cara embaixo. Envexa aos corvos, e quixera —esquecido dos homes e do tempo— vagar pola gándara pra, deste xeito, estar máis perto do seu propio espírito, apreixado na forma do home social. Tamén condea a saudade tridentada. Sai del un canto de heroicidade, ás veces doorouso pero sempre redentor, poisque os destinos hanse cumprir e Galicia será a luz da Iberia.

O poeta crióuse no barudo piñeiral que encadra rexamente a terra de Bergantiños, chega á beirada das labranzas e mestura o seu cantar co da mar infinda. E este piñeiral faille eco, co bruar dos ventos, ás millores amosas da poesía pondaliá.

“A CAMPANA DE ANILLÓN”. —Nin anacronismos desbotados, nin precedentes gongorinos moi sospeitosos, nin castelanismos nimios, poden minguar o rexo acento deste poema, o máis conocido de Pondal, que escribiu sendo aínda mozo. O certo é que por riba das flebes críticas que a Pardo Bazán e o P. Blanco García lle adicaron, bule nos versos o latido dunha voz fonda, chea de saudade cósmica. O laio do protagonista —o mozo bergantiñán— ao escoitar a campá que ven ser coma a voz da mesma paisaxe, xurde solprendente e esperanzador ao propio tempo. Se non trata dun adeus desesperado

sin marxe pra a ilusión, o que se ergue ao cabo do poema. Hai nel un quentor humán, e a campá tristeira e profética é tamén amiga. Racha, é verdade, as cordas do corazón, pero resulta porén bálsamo triste e mol. Por outra banda, sin se desentender da fermosa situación sicolóxica, a arte dos versos chega a unha sinxela beleza poucas veces acadada en ningunha literatura. As estrofas, de escaso artificio, non fan concesións á arbitrariedade retórica. Van decorrendo cunha armoña interior, pasando a idea dun verso a outro coa nidiez dos fíos de auga que se mesturan nunha corrente. Fina o poema no longo adeus, como aquela na mar, e como o tanquer xa moi lonxano da campá nos ceos dos piñeirais de Bergantiños.

4. CURROS ENRÍQUEZ. — Tivo o seu berce Manuel Curros Enríquez na vila ourensá de Celenova no ano 1851. Produciuse o seu pasamento na Habana no 1908. Dende moi novo adicóuse Curros ao xornalismo, e a esta profesión débelle a susistencia. Foi, sin dúbida, un home de rexa intelixencia, inda que un algo escravo das ideas políticas do seu tempo. Polemista de buída pluma, xornalista cotizado, emprincipiáu a escribir versos en galego cedendo ao imperativo saudoso aló nunha grisalla serán madrileña. O seu primeiro comungar coas letras patrias realizóuno coa cantiga "No xardín un-

ha noite sentada". Denantes, como unha boa parte dos poetas galegos, tiña escrito en castelán cousas destinxidas e sin meirande importancia.

O universalismo de Curros, o seu progresismo, o seu liberalismo e outros andacios da época mantiverono un pouco alonxado da súa verdadeira misión de poeta civil de Galicia, á que, pesie a todo, amaba con amor filial. Coma todos os poetas xenuinos e de "lira maior" —di Alberto Insua— poseía Curros a facultade de nos atraguer á súa órbita; de nos doar a ilusión de que a fala na que se expresaba era a máis fermosa de todas e a que deberían falar todos os homes.

Despois de moitas andaduras, o poeta emigróu a Cuba, onde loitou e morreu. Galicia recramóu os seus restos, que chegaron a traveso dunha fantástica procesión pola mar, alumada de estrelas que describian altos arcos de trunfo.

A OBRA. — A lírica galega débelle a Curros unha cór de rebeldía que fixo escolá a partir del, agás o antecedente de Añón que fora desterrado polos seus escritos rebeldes. Compre sinalar, imparcialmente, que esta rebeldía fulminante e condenatoria nas letras galegas, se non atopaba dentro do temperamento indíxena, que gostaba doutras formas de acción e de discusión. De todos xeitos, o poeta celanovés foi destro púxil de remate de época, e despertóu na mocidade —á que alporizaba cos

seus sarcasmos— unha emulación loitadora e rebelde. Foi así símbolo da rebeldía, o verbo civil. A lingua manexada por el xurdía sintética e amarguradamente filosófica. En tal senso sinalóuselle un emparentamento, en certo xeito xustificicado, con Carducci e Guerra Junqueiro. Pero, ao decir de Otero Pedrayo, quezáis haxa en moitos aspectos da súa poesía determinada semellanza con Antero de Quental.

Ás veces sai da súa pluma un sinxelo poema de fondo folklórico, de beleza relixiosa coma o da popular lenda “A Virxen do Cristal”, inxerida en *Aires da miña terra*; poema éste que, con “Unha boda en Einbó” e “O gaiteiro” constitúen a súa produción lírica que lle deu popularidade inicial.

Deulle tamén moito nome o libro tidoado *O dirivno scinete*. Os tercetos que compoñen a sonada sá-tira son precisos, súpetos, curtantes. Trátase dunha composición en oito cantos, bulrenta descrición dun viaxe que fixo a Roma o poeta na compañía de Francisco Añón. En valentes e rotundas triadas otosilábicas vai metendo no convoie dos Sete Pecados Capitais a beatas falsas, cregos en cheiro de simonismo, marimandiles, logreiros e farsantes, e mándaos á capital da cristiandade. Fora do desusado propósito que o poema refrexa, non hai dúbida que pode calificárese, en xusticia, como unha das obras ilustres antre as da literatura ironista.

“AIRES DA MIÑA TERRA”. — Neste volume de poemas está viva e presente a personalidade creadora do vate celanovés. Dexerga o poeta as disgracias que se amorean riba do seu país, sinte as angurias que abafan o vivir labrego, sofre diante da miseria que afrixe ás xentes da súa terra e da chaga da emigración. Alporizado Curros por tanto mal, xulga que compre loitar sin lecer pra conquistar que a patria se erga da posturación na que está mergullada. Daquela formula o seu alegato cívico, compoñendo unha poesía social e de combate. Baseado nunha ética de ríspido dogmatismo e cunha visión progresista, o autor de *Aires da miña terra* incorpora aos seus poemas a dramática realidade do agro galego, tal e como el o dexergaba. Mais a retórica do tempo non cegou o pulo vivido que na obra de Curros se dá. Conocía éste os problemas da vida galega e sentiaos no mesmo cerne do seu ser. Non só na súa sustancia social sinón nos seus accidentes e imprecacións sociolóxicos e folklóricos. Dominaba o poeta a mentalidade popular e, ao propio tempo, atopábase domeado por unha fonda emoción galega.

A Galicia currosiá é unha Galicia rebelde, anxeiosa de rachar as lixadas brétemas que a envolven pra se abrir camiño coas novas ideas do progreso. Con todo, a carón dos sonoros versos nos que se espellan moitas das visións frebís de Curros, agroma tamén outra Galicia: a tradicional e popular na que,

coma un salouco de cristal escóitase a lírica voz do seu pobo, dos seus costumes e das súas festas.

5. OUTROS POETAS COETÁNEOS. — Despois da publicación de *Cantares gallegos*, dentro da frota época rosaliá, devén un breve espacio de silencio. Ao longo de case dez anos a produción literaria galega semella paralizada. Só un que outro poema de mirrado merecemento, creba este intre silandeiro na nosa poesía.

Denantes de que se publicase *Follas novas*, o poeta ourensán Lamas Carvajal refuma o fío da nosa tradición lírica por derriba daquel calar, tirando do prelo no 1871 *Espiñas, follas e frores*. A súa voz escóitase, así, cando aínda non fixeran ouvir a súa Pondal e máis Curros. De Lamas e doutros poetas menores compañeiros dos grandes mestres, imos facer agora sumaria referencia.

LAMAS CARVAJAL. — Nacéu en Ourense no ano 1849. Fixo estudos de Medicina en Santiago, ficando cego cando andaba a estudar a carreira. De resultados deste feito retiróuse á súa cidade natal. Nela, a pesares da mutilación física, cultivou o xornalismo e a poesía. E nela finóuse no 1906, cando contaba 57 anos de idade.

A poesía de Lamas fai que a Galicia campesiña e agraria acadase xeitos líricos nunhas rimas variegadas

que saben a montesías esgravías e campeiras. Os seus versos son versos apaixonados, dunha paixón real e comprensiva: a da terra que o ollóu nacer e que o poeta apalpou co virar abaneante das súas mans trabucadas. A traveso deles a paisaxe cobra un significado ético. Trátase dunha paisaxe labrega, de eidos traballados, gozosa na fartura dionisiaca das colleitas e das vendimas; dunha paisaxe doorosa e ás veces tráxica cando as sementes se abaten baixo da segur da saraiva, e a fame chega coma un fantasma polas fondas valgadas.

Na obra de Lamas Carvajal asoma o dramatismo da Galicia do seu tempo, o senso angustioso dun pobo atrasado cuxa personalidade se desartellaba nas mans dos caciques. Polo máis, a súa corda axeitada pra cantares silvans e actuais latexa nalgúns intres con inspirada facundia. A súa fe na terra de seu era unha fe campesiña e sinxela que se nutría nas vizosas ribeiras e que se presentía na luz dos ceos galegos, nos castiñeiros seculares.

A produción poética máis característica de Lamas está contida nos volumes *Espiñas, follas e frores*, *Saúdades gallegas* e *A musa das aldeas*. En prosa déronlle grande popularidade *O catecismo do labrego*, *Gallegada* e *Cartas aos gallegos*. A súa sinificación complétase aínda co labor que realizou no xornal "O Tío Marcos da Portela", xornal valente, loitador, irónico, tirando un algo a chocalleiro, pero de rancio sabor campesiño. Foi obra personal súa e

non obra listrada de moitos. Emporiso debe inxerirse na súa produción literaria, pois ten ademáis un carácter de continuidade e unidade das que carecen case todos os xornáis galegos.

LEIRAS PULPEIRO. — Natural de Mondoñedo, Manuel Leiras Pulpeiro viu a luz primeira nesta vella cidade no ano 1854. Estudou no Seminario mindoniense e logo fíxose médico na Universidade de Madrid, exercendo a profesión na bisbarra natal deica o seu pasamento no ano 1912. Moi identificado coa vida dos labregos, conocéu moi ben a fala da súa terra e recolléu nela abondoso vocabulario e moitos ditos e refráns.

Publicóu Leiras en vida un soio libro co título de *Cantares gallegos*. Recóllense neste volume varias tiradas de cantigas populares escritas polo poeta, pero tan cheas de enxebreza, que mesmo semellan recollidas dos beizos do pobo. Anos despois da súa morte axuntáronse nun tomo moitas das composicións que deixara espaxeadas por revistas e xornáis. Apareceron co rubro de *Obras completas. Tomo I (Poetas)* e un limiar de Otero Pedrayo. Posteriormente aparecéu a *Obra completa de Leiras Pulpeiro*, recollida e anotada por Franco Grande, precedida dun documentado estudo crítico.

As composicións do poeta mindoniense revelan un acento baril e unha rica variedade poética. Non é que Leiras aportase novidades á nosa lírica. Pero

DICCIONARIO

GALLEGO-CASTELLANO

por

D. Marcial Valladares

INSTITUTO GALLEGO-NORMANTE DE LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA

CON LECCIÓN DE LA ACADEMIA ESPAÑOLA

SANTIAGO

Estab. Tip. del Seminario Conciliar Central

1884.

DICCIONARIO DE VALLADARES

XOSÉ ANTONIO SACO ARCE

MARCIAL VALLADARES

GRAMÁTICA

GALLEGA

por

DON JUAN A. SACO ARCE

PRESBITERO.

Aprobada por el Instituto de Gramática de España.

LUGO.

IMPRENTA DE SOTO FRIEIRE.

Calle de San Pedro, núm. 11.

1898.

GRAMÁTICA DE SACO ARCE

ocupa, con Lamas, un lugar destacado na liña menor que segundou á máis alta dos tres grandes mestres do XIX. Como sinalou moi ben Carballo Calero, Leiras ten unha personalidade sobresánte, briosa e es-tensa, un temperamento acusado e atractivo. Descrebe ou conta cunha perfeita seguridade, e ten un pulso moi firme calquera que sexa a nota que arrin-pulse ao seu instrumento. O poeta mindoniense é, por outra banda, un poeta rebelde, e a súa lingua é abundantemente rica en léxico comarcal dunha en-xebre sintase.

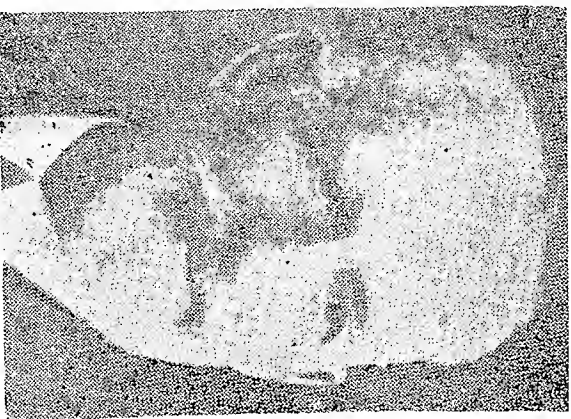
BREVE NÓMINA DE AUTORES. — Fora de Lamas e de Leiras cultivaron a poesía varias outras figuras me-nores. Poden citárense, antre outras, as seguintes:

Xan Barcia Caballero, cuio poema máis conocido é o tiduado “O arco da vella”. Escribiu tamén “¡Mi-ña Terra!” e “A serán”, de tipo descritivo. Publicou unha pequena lenda, “A Virxe de Aránzuzu” e unha serie de poesías devotas. Foi un bó versificador que empregou un galego escolleito, manifestándose co-mo afervorado seguidor da poética rosaliá inda que fora limitado o voo da súa inspiración.

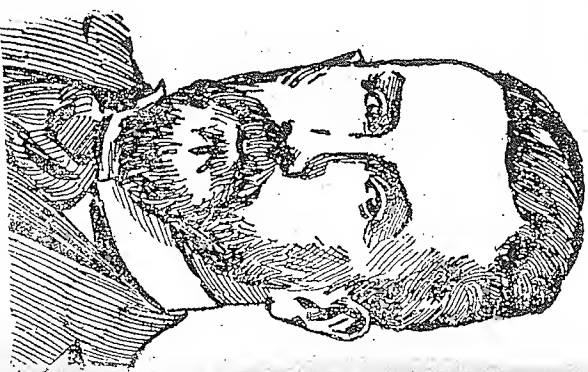
O coruñés Galo Salinas fixo o poema épico-lexen-dario “¡Lenda de horror!” e algúns cantos heroi-cos. Francisco Tettamancy, tamén coruñés, foi autor dunha colección de poesías de probe acento titulada *Enredadas*. Tirou do prelo, ademáis, *O castro de Ca-nás*, un poema descritivo, erudito e prosaico. Lisardo

MANUEL MURGUÍA

ANDRÉS MARTÍNEZ SALAZAR

ALFREDO BRAÑAS

Barreiro, vilagarcían, tamén escritor en prosa, editou o volume de versos *Escurnas e brétemas*.

Martelo Paumán adquiriu certa sona co seu poema satírico *Os afillados do demo* e con *Líricas gallegas*. Defensor na súa poesía dunha Galicia tradicional, ataca ao século XIX; emprega grande fogaxe no terreo gramatical e na defensa da ialma histórica da súa terra. Escribiu, asimesmo, *A misión dos bardos e Landras e bagas*.

Os lugueses Aureliano Pereira e Xesús Rodríguez López escribiron, respectivamente, *Cousas da aldeia* e *Cousas das mulleres*, e o historiador literario Carré Aldao, natural da Coruña, fixo as edicións en verso e prosa *Brétemas* e *Raiolas*. A ourensá Filomena Dato Muruáis editou o libro de composicións narrativas e descritivas, *Follatos*.

Manuel Martínez González, de Azuqueca de Henares, deu á publicidade *Poemas gallegos* e *A fiada*, fora de moitas outras composicións aparecidas en xornais e revistas. O ourensán Alberto García Ferrero deuse a coñecer con tres coleccións de poesías: *Chorimas*, *Volvoresas* e *Follas de papel*, nas que cultiva diversos xéneros e revélase como poeta cívico de liña currosiá. Publicou, asemade, *Lenda de groya*.

Tamén fixeron poemas, o economista Alfredo Brañas, o xornalista e historiador Amor Meilán, Xan de Masma, Alfredo Nan de Allariz e Fernando García Acuña.

6. POETAS DE TRÁNSITO. — O paso do século XIX ao XX non marca, xa que logo, unha liña nítida e definida no desenvolvemento da literatura galega. Verifícase o cambio á actual centuria sin que se amosen notorios anovamentos, nin tampouco, de primeiras, se rexistra a aparición doutros poetas que abran a marcha por camiños deica entón non percorridos. Realmente, no aspecto que andamos a resenar, o século no que vivimos é, cando menos nun decenio, o proseguimento das características que privaron no século anterior.

O herdo do XIX sigue a se manifestar na obra de varios escritores que hai que inxerir nel, mesmo dentro de o propio punto de vista cronolóxico. Antre eses escritores pódense sinalar os que siguen:

VAAMONDE LORES. — Nado nas terras betanceiras de Bergondo, no 1860, Florencio Vaamonde Lores foi figura de certo releve nos eidos culturais do seu tempo. A obra que lle deu meirande sona tidúase *Os calaicos*, poema de xente galega. Trátase da canción épica duns homes cuia historia conta con gosto de xesta aventureira nunha superación a todas luces hiperbólica. Divídese en cantos, nos que se aduviña un marcado calco camoeniano. Escribiu tamén poemas de feitiño lírico, recollidos en *Mágoas* e en *Follas ao vento*.

ENRIQUE LABARTA. — Un poeta festivo de innegábel personalidade ten sido Enrique Labarta Pose, que nacéu na aldea coruñesa de Baio no 1863. Estudou Dereito en Santiago e finóuse no ano 1925 en Barcelona. Como versificador humorístico adquiriu grande popularidade no país. As súas abondosas composicións, e mesmo os seus *Contos humorísticos*, déronlle moita sona. Recolléu algúns dos seus poemas galegos no libro *Bálsamo de Fierabrás*. Unha das poesías de Labarta que acadou meirande espárexamento e eco no pobo foi a titulada "Revista dunha corrida ¿de touros? na vila de Noya, feita por un labrego"; e a que, sin dúbida, amosa máis axetadas calidades poéticas, é a conocida co nome de "A festa da Patrona de Tabeirón". Tamén cultivou o escritor de Baio a poesía seria, pero con escaso éxito.

ARMADA Y LOSADA. — Xoan Armada y Losada, Marqués de Figueroa, nacéu e morreu nas Torres de Figueroa, en Betanzos (1862-1932). Publicou *Del solar galaico* e *Por tierras galaico-portuguesas*. Inxire nestes volumes poemas galegos, ademáis de prosas casteláns, nos que pinta xentes e costumes do pobo, meditacións relixiosas e glosas líricas do vivir labrego. Trátase de poemas mergullados nun mundo de tenrura, placidez e acongo, escritos nun galego amábel e sentido.

MANUEL LUGRÍS FREIRE. — Nacéu en Sada no 1863 e finóuse na Coruña no 1940. Editou o seu pri-

meiro libro na Habana co título de *Soiades*, ao que lle puxo Curros unha carta-prólogo. Sete anos despois apareceu *Noitebras*, e posteriormente *Versos de lotta* e *Ardencias*. A traveso de todos estes volumes poéticos dexérgase como a lira do autor vai evolucionando na fala, no estilo e no feitiño formal. Hai en algúns dos poemas de Lugrís un calco do modernismo, pero destaca sobre todo neles unha afervorada devoción pola liña pondaliá. Porén, máis que unha verdadeira inspiración creadora, os versos do escritor sadense destacan polo seu tono declamatorio e a paixón romántica.

AURELIO RIBALTA. — Natural do Ferrol, onde viu a luz primeira no ano 1864, foi autor de dous libros de poemas: *Libro de consagración* e *Altaríño de amore*. Naquel amosa visións da natureza, nas que o patrianismo e o senso social mestúranse cun certo didactismo. Neste recóllense uns versos de moi feble sinificación. I é que Ribalta, máis que poeta foi un escritor en prosa.

ELADIO RODRÍGUEZ GONZÁLEZ. — En San Cidodio, nas terras do ribeiro ourensán, nacéu este poeta o ano 1854, e finóuse na Coruña no 1949. Era Rodríguez González un bo conocedor da lingua. Foi *Foleras* a obra que o revelou nos eidos da lírica galega, inda que é a menos representativa das súas producións. O costumismo tradicional, un didactismo

pouco feliz e a topiquería encol dos temas labregos, abafan todo alento de inspiración nestes versos. En troques, en *Oracións campesiñas* descóbreuse millores calidades poéticas: no descritivismo e no sentimentalismo que decorren polas estrofas revélase certo pulo creador, e, sobre todo, unha meirande riqueza de estilo, léxica e sintáctica.

FRANCISCA HERRERA GARRIDO. — Nada no 1869, Francisca Herrera Garrido morreu o ano 1950 na Coruña. Escribiu unha chea de versos, que axuntou en *Sorrisas e bágoas*, *Almas de muller...*, *volallas de luz!* e *Frores do noso parareco*. Todo o seu labor poético está inspirado no mesmo cerne popular do que arrincou Rosalía a maravilla dos seus *Cantares*. Tamén Herrera Garrido se sentiu identificada coas xentes campesiñas e foi intérprete feliz das súas angueiras e das súas mágoas. Con verso sinxelo e gracia espresiva soupo decir os sentimentos verdadeiros do seu pobo. Os persoaxes do campo galego protagnizan na poesía da escritora un auténtico realismo, ao que os xeitos líricos —femeninos e tenros— de Francisca Herrera imprímenlle unha limpa emoción chea de enxebre humanidade.

XERARDO ÁLVAREZ LIMESSES. — Estudou Dereito e fíxose mestre de escola, en Santiago e en Madrid. Nacera o ano 1871 en Pontevedra, en cuia cidade tiivo lugar tamén o seu pasamento. Deixou un único

libro de versos tituado *Antre dous séculos*, que leva un prólogo de Castelao. Nos poemas deste volume amósase o autor coma bo versificador e conocedor da fala. Polas estrofas, nas que alenta un fondo sentimental e descritivo de tradición oitocentista, decorren certos ecoares do modernismo. Álvarez Limeses foi, ao cabo, un poeta de fondo emotivo, cheo de bondade, que traduciu nos seus poemas a tenrura do seu temperamento.

REFERENCIA DOUTROS POETAS. — Ademáis dos indicados, débense sinalar os seguintes nomes que cultivaron a poesía de tránsito: Salvador Cabeza de León, autor de *Primicias*. Amador Montenegro, que publicou *Murenas*. Núñez González, que escribiu *Salaios*. O ourensán Heracio Pérez Placer deu a conocer unha colección de Cantares e dúas lendas en versos: *O fillo dos tronos* e *Bodas de morte*. De Samuel Eixán son os libros *Mágoas*, *Da ialma* e *Froliñas de San Francisco*. E de Pla Zubiri o poema de feito vulgar, *A tola de Covas*.

OS ÓRGANOS SINTONIZADORES

1. ANTECEDENTES HISTÓRICOS. — Os poetas ao trocaren a fala do pobo en idioma de criación lírica e os historiadores dotando a Galicia de conciencia histórica, conqueriron dous ouxetivos de positiva valencia no proceso restaurador da nosa cultura. A obra individual de cada un representa un aporte básico pra que a tarefa de rexurdimento emprendida polarizase as angueiras dun norte común. Mais, de todos xeitos, a obra desenvolta polos persoeiros da época renacente non aparecería, quezáis, co siño colectivo que amosa de non ter existido os elementos sintonizadores. E velaí a comenencia de que nos refiramos a algúns deses instrumentos.

Compre sinalar, de primeiras, a “Biblioteca Galega” de Martínez Salazar que, dende o 1885 edita máis de medio cento de volumes nos que rexistra a

contribución de moitos colaboradores do movemento literario de restauración. Algo semellante pode decirse da revista “Galicia” que, case polo mesmo tempo —inda que con máis curta vida— recolle nas súas páxinas o esforzo a prol da cultura activa reelizado polos máis caracterizados escritores de entón. E, asemade, das tres “Ilustracións”, dirixidas todas tres por Murguía algúns anos denantes de que xurdiran a “Biblioteca Galega” e máis “Galicia”.

Ven a conto citar tamén a chamada “Cova Céltiga”. Recibe este nome a tertulia que un destacado fato de escritores celebraba na librería coruñesa de Uxío Carré Aldao. Concurrían a ela o propio Carré, Vaamonde Lores, Salvador Golpe, Urbano González, Luguís Freire, Eduardo Pondal e Manuel Murguía, antre outros. As xuntanzas alí realizadas chegaron a ter un interesante significado. Os escritores galegos daquel tempo, atraguidos polas publicacións e as tertulias de Madrid onde esplendía o modernismo, arelaban —engaiolados polos éxitos da Pardo Bazán e de Valle-Inclán— facer unha literatura de Galicia en lingua castelá. E fronte desta actitude negadora dos valores espresivos da fala propia, a “Cova Céltiga” trocouse en fogar case único no que se conservaba acesa a chama das esencias da lingua autóctona. Deses anos da “Cova Céltiga” —di un historiador literario— son os viaxes de Murguía, as súas conferencias e éxitos en Barcelona. De entón son as adhesións, firmadas por milleiros de galegos,

que chegan de alén-mar. E daquela tamén son dous actos públicos de grande importancia, producidos no 1891: A demostración rexionalista de Tui, na que Murguía fala por primeira vez en galego, e a fundación en Santiago da Asociación Rexionalista. "Era o intre no que este movemento político-cultural adquiriría unha cohesión e un artellamento orgánicos: convivían e colaboraban homes de tres xeneracións diferentes". O órgano xornalístico do grupo é a "Revista Galega" de Galo Salinas. De ahí sai a "Liga Galega", organización que tiña por ouxeto "a defensa dos intereses morais, materiais, políticos, económicos e sociais de Galicia".

Por ese tempo publícase, asimesmo, en Santiago, "La Patria Galega" que dirixe Murguía. Un ano despois aparece na propia Compostela "El Regionalista", e no seguinte dirixe Salvador Golpe "Unión Galega" na Coruña. Son os días nos que o labor de rexurdimento cultural galego amosa unha rexa coordinación e unha liña de continuidade. O idioma emprégase xa pra outros mestres literarios, ademais do poético. Tenciónase o cultivo da novela e do teatro en galego; regularízase o emprego da lingua propia nos artigos de xornal e de revista; sona nos actos públicos a fala natal como medio de expresión oratoria. E a par de todo esto comeza a se lle facilitar unha base histórica aos escritores en galego. Trabállase nos arquivos, tíraselles o pó aos vellos

tumbos e aos códices, compúlsanse os documentos antigos.

Unha parte dos homes que andan a protagonizar este esforzo —a que sobrevive— constitúe, cando pasaran xa vintetres anos do novo século, a asamblea fundadora da Academia Galega. Manuel Murguía, o seu primeiro presidente, decirá no discurso inaugural da Corporación nacente estas espresivas palabras: "Pobo que esquece a súa lingua é un pobo morto... O primeiro, a nosa lingua". Pra recoller en Galicia o seu verdadeiro léxico, dar a coñecer a súa gramática e afirmar a súa existencia, fundouse esta Academia. Porque o idioma de cada pobo é a característica máis enxebre e máis potente do país. As xentes que non falan a lingua de seu son xentes dun pobo que se non pertence.

2. A REVISTA E O XORNALISMO. — A política de revalorizamento cultural da que vimos falando nesta historia, enfortécese tamén co aporte que lle emprestan as publicacións periódicas. Non son somente o libro e o labor personal dos criadores ideolóxicos, os que lle dan contido ao Renacemento das nosas letras. Son, asemade, as revistas e xornais de raizame galega, espaxados por diversas poboacións do país, os que contribuíron a manter acesa en todo intre a lámpada das reivindicacións político-literarias de Galicia.

O primeiro periódico que viu a luz na nosa terra foi "El Catón Compostelano", aparecido no 1800. Setenta anos despois andábanse a publicar en Galicia, ademais dos Boletíns oficiais das súas provincias e dos Boletíns eclesiásticos dalgunhas das súas dióceses, o "Boletín Oficial de Galicia" na Coruña; "El Correo de Lugo", "El Diario de La Coruña", o "Faro de Vigo", "La Joven Galicia" de Santiago, "El Miño" de Vigo, "La Ilustración de La Coruña", "El Orensano", "Revista Económica" de Santiago, e "Galicia. Revista Universal de este Reino", da Coruña. Anunciábase tamén a aparición do "Album Literario de Galicia" baixo a dirección de Moreno Astray, e "El Nene".

Na relación verdadeiramente abundosa de revistas galegas, hainas de merecida sona, á beira das de pequeno merecemento. Poden sinalárese entre elas, a que dirixiron os irmáns La Iglesia co título xa indicado de "Galicia. Revista Universal de este Reino", e a chamada "O Vello do Pico Sagro" escrita enteira en galego; "La Ilustración Gallega y Asturiana" debida a Alexandre Chao que encetou a súa publicación en Madrid; "Galicia", orientada por Martínez Salazar; "Revista Gallega" de Galo Salinas; "Tertulia na Quintana" e "O Seor Pedro", ambas e dúas en galego; "Galicia Diplomática" dirixida por Bernardo Barreiro, e "Galicia humorística" por Labarta Pose; "Pequeña Patria", "La Patria Gallega", e "El Regionalismo" que inspiraba Alfredo Bra-

ñas"; "Galicia Histórica" a cárego de López Ferreiro; "Revista Galaica" rexentada por Vicetto; "O Galiciano", "La Revista Popular", "Galicia Moderna", "A Monteira", "O Tío Marcos da Portela", e moitas máis cúa soia referencia esixiría excesivo espacio.

Non hai dúbida que unha boa parte das indicadas publicacións non chegaron a adeguirir o papel que cabería esperar; nin siquiera se mantiveron, nalgúns casos, á altura das circunstancias que delas se demandaba. Pero, de todos xeitos, cumpriron un cometido merecente de se anotar. Ao longo das páxinas destas revistas, así coma ao traveso da prensa cotiá, conocéronse os nomes e aspectos da obra de moitos dos escritores que realizaron un positivo labor no proceso do noso renacemento literario.

3. OS ESTUDOS ETNOGRÁFICOS. — A fase literaria de fins de século caracterizouse por ter adoptado como tema preferente o tipismo local, a descrición de festas, de romerías, de lendas e costumes por unha banda; pola outra, por ter rexistado o asañ e as santas diatribas conque algúns médicos atacaron o desensino, as supersticións e as creencias do noso pobo. Ambos feitos serviron pra que empinciasen a se formar, a comezos desta época, os primeiros arquivos etnográficos, de grande valencia posterior.

Cun criterio máis científico, pra o tempo no que o esforzo se fixo, amorearon moitos materiais dese or-

de, Murguía e máis o autor de *El idioma gallego*. Dende aquela, nas revistas, e mesmo nos xornais, houbo cando menos unha sección adicada ao folklóre e publicóuse unha chea de traballos e de artigos encol da materia. Poderían citárese moitos anteceden tes do tema. Pero abonda con se fixar na colección de cantos populares dada a conocer por Lamas Carvajal en "Galicia Moderna", así como as descrições de "Galicia humorística". Tamén as lendas e costumes publicadas por diversos autores en "Galicia" de Martínez Salazar e de La Iglesia; os traballos sobre de música popular no "Almanaque ferrolano", de Fort; e temas da máis variegada condición encol do problema folklórico, aparecidos na meirande parte das revistas que temos sinalado no parágrafo anterior.

4. O MOVIMENTO REXIONALISTA. — Dentro do propio marco da esposición histórica da nosa Literatura, que aquí facemos, coidamos axeitado sinalar a proxeción política que se mantivo rexamente vencellada ao literario. Nefeito, a "Asociación regionalista de Santiago", na que coallóu un movemento de degaros autonomistas de base programática, acadóu un vieiro de actividade á que se xuntaron os fíos da corrente cultural autóctona. Foron promotores e ambientadores do movemento, dous profesores da Universidade compostelá: Alfredo Brañas Menéndez e Salvador Cabeza de León.

Brañas, que cultivóu a poesía en galego en chamamentos himnarios, empregóu, quezáis por vez primeira, o noso idioma na oratoria. Foi ademáis autor dun interesante libro tiduado *El regionalismo*, que ven ser un documentado estudo sociolóxico, histórico e literario. Se non trata dun mero traballo de fría lucubración, sinón dun escrito composto con miras prácticas. O seu propósito estaba dirixido a atinxir unha concepción trabada onde se mantén a unidade do Estado español ao tempo que se amparan baixo do mando do rexional todas as particularidades que, ao longo da historia, deu de sí a esencia de Galicia.

Cabeza de León, como Brañas, viviu no longo solpor do romantismo. Colaboróu con el no mesmo labor de rexurdimento, e, como el, foi orador en galego ao servicio da idea rexionalista. Fora dos seus sinxelos poemas, deixou aproveitábeles estudos xurídicos e históricos na fala natal. Antre os primeiros cabe citar "Resposta ao inquérito do *Journal des Nations de Ginebra*, encol do problema do desarme". Antre os segundos, "O Conde de Monterrey e a Universidade de Santiago" e "A insinaza do Dereito Romano na Universidade de Santiago, hastra o plan de estudos de 1772".

Pero ademáis, unha boa parte da obra de Brañas e de Cabeza de León atópase espaxada por xornais, revistas e boletíns científicos; ésto, sin facer refe-

rencia aos seus múltiples discursos ditos en lingua galega.

5. A "BIBLIOTECA GALLEGA". — Inda que non natural de Galicia, compre facer mención nesta historia dunha figura que exercéu un importante papel na vida cultural do país. Trátase do astorgano Andrés Martínez Salazar, que chegou á Coruña pra se poñer ao fronte do Arquivo histórico de Galicia. O contacto cos documentos do noso pasado e o vencello personal con destacadas figuras do renacemento galego, influíron, sin dúbida, na determinación do arquiveiro de Astorga de se consagrar ao traballo nos eidos culturais de Galicia. Erudito intelixente e home de disciplina esculadora, Martínez Salazar publicou moitos traballos históricos e filolóxicos que tiveron unha fonda sinificación no seu tempo.

Pero non é polos estudos no eido da súa especialidade, pesie aos merecementos que os distinguen, polo que lle damos cabida nestas páxinas, sinón polo labor editorial que realizou. De primeiras hai que sinificar as publicacións que fixo de moitos documentos galegos inéditos, que tanto teñen contribuído a crear a conciencia da dignidade da lingua galega. E despois, a edición de moimentos literarios desconocidos ou esquecidos, como a *Crónica trojana* e varios anacos dunha versión das *Partidas* de Alfonso X. Nembargante, a súa obra editorial máis im-

portante foi a que recolléu na "Biblioteca Gallega" que el fundou e dirixiu. Apareceron nela volumes en galego e castelán da autoría dos máis representativos escritores do renacemento. Entre aqueles figuran textos poéticos de Benito Losada, Añón, García Ferreira, Pereira, Barcia Caballero... Porén, abondaría pra consagrar o prestixio que a Biblioteca tivo no mundo das nosas letras, o feito de ter inxerido nela dúas obras básicas de dous dos mellores poetas galegos: *Queixumes dos pinos*, de Pondal, e *Aires da miña terra*, de Curros.

Foi a de Martínez Salazar a primeira empresa editorial ao servizo da cultura do país desenvolta con senso de continuidade, e os tíduos por ela publicados constitúen unha aportación fundamental pra o estudo da Literatura do rexurdimento.

6. A ACADEMIA GALEGA. — Todo ao longo da etapa renacentista proliferaron en Galicia Sociedades de cultura, Liceos e Ateneos Artísticos e Literarios. Pero a súa vida foi unha vida efímera e sempre de senso local. Por eso moitos dos escritores que exerceron un papel representativo nas letras do país viñan reclamando a orgaización dunha institución que acolllese no seu seo os esforzos espaxados nos diferentes ámbitos de Galicia.

Despois de varios proxectos malogrados, nun ou noutro senso, o tipógrafo ferrolán emigrado Xosé

Fontela Leal, coa decidida axuda de Curros Enríquez, constituíu na Habana a "Asociación iniciado-ra y protectora de la Academia Gallega". Era o ano 1905 cando esta Asociación lle encomendou a Murguía o establecemento da Corporación na Coruña, baixo da súa presidencia, coa obriga de "formar el Diccionario y la Gramática de nuestra lengua". Celebróuse o acto inaugural no salón da "Reunión de Artesanos" da cidade herculina o 30 de setembro, no que Murguía pronunciou un discurso de gran trascendencia en defensa da fala natal, ao que pertencen estas sinificativas frases:

"Quando yo era niño, todos a mi alrededor hablaban gallego. Cincuenta años bastaron para que las clases elevadas, que antes no entendían cometer falta usando el lenguaje que todos entendían, hayan cambiado. No les bastó abandonar la casa paterna y desertar del campo de combate, sino que habiendo sido los que iniciaron este movimiento de regeneración, pusieron bien pronto entre lo que nos pertenece y los nuevos pensamientos que vienen a ampararlo, una profunda y dolorosa barrera. Siguiéronles en esta obra de exterminio los insensatos, el mundo oficial con su fuerza incontrastable, la ignorancia de muchos, el despego de algunos, la petulancia de unos cuantos, y, sobre todo, el creciente trato con los extraños, a quienes llegamos hasta permitir que maltraten el habla de nuestros padres, cubriéndola con el lodo de sus invectivas y procla-

mando a cada instante que un paso máis y la lengua gallega desaparece.

No será así; no se borra tan fácilmente en los labios que la mamaron la lengua que habló este pueblo durante máis de diez siglos; que es la que hablan y entienden cerca de tres millones de gallegos, dieciocho millones de habitantes en Portugal y sus domínios, doce en el Brasil. No puede perecer un lenguaje que tiene una literatura gloriosa, y nombres que son orgullo de la inteligencia humana. Por eso, y para recoger en Galicia su verdadero léxico, dar a conocer su gramática y afirmar su existencia, se fundó esta Academia. Porque el idioma de cada pueblo es el característico máis puro y máis poderoso de la nacionalidad. Gentes que hablan la lengua que no les es propia, es un pueblo que no se pertenece".

7. A PROSA E O TEATRO. — A produción prosística da derradeira etapa do Renacemento, inda que non escasa, é, en troques, de limitado senso crítico e de homilde prestancia literaria. Así como na poesía o rexurdimiento galego deu unhas cantas figuras de reconocido prestixio, a prosa pola contra mantívose nun nivel precario na súa expresión artística, sin que poida amosárese nome algún que se emparelle nin de lonxe cos máis destacados poetas.

Antonio López Ferreiro ten unha personalidade baril, de merecida sona, como historiador en caste-

lán. Erudito e home de pescuda de rara solvencia, escribiu a fundamental obra, *Historia de la S.A.M.I. de Santiago de Compostela*. Pero o que del nos importa aquí é o seu labor como novelista. Foi o primeiro que fixo novela en galego, agás o antecedente de *Marina*. Cultivou un xeito de narración histórica, na que fai gala dun léxico ricaz, ben patente nas tres obras do xénero que saíron da súa pluma: *A tecedeira de Bonabal*, *O castelo de Pambre* e *O niño de pombas*.

Florencio Vaamonde, xa citado como poeta—dualidade na que reparten as súas actividades case todos os escritores dos que imos falar—fixo un *Resume da Historia de Galicia*. Trátase dunha obríña de pasión romántica redactada nun estilo escolar, que contén uns curiosos apuntes sobre Literatura galega. Escribiu tamén dúas noveliñas curtas: *Bestas bravas* e *Anxelica*.

Labarta Pose é autor dunha serie de contos populares, nos que se refrexa a sicoloxía da xente da aldea, co título de *Cuentos humorísticos*. Hai neles pinturas da vida labrega, refrexo de costumes do pobo e acceda filosofía das relacións humanos. Todo revelado a traveso de persoaxes e diálogos de axeitada espresión e gracia.

Carré Aldao publicou *Contos da forxa*, a noveliña *A terra chama* e un boceto dramático *Sacrificio*. Os primeiros son contos de tipo folklórico. O segundo é unha breve narrativa de fondo costumista no

que se desenrola un idilio máis ou menos idealista. Polo que respecta ao boceto dramático, trátase dunha peciña intrascendente.

Lugrís Freire tencionou un xeito de teatro galego cos dramas *A ponte*, *Mareiras*, e as comedias *O pazo* e *Estadeíña*. Inda que o autor realizou un patriótico esforzo de esceificación, se non pode decir que o éxito o acompañara no empeño. Cultivou tamén o conto breve en *Contos de Asieumede*, e escribiu con carácter normativo unha *Gramática do idioma galego*.

Aurelio Ribalta revelouse como escritor en prosa coa novela *Ferruze*. Máis tarde deu á luz outras dúas obras do mesmo xénero: *O pastor de Doña Silvia* e *O derradeiro amore*. Ribalta quixo facer, mesmo, unha poesía en prosa; unha prosa que se fai lenda nas narracións curtas como a segunda das citadas, arquetipo en certo senso do conto breve de gosto mitade arcaico e mitade novo. No seu labor literario, o escritor vai da paisaxe á realidade total galega. Publicou tamén, ao remate do seu xa sinalado *Libro da Consagración*, unha "Nota sobre a forma da ortografía galega" na que se decrara radical partidario da ortografía fonética.

Francisca Herrera Garrido editou unha novela longa tiduada *Néveda*, na que a pobreza argumental está compensada por unha linguaxe ricaz e un estilo cheo de coorido, tras dos que xurde un alento de tenra feminidade. Outras dúas narracións en prosa

da autora foron *A ialma de Mingos* e *Martes de an-troido*.

Álvarez de Nóvoa deu ao prelo un libro de interés na historia da prosa galega, baixo do rubro *Pé das Burgas*. Pesie a que algunhas das prosas nel inxeridas describen costumes, ensaia o conto psicolóxico de persoaxes non labregos. En realidade o que autor tencionou foi contar en galego cousas que poideran acaecer en calquera sitio.

Porto Rey ven sendo citado pola súa comedia *A tola de Sobrán*, e pola novela *Fermosinda*. A primeira é unha peza con elementos costumistas e satíricos, concebida con limitados recursos escénicos, e que representa moi pouco na traxeitoria xa probe de seu dun teatro en galego. Tampouco aporta nada novo á nosa novelística a obra mencionada de segundas.

Poderíanse sinalar outros autores en prosa forados que reseñamos. Pero aparte da escasa calidade das súas producións, a súa mención rebordaría os restritos marxes que lle corresponden a un manual coma éste.

8. ESCRITORES GALEGOS EN CASTELÁN. —

Inda que non cadre moito nunha historia da Literatura galega a referencia a escritores en castelán, queremos dar aquí unha breve nómima deles. Antre a moitedume de homes de letras nados en Galicia

que empregaron a fala castelá nos seus traballos, entrecollemos os que siguen:

Ramón de la Sagra, economista e botánico, escribiu *Principios fundamentales de botánica* e *Lecciones de economía social*. Domingo Fontán Rodríguez, catedrático de Matemáticas sublimes na Universidade de compostelá, foi autor da sonada *Carta de Galicia dividida en sus provincias*. Antonio Neira de Mosquera, xornalista e investigador, publicou, antre outras cousas, a novela histórica *La marquesa de Camba y Rodeiro*. Cândido Noedal, político, parlamentario e xornalista, ademais de diversos estudos, deu a conocer *Observaciones sobre la novela*. Antonio Romero Ortiz, escritor de varios xéneros, fixo obras críticas como *La Literatura portuguesa en el siglo XIX* e a comedia de costumes *Quien pierde son ellos*. Ubaldo Pasarón y Lastra, autor de estesa produción, da que se poden citar *Poesías* e *Legendas y dramas*. Eduardo Chao, gran xornalista e político, escribiu diferentes traballos de tipo político, social e histórico. Concepción Arenal, eminente socióloga, fixo moitos estudos de socioloxía e criminoloxía, antre eles *El visitador del preso* e *El visitador del pobre*.

Pola súa sinificación na Literatura española, hai que destacar a Doña Emilia Pardo Bazán, escritora de buído estilo e novelista sonada. Pertencéu, en literatura, ao chamado grupo naturalista. Catedrático de Literaturas Neolatinas na Universidade de Madrid, acadou un prestixio innegábel nas Letras

castelás do século XIX. Antre as súas novelas máis conocidas figuran *Los pasos de Ulla*, *La Madre Natural*, *Morriña* e *Pascual López*, todas elas de ambiente galego. A Condessa de Pardo Bazán gostaba moito de arcaizar o seu idioma, e políao coa mesma complacencia pola coor que puñeran na súa prosa os Goncourt. Moi afeicioada ao estudo e dotada de inxenio, escribiu varios traballos de crítica e de pescuda, antre os que destacan o *Estudio crítico de las obras del Padre Feijóo* e *La cuestión palpitante*, encol do naturalismo.

Figura tamén de releve foi Marcelo Macías, catedrático de Literatura no Instituto ourensán e ilustre orador sagro. Publicou, ademais doutros textos, *Elogio del P. Feijóo*, *Panejrico de San Martín de Tours* e *Aportaciones a la Historia de Galicia*. Inda que nado en Astorga, o seu labor vencellóuse decote aos problemas culturais galegos.

Andrés Martínez Salazar, ao que xa nos temos referido, destacouse nos eidos da pescuda histórico-filolóxica. Deixou editados en volume os "Documentos gallegos" inéditos, que deu ao prelo pra crarexamento de moitos puntos escuros do noso pasado. Publicou tamén a reprodución íntegra da *Crónica Troyana*, códice galego do século XV que ven ser un verdadeiro moimento do noso léxico.

Convén anotar asemade o nome de Celso García de la Riega, historiador en *Galicia antigua*, e crítico en *El Amadís de Gaula*; adquiriu sona pola tese

proposta encol de *Colón español*. Alfredo Vincenti, político e xornalista, foi autor dun libro de poesías tituado *Recuerdos*. Jesús Muruáis, crítico de aguzada intención e bo inxenio, cultivou a poesía e deu ao prelo *Cuentos soporíferos* e *Semblanzas galicianas*. José Rodríguez Carracido, químico e Rector da Universidade de Madrid, fixo asemade labor literario na novela *La muceta roja* e no estudo *Jovellanos, ensayo dramático*. Alvaro de la Iglesia, xornalista, escribiu *Hojas sueltas* e *La bruja de Atarés*. Sarah E. Lorenzana, poeta e contista, publicou *Acuarelas*, *Al amor de la lumbre* e varias cousas máis.

AS LETRAS CONTEMPORÁNEAS

1. PRESENCIA DUNHA NOVA XENERACIÓN.

As promocións que sucederon ás da época renacentista fóronse achegando, mergullándose na realidade galega. A realidade de Galicia entráballes polos ollos e o seu espírito sentíuse rexamente vencellado a ela. As causas fondas dos males do país nacían do desconecemento de nós mesmos e do desdén pola cultura europea. Galicia vivía afastada da súa verdadeira tradición histórica e divorciada de sí mesma.

Os escritores representativos da idade contemporánea tencionan sandar eses males. Percuran coñecer Galicia na súa alma auténtica, no seu pasado e na súa paisaxe: os vellos lugares, a vida popular, os poetas antergos. E andan a buscar na cultura europea un acento e unha orientación novos. Ao cabo, Galicia con estas promocións fai un grande

esforzo pra salvar a súa historia, ceibándose do onte inmediato e traballando pra se reincorporar á marcha das terras cultas da Europa.

Espiritualmente, a parte máis personalizadora das novas promocións é a do simbolismo. Un simbolismo —di un seu definidor— lastrado de positivismo ás veces, de romantismo por ventura. Varios destes homes, denantes de descubrir o novo mundo mental do galeguismo coidábanse ciños, tíñanse por superhombres. Aborrecían ao filisteu, ao burgués e ao plebeio. Eran inimigos da democracia, do liberalismo, da política, estaban adonados polas ideas máis estérteis, as máis inúteis. Ben mirado, nos servían pra ren. Únicamente poseían espírito, e este espírito revéloulles un día a verdade galega que os salvou do esquezo.

Foron —engade Risco— os rebeldes, os revolucionarios, os non conformistas; os que Spengler chamou os inadaptados, Stuart Mill os descontentos e Nietzsche os inactuáis. Aquéles a quenes un valente desexo, un santo anxeio fixo saír das súas casas onde acougaban antre volumes cheos de ideas novas nas que recollían correntes de todos os ventos do espírito, pra traballar na recostitución espiritual, social e económica de Galicia. Daquela é cando se humanizan eses primitivos maniquís, e unha fonda emoción anúbrralles a ollada e un fogo de cordialidade e amor axúntaos no mundo galego. Do antigo quédanlles —ao decir de Carballo Calero— lembranzas raras,

extraños coñecementos. Uns leerán o alfabeto sáncrito, outros saberán certos segredos de exitoloxía, aquél conservará a súa iniciación teosófica, e haberá quen faga horóscopos, e haberá quen fale en latín macarrónico.

Con todo, esta xeneración resulta unha xeneración incompleta. Fallan perseiros de moitas actividades culturais. En xeneral é na Literatura onde produce os seus máis graúdos froitos. Porén, a pesares delo, a xeneración do segundo renacemento galego representa un intre básico na historia da nosa cultura. "E a súa obra —inda que incompleta nalgúns aspectos e totalmente ausente noutros— é nuns terceiros importantísima. Na Literatura non é pequena gloria producir dous excelentes poetas: Cabanillas e Noriega Varela. Na prosa, Castelao, Otero Pedrayo, Vicente Risco e Cuevillas.

2. A NOVA LÍRICA. — Ouservando o movemento poético que se enceta no século XX, decatámonos con seguranza que, xa superada a tradición oitocentista, deséñase un anovamento fecundo da nosa lírica. A poesía deste século caracterízase pola pureza de intención e a novidade da forma. Poderíase dicir que o labor poético dos tempos que agora se abren, encarna unha conceición que reborda a liña tradicional e inaugura roteiros deica entón inéditos.

A producir este cambio, este troque de perspectiva, contribúen dous poetas: Noriega Varela e Ra-

món Cabanillas. Os elementos que entran a formar a súa lírica, de raizame galega xa que logo, son profundamente o influxo do modernismo castelán, patente no segundo, e a ascendencia portuguesa manifesta no primeiro. O pulo anovador evidénciase, pois, de principio, naquelas dúas figuras representativas.

ANTONIO NORIEGA VARELA. — Nacéu na cidade lulesa de Mondoñedo o ano 1869, e finóuse en Chavín-Viveiro o 1947. Estudou no Seminario do seu lugar natal e fíxose alí un bo latino, bebendo no propio manantío a auga poética de Virxilio. Do autor das *Xeorricas*, e quezáis de Horacio, herdou o amor polas cousas sinxelas da aldea, o anxeio da vida anónima, sin complicacións e sin xenreiras. Máis adiante abandonou os estudos de crego e fíxose mestre de primeiro ensino. Exerceu a súa carreira en Foz, en Calvos de Randín, en Trasalba, na Graña de Vila-rente e, derradeiramente, en Chavín onde ocorreu o seu pasamento. O seu permanente mergullo na vida labrega e aldeá, e, sobre todo, a súa estada na montaña lulesa habían sinalárase de xeito decisivo na súa produción poética.

A obra. — Noriega é un virxilián verdadeiro; un virxilián que, a pesares da súa aparente rusticidade, lé a Virxilio en latín. Namorado das cousas homilides, das cousas miudas da paisaxe, sabe dixerar nelas a grandeza que teñen. Sabe que "pra alcanzar

a lúa nin siquiera compre ser xigante”, e canta a Galicia, sinxela e nobremente. De primeiras anda a faguer poesía descritiva pra amosar diferentes aspectos da paisaxe, das festas, dos costumes, do vivir campesiño. Moquéase dos esotismos e fai a defensa das tradicións, na fala, no arte, nos modales...

O poeta mindoniense vai deixando despois o des-critivismo pra se facer lírico puro, lírico enxebre de esquisito sentimento. Pouco a pouco vai limpando aínda a súa espresión de inúteis adobíos. A súa grande arela é a de facer poemas sinxelos e breves que rendan a emoción pura. A divisa de Galicia, según el, non é o fouciño céltigo dos druídas sinón unha cruz sinxeliña. Porque a Galicia que soña ven ser, coma el, “dun natural piadoso, que inda pisar un verme lle repuna”. E así, o senso da súa poesía é o senso da humildade, da inxenuidade leda, do franciscanismo. Canta a “humildade sinxela das cousas, a inxenuidade dos seres imbeles e pobresiños”.

Polo espírito e pola métrica, a poesía norieguesa é a que se atopa máis perto da do século anterior. Nela refléxase un fondo vencello coa ialma da irta paisaxe montañesa; revélase nuns versos intensos, sereos, apacíbeles, ditos no baril dialecto da montaña. Cantan estes versos a soedade e máis o silencio, coa dita de se atopar o poeta mergullado no silencio e máis na soedade.

Os poemas de Noriega están recollidos en catro volumes —fora das súas abondosas poesías ventu-

reiras— que adquiriron notable e merecida popularidade: *De ruada*, *Montañesas*, *A Virxen e a paisanaxe* (100 cantigas populares) e *Do ermo*. O poeta vai escribindo docemento neste derradeiro, a epopeia do ermo noso. Tenro e homilde, sabe crear un mundo poético de seu. Aseméllase, en certo xeito ao portugués Teixeira de Pascoaes polo senso panteísta do seu cantar. Pero sente unha meirande preocupación polo mundo eterno, pola paisaxe que o arrodea. Pra el esta paisaxe é unha estadea de mudas motivacións. Esmigállaa, crébaa máis ben, e traballa os seus aspectos coma o glyptico a pedra preciosa. Catro ou seis versos de interna e soavísima musicalidade abóndanlle pra encadrar unha montaña de aspros granitos. A súa poesía ven resultar así un caso abraiante de finura artística e de tenrura expresiva.

En resume, Noriega Varela encadra a súa obra no cume labrego e montesío. A montaña que dixerga vai refrexando na fontaiña crara da súa poesía a sombra dos cruceiros dos camiños, dos toxales, das xesteiras en frol, dos bidueiros cobertos de neve. A paisaxe norieguesa é, pois, a paisaxe encumiada, erma e labrega; unha paisaxe todo senso, rechouchiante de niños e de seivas novas. Deste xeito fíxose poeta das frores, das toxeirras e das xestas, lírico da uz e do bidueiro, da froira e da fauna daquela ermanza que tan fondamente sentíu.

RAMÓN CABANILLAS ENRÍQUEZ. — Viu a luz primeira o ano 1876 na vila pontevedresa de Camba-

dos. Fixo estudos de Latín e de Filosofía no Seminario santiagués de San Martiño Pinario. Deixou a carreira eclesiástica denantes de lle dar remate. Emigróu máis tarde a Cuba, e na Habana emprincipió a escribir versos. De regreso en Galicia exercéu o cárego de segredario de Axuntamento en varios concellos do país.

Cabanillas incorporóuse axina ao movemento galeguista coa bagaxe da súa voz poética, nidia e exemplar. Galicia recibiu con ledicia ao novo poeta que viña esaltala cos acentos máis afervorados. Como representante da lingua galega foi membro numérico da Academia Española. Viviu en íntimo contacto coa paisaxe nativa, e adicóuse de cheo, durante a maior parte da súa longa existencia, ao cultivo das nosas letras. Residíu algunhas tempadas en Mondariz á beira do mecenazado Don Enrique Peinador. Radicóuse despois en Madrid, alternando a súa residencia alí con periódicas estadas no seu lugar de orixe e no mosteiro de Samos. Finóuse na vila cambadesa no ano 1959.

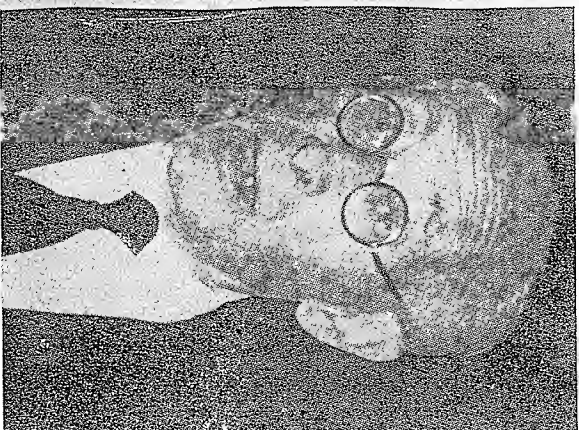
O poeta evocou ao seu Cambados natal, "probe, fidalgo e soñador", ao Castrove fitador do alén-mar, ao Umia deitándose nas xunqueiras do Sisán. Dexergaba na hora do solpor acougar ao sol, aos milleirais, ás vides e aos pazos, nas sextas barrocas de dourados ácios e abellas douradas; e, ás veces, ollaba a paisaxe embrullárese nunha coroa de chuvia fina, "agoña milagreira", abrindo carnelas berme-

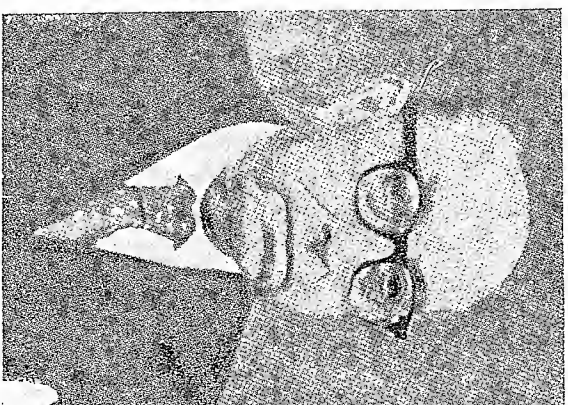
ANTÓN NORIEGA VARELA

RAMÓN CABANILLAS

VÍCTORIANO TAIBO

GONZALO LÓPEZ AZEITE

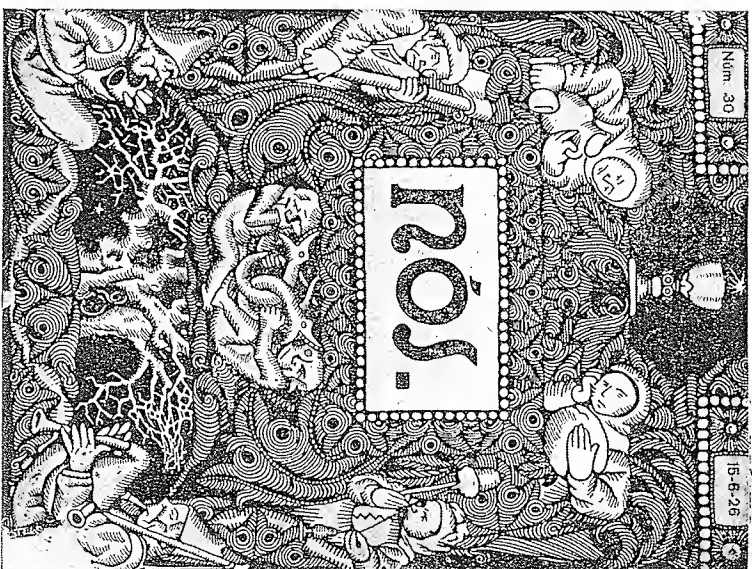
llas como lume e camelias brancas de nacre. Neses versos seus, avincallados ao lugar natal, cobran presenza lírica os piñeiros de Tragove, os magnolios de Fefiñáns e os contos mariñeiros de San Tomé do Mar.

A obra. — Cando Cabanillas emprincipia a escribir xa pasara pola lírica peninsuar a sombra gro-ríosa de Rubén. A lección do precursor modernista deixóulle a desconxestión do ritmo, a expansión da métrica, a sinxeleza da idea, a valentía da imaxe, como apunta moi ben Carballo Calero.

A súa obra é ampla. Publicou *No desterro*, *Vento mareiro*, *Da terra asoballada*, *O bendito San Amaro*, *A rosa de cen follas*. En todos estes libros alenta a árdiga fe nos altos destinos do seu país. A pesares delo, non é dos poetas sistematicamente adicados a cantar a Galicia. Os temas da súa lírica son moitas veces internacionais. Pero en ningún poeta se atopa o galeguismo tan arraizado coma nel. “E son dúas as alas —engade Carballo Calero— coas que voa o seu galeguismo. Unha é o enxebrismo, que o leva a pintar como mestre tipos e costumes. Outra o patrianismo, que, ás veces, atinxe acentos de Apocalipse e clama con voz afervoadada de Isaías. Hai nel un satírico baril con palabras de treboada, un Xuvenal esasperado e bronco, á beira dun fondísimo lirismo, cheo de emoción”.

Tamén pulsou a corda narrativa e nas “sagas” de *A noite estrelecida* deixou unha proba máis do seu

BOLETÍN
“A NOSA TERRA”

REVISTA “Nós”

talento. Son tres estas sagas céltigas: "A espada Escalbor", "O cabaleiro do Santo Grial" e "O sono do rei Artur". Pertencen ao ciclo armoricán, cujas lendas tiveron lexendaria atinxencia no lexendario do noso país. As paisaxes que nelas se amosan son paisaxes miniadas, primitivas, de grande suxestión. En troques, as da súa outra produción son versíceromas, animadas, sonoras, da beiramar, concebidas nos encoros de paz lírica do poeta; cando os seus asáños cidadáns, os seus escarños e rebeldías consintén que a paisaxe se misture e viva unha vida activa e rexa.

Pra o teatro escribiu Cabanillas *A man de Santiña*, e en colaboración con Antón Villar Ponte *O Mariscal*. Foi autor tamén de algúns artigos literarios e outros traballos en prosa. Nos seus derradeiros anos publicou aínda tres novos libros: *Caninos no tempo*, onde se recollen, en paráfrasis e traducións en verso, lembranzas de vellos feitos, contos de sempre e belas frores miragreiras; *Antífona da cantiga*, fina escolma de cantos populares cunha fermosa introdución do colleitor en evocadora e coitada prosa de feitiño clásico; e o poema *Santos*, no que o autor canta en cinceladas estrofas a historia e a vida do mosteiro bieito.

Ramón Cabanillas, ao cabo, pulsou todos os rexistros da poesía, e así amósase poeta épico en ocasións, lírico noutras, e tamén poeta dramático. A súa liña creadora pode decírese, porén, que ondea entre o lírico e o épico. En calqueira caso, o instru-

mento expresivo, a lingua do poeta é unha lingua rica, chea de forza e coorido. O mesmo cando canta con acento de loita e fogaxe rebelde, como cando evoca os verdecidos campos, os matos espesos, as agras cheas de vagalumes, os piñeiros e a mar de escumas brilladoras e augas bruxantes...

VICTORIANO TAIBO GARCÍA. — Nacéu no 1885 en Santiago de Compostela. A súa mocidade decorreu no ambiente rexionalista que na súa cidade natal crearan os grandes mestres do renacemento galego. Estudou na Escola Normal e exercéu as súas funcións docentes en varias bisbarras do país. Os seus derradeiros anos pasounos en Vigo, onde se finou no 1966. Escribiu os primeiros versos cando contaba pouco máis de vinte anos. A súa obra poética está representada en dous libros: *Abrente* e *Da vella rosera*. Cando o sorprendéu a morte andaba a preparar un novo volume de poesías co título de *Cabrinfolas*.

A lírica de Taibo lembra certas lonxanas reminiscencias do arte pondalián, e contactos máis achegados co de Cabanillas. Pero "a vea poética de Taibo posee máis forte caudal, singularízase por un gurguleo de meirande viveza e quentura. Os seus versos son menos aferentes, son máis centrípetos e teñen o ceño máis enrugado". Poeta nobre, cantou con fermosa austeridade e a súa palabra dá sensación de rectitude. A vella tradición galega mestúrase, en

criadora liña armónica, coas correntes modernas. A liguaxe do poeta, de fondo santiagués, arrequecese co léxico que el recolléu nas bisbarras nas que viviu. Acada así un ecleticismo lexicográfico que prefire as formas máis eufónicas e belas, por el garimosamente escolmadas, sin desbotar certas formas do galego que foi noutroa e que aínda poden e deben ser.

En prosa escribiu Victoriano Taibo un ensaio sobre *Rosalía de Castro, precursora da fala*, que constituiu o seu discurso de ingreso na Academia Galega, e unha colección de contos populares publicada co título de *Da agra aberta*.

GONZALO LÓPEZ ABENTE. — Nacéu na vila coruñesa de Muxía no ano 1878. Estudou a carreira de Dereito en Compostela. Viaxou por Francia e os Países Baixos, e, ao cabo establecéuse no seu lugar natal adicándose aos negocios bancarios. Nel viviu deica o seu pasamento, acaescido no vran do 1963.

A súa obra en verso é abondosa. Está recollida en cinco libros, o derradeiro póstumo: *Escumas da ribeira*, *Alento da raza*, *Do outono*, *Nemancos*, *Centileos nas ondas* e *Deerúa*. Os dous primeiros recollen un algo do eco pondalián, inda que os poemas que inxiren apuntan certo tono oratorio e interferencias de tipo modernista. O terceiro abranse sesenta sonetos, nos que alternan impresións paisaxísticas con notas de feito amoroso e acentos moralizantes e de loita. *Nemancos*, pola súa banda,

contén poesías inspiradas na terra daquel nome. Tamén da bisbarra de Nemancos son os poemas mariñeiros publicados en *Centileos nas ondas* cando o poeta era xa oïxenarrio. Os que inclúe *Deerúa*, aparecido despois do pasamento do autor, son vellos uns e outros compostos nos últimos anos da vida do autor.

Ademáis de como poeta, López Abente siñificouse como escritor en prosa. O seu labor de prosista encetouno coa narración *O deputado de Veiramar*, na que se misturan unha sátira da vida política das vilas e unha historia sentimental. Despois publicou as novelas curtas *O novo xuez*, *Bu-serana* e *Furidos*. E ao cabo, un relato máis longo co título de *Vaosilveiro*. Tamén tirou do prelo unha peza de teatro, *María Rosa*, sin maior trascendencia.

TRES NOMES MÁIS. — Fora dos poetas indicados pódese facer mención de outros tres aos que, polas datas de nacemento, corresponde inxerir neste parágrafo.

Antón Zapata García, nado o ano 1886 en Laxe, finouse en Buenos Aires no 1952. Fixo xornalismo e poesía na emigración, colaborando nas revistas “Céltiga” e “Nós”. Publicou un volume de versos co título de *A roseira da soidade* no que ecoan os tensibelmente os influxos da obra pondaliá.

Da vila pontevedresa de Cuntis foi Roberto Blanco Torres. Viu alí a luz primeira no ano 1891.

Viviu na Habana, en Ourense, en Pontevedra e en Madrid, adicado ao periodismo, en cuio exercicio acadou un merecido prestixio. Morreu tráxicamente en Entrimo, no 1936. Ademais dun volume en castelán, *De esto y de lo otro*, que inxire breves traballos en prosa, publicou o libro de poemas *Orballo da media noite*.

Avelino Gómez Ledo nacéu o ano 1893 en terras de Lugo, na vila de Chantada. Estudou a carreira eclesiástica, destacándose pola súa cultura humanística. Bo conecedor do latín clásico e da súa fala natal, verqueu ao galego as *Églogas* e as *Xeóricas* de Virxilio. Actualmente vive en Madrid. Como poeta publicou varios libros, entre eles: *Borreas*, *Romanceiro compostelán* e *Cancioneiro de Nosa Señora do Faro*.

3. A NARRACIÓN. — O xénero narrativo que, na etapa anterior tivo probe significado, perdéndose nun xogo de tradicionalismo histórico e de costumeismo máis ou menos sentimental, emprincipia agora a se abrir en horizontes de creación anoadora. Tres nomes, antre algúns máis, poden citárese como persoeiros do xénero novelístico novo na nosa fala: Otero Pedrayo, Castelao e Vicente Risco. Cultivadores intelixentes, todos tres, doutros xéneros literarios, aportaron á corrente da novela galega contemporánea un senso inédito nas nosas letras que é merecente de se considerar.

RAMÓN OTERO PEDRAYO. — Catedrático de Instituto primeiro e despois da Universidade compostelá, nacéu en Ourense no 1888. Estudou as carreiras de Dereito e de Filosofía e Letras en Madrid e en Santiago. Dotado dun craro talento, non seu deu presa por se manifestar nos eidos literarios. Acadou primeiro unha sólida formación, e despois, xa en idade madurecida, encetou o seu prolífico labor de escritor orixinal.

Otero Pedrayo ten percorrido todos os campos da literatura, deixando neles o calco da súa sensibilidade e da súa rexa intelixencia. Dende o artigo xornalístico deica a novela, pasando polo ensaio, o teatro, a oratoria e a poesía, ten aportado unha obra tan copiosa como calificada á historia das letras galegas. A súa prosa característica posee un alto valor estético. Tense dito, con acerto, que esta prosa singularízase polas seguintes notas: Inmaxinación rícaz, vizosidade verbal, poder de evocanza, inquedaanza barroca, apaixoadamento romántico e espontaneidade irrefrenada. Ninguén coma Otero ten acadado tantos éxitos no empeño de recrear a prosa galega, tanto na propia de creación como na de ensaio.

Durante unha chea de anos destacouse como mestre especializado en ciencia xeográfica, que aplicou a varias promocións de estudantes. Ademais de ser un fondo sentidor de cada anaco de terra

do seu país, é tamén un senlleiro conecedor da vida histórico-literaria do pasado século, orador orixinalísimo e sin parello, e ensaísta de rexo pulo intelectual. Durante algúns anos viviu afastado no seu vello pazo de Trasalba, adicado á súa afición de gran curioso dos temas da cultura. Lector en varios idiomas e familiarizado cos clásicos greco-latinos, tense encarado con todas as roitas do saber humanístico. Hoxe Otero Pedrayo é, sin dúbida algunha, a figura de meirande releve e máis representativa da cultura galega viva.

A obra. — Despois do artigo de revista e de xornal, no que abrangue os máis estesos e variegados asuntos, empezou a cultivar a novela breve en *Pantelas, home libre*, *O purgatorio de Don Ramiro* e *Escrito na néboa*. Pero a obra narrativa que o situou nun lugar de vangarda foi a que, co título de *Camiños da vida*, publicou en tres volumes: "Os señores da Terra", "A maorazga" e "O estudante".

Podería decírese que esta novela é unha a xeito de obra de síntese da súa variegadísima actividade literaria. Nela pon ao descuberto a evolución do século XIX galego a traveso da vida rural, e unha riola de xentes silandeiras que a protagonizan, así coma o seu mundo interior. Na novela, onde se cruzan tantos seres, hai, sobre de todo, un persoaxe subxacente: o pobo galego, vivinte e sofrinte, solprendido nun dos intres máis característicos da súa

historia no que se realiza unha fonda transformación. Peste a todo, o que na obra predomina é a acción interior. Trátase dunha novela do mundo espiritual como si dixeramos. Nas súas páxinas amosa o autor a presenza dunha sicoloxía de moita maior fondura que a dos sicólogos de profesión e que a dos novelistas sicolóxicos. Hai eiquí unha concepción do mundo e da vida de feito romántico. Sin se deixar reducir a sistema ten unha rexa coherencia vital, insinuadora de ideas que erguen o espírito e enobreceno. Resumindo, Otero Pedrayo revela en *Os camiños da vida* o máis fondo senso da vida mesma. Nelles dexérgase como actúan, en mestura indiscriminábel, os sentimentos e as pasións das persoas, o determinismo social da historia e o fado cósmico, annudecido e cego. Está escrita a novela parte por de fora, en ouservador, e parte por de dentro dos persoaxes, en sicólogo. Por todo eso é, quezáis, a obra narrativa máis reveladora do autor.

Posteriormente publicou *Arredor de sí*. Adrián Solovio protagoniza o relato. O individualismo, o egocentrismo, o pelengrinar arreo por estraños universos, manténeno en permanente desacougo. Intelectual desorientado, gusta dos incentivos da moda e sofre de non poder debullar todos os libros novos. Estímalo necesario pra ser home ao día, pois é home que se satisfá coa cultura do día. Quere habitar decontado a súa luxosa torre de ideas, mais dubida

sobre de cá! ten de ser o estilo da torre. ¿Filosófico, literario, ensaístico, crítico...? Adrián anda a se mergullar nas lagoas de moitas tentativas. Adica longas horas ao estudo e á matricación, pero de remate os seus estudos fican alagados polas augas mortas da vulgaridade. Dá voltas arredor de sí sin se atopar enxamáis de todo; ensaia moitas culturas, variegadas discipriñas, e só chega a albiscaar a súa salvación cando regresa aos eidos natáis. Nun outono no que Adrián Solovio volta ao fogar nativo, emprincipia a sentírese, cando menos, dono dun destino. Esta novela, por outra banda, ven representar en certo senso a autobiografía dunha xeneración da que o propio escritor forma parte.

Son tamén merecentes de se citar *O mesón dos ermos*, *A romería de Xelmírez*, *Fra Venero* e *O Señorito da Reboraina*. En *Contos do camiño e da rúa*, diñifica Otero Pedrayo o xénero breve cunha técnica anovadora, sin precedentes en contistas anteriores. Trátase dunha colección de relatos netamente galegos, polos tipos e polo ambiente, que versan case decote encol da vida rural do pasado século. Na mesma liña están tamén os contos recollidos no libro *Entre a vendima e a castañeira*.

ALFONSO R. CASTELAO. — Alfonso Rodríguez Castela, “home”, deseñante, escritor, realizouse en expresión galega tanto como Galicia se expresaba nel; era Galicia en transustanciación. Nacéu na

vila coruñesa de Rianxo no 1886. De neno emigróu a América pra se xuntar co seu pai alí residente. Durante a súa estada na Arxentina espertóuselle a súa afección ao dibuxo. Voltóu a Galicia, e despois de estudar o bachillerato cursóu a carreira de Medicina na Universidade compostelá. Abandonóu axina o exercicio da profesión de médico, opostando ao Corpo Técnico do Instituto Xeográfico e Estadístico, sendo destinado a Pontevedra.

Fixo un viaxe de estudos por Francia, os Países Baixos e Alemaña. Colaboróu nunha chea de revistas e publicacións, conquerindo cos seus deseños e caricaturas unha insólita popularidade no país. Como dixo del Jaime Cortessão, era unha figura que poseía o senso do humor e o senso tráxico da vida, a candura lírica dunha Rosalía e o brizo e a capacidade de expresión dramática dun Goya. Castela, en todo caso, foi unha das meirandes personalidades galegas de todos os tempos. Ninguén coma el espresóu os anxeios da ialma do noso pobo; ningún tampouco máis puro no fondo senso da palabra. Un mesmo esprito da máis nidia e rexa galeguidade abranguéu toda a súa obra: contos, desenhos, novela, teatro, discursos, ensaio político, “couzas”...

As circunstancias nas que Castela se sentiu envoltivo forzáronno ao esilio. Percorreu diversos países europeos, andivo por varias terras de América, e, ao cabo, establecéuse en Buenos Aires onde

pasou os derradeiros días da súa vida e onde se finou no ano 1950. O pasamento do grande artista e senlleiro escritor produciu unha abraiante comoción espiritual no mundo galego dunha e doutra banda do Atlántico.

A obra.—Toda a produción artístico-literaria de Castelao é unha afirmativa do seu galeguismo esencial. No conto, no teatro, no dibujo humorístico, nas impresións de viaxes, na novela, na opinión sobre temas artísticos, no ensaio histórico-político, nos traballos eruditos, o seu talento manifestase en estreita comunión coa vida e coas angueiras do seu pobo. As prosas e os deseños que andivo a crear ao longo de moitos anos veñen ser condensadas sínteses de estados de ánimo—íntimas paisaxes psicolóxicas da súa terra—, polarizados en gráces anécdotas cúa raizame se nutre do “funus” da máis seria categorización folklórica. Nese senso, os libros de *Cousas* constitúen, tanto como unha serie de cadros da vida contemporánea, unha amosa de creación orixinalísima na que o agudo deseño compéntrase cunha prosa fermosa de feitío que pode considerárese clásico no mundo das letras galegas.

Pero Castelao, que acadou sin dúbida a súa consagración literaria en *Cousas*, foi un xenial artista do dibujo. O seu lápiz amósase ás veces dramático e traduce a cotío a superior ironía da súa intelixencia. Traxe rasgos dunha liña agresiva, mais

humanizada por unha dozura de comprensión. Abeira os problemas sociais e económicos de Galicia con entranábel patetismo, e todos os matices psicolóxicos do desacougo galego aparecen aivecidos no panorama aceso dos seus deseños. Así nos dibuxos do album *Nós*, en *Cincoenta homes por dez réas*, en *Galicia mártir*, en *Atila en Galicia*, en *Cousas da vida*. En todos estes volumes revela o artista un fino humorismo e unha fonda sensibilidade de afondadora raizame galega. Neles—según el mesmo confesou—escolle os rasgos esencialmente espresivos, fuxindo de todo o que poidera considerárese auxiliar ou acesorio. Son dúas as notas esenciais á ialma galega as que trascenden nos dibuxos: lirismo e máis humorismo. A traveso do temperamento humorístico chegou Castelao a unha chea comunión coa ialma da Terra. O sangue de Galicia trasladíuse nas súas veas e no seu cerebro lúcidamente visionario. “As condicións esvaídas, as acedumes fondas, as arelas escuras que latexan no sucoscente da caste, os milleiros de cousas que durmen na conciencia subliminal de Galicia tomaron idea e imaxe. Castelao foínas pictografando, eternizando no papel os hieroglifos da ialma galega”.

Como prosista, o xenial dibuxante amósase co mesmo humorismo que dá vida ás súas caricaturas—ademáis de nas *Cousas*—na orixinalísima e estraña historia macabra *Un ollo de vidro*. Nela late unha gracia espresiva debruzada nas fiestras

dun estilo belo e coitado. I é que a prosa de Castelao está sempre delicadamente traballada, reírexo unha decidida preocupación pola harmonía do período. Esta característica atópase nidiamente manifesta no seu libro de contos *Retrincos* e na novela *Os dous de sempre*. En ambas obras evidénciase a vocación caricaturista e humorista que singulariza o arte do autor. Na segunda a unidade da trama resulta crebada, decorrendo nunha serie de cadros illados de breve extensión que aparecen, nembargante, xunguidos entre sí pola continuidade da intención. Son dúas vidas as que protagonizan o relato: a do Pedro e máis a do Rañoilas; a do conformista que quixera protestar e remata levando a vida vexetal, e a do inconformista que quixera acougar e que, estampinando os miolos contra dunha parede, acougou de vez. Fora das manifestas calidades que a tipifican, esta novela revela como as aptitudes narrativas do escritor compaxínanse co xénero longo, contrario ao seu particular xeito de se expresar artisticamente.

VICENTE RISCO. — Profesor de Escola Normal do Maxisterio, Licenciado en Dereito, escritor proteico, de formación sistemática e intelectual, foi unha das figuras de meirande releve na Literatura galega deste tempo. Vicente Martínez-Risco e Agüero nacén en Ourense no ano 1883. Curioso de todas as culturas e das máis estrañas, labrou no orde litera-

rio unha personalidade acusadísima. Dirixiu na súa cidade natal unha revista neosófica tiduada "La Centuria". Estaba escrita en castelán aínda. Nas súas páxinas, denantes que en ningunha outra publicación peninsuar, apareceron analizados —e algúns traducidos da lingua orixinal— os modernos escritores europeos: Meredith, Chesterton, Wells, Shaw, María Krinska, Verlaine, Mallarmé, Rimbaud e os máis destacados valores do simbolismo francés. Risco foi quen descubriu na España a Tagore nunhas sonadas conferencias ditas no Ateneu de Madrid, onde léu ao propio tempo traducións do poeta bengalí. Escribiu despois *Las tinieblas de Occidente* que se leeron en cenáculos e que, de terse publicado, atraguerían sobre del unha boa parte da sona e atención que gravitaron sobre de Spengler.

Con posterioridade operóuse en Risco un fondo reaxemento que o determinou a ingresar no movemento galeguista. O importante feito espricouno el mesmo no seu ensaio *Nós os inadapitados*, que ven coincidir coa tese desenvolta na novela de Otero Pedrayo *Arredor de sí*, da que fixemos mención. O cenáculo ourensán, no que Risco é destacada figura, incorporárase con el, despois das horas desnoceadas, ao camiño autóctono que marca a buxola da galeguidade. Dende aquela Risco fixo un labor considerábel ao servicio da cultura galega —nos seus máis vareigados aspectos— infelizmente interrom-

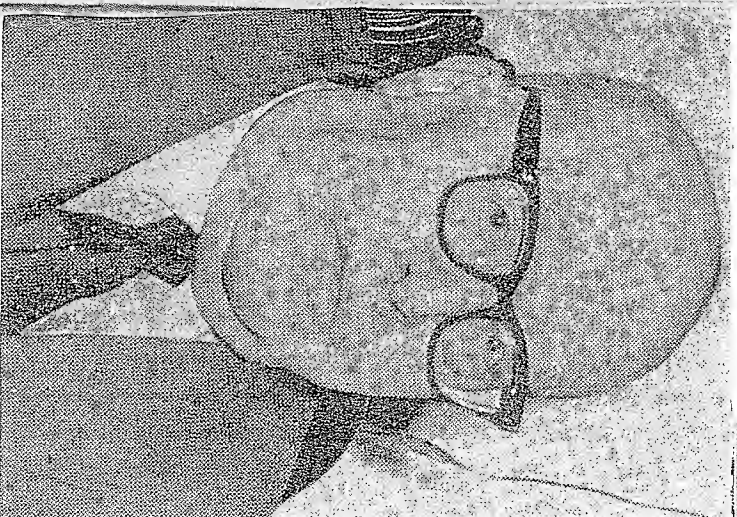
pida nos seus derradeiros tempos. Foi director literario da revista "Nós" dende que apareceu deica que se suspendeu a súa publicación. Finóuse Risco en Ourense o ano 1963.

A obra. — Vicente Risco, notable ensaísta, etnógrafo, crítico, polígrafo, poeta, foi tamén novelista interesante. Probóuno nas novelas curtas *A coutada*, *Europeus en Abrantes*, *O que lle aconteceu ao doutor Albeiros*, e coa novela longa *O porco de pé*. Se non mantén, xa que logo, unha liña estética e ideolóxica na produción narrativa risquián, nin un atán concordante e de continuidade nas diversas obras do xénero que produciu. Pero mesmamente quezáis radique neso un dos seus merecementos. Das novelas citadas son, sin dúbida, as máis sobresáites a primeira e a derradeira. *A Coutada* ven ser un movido e fermoso diálogo familiar no que xurde, manda e impónse o sentimento da Terra. Por outra banda, revélase nela un novo estilo de prosa moderna que compre anotar.

En *O porco de pé* o fondo e máis a forma compléméntanse, dándonos o froito madurecido dun humorismo racial. Realismo, idealismo e humorismo andan a se coller da man no relato. A fondura do anecdótico que serve de eixo á obra mestúrase co episódico, tinguido de gracia e de bo senso crítico. A trama serve pra amosar na historia dunha familia e dun ambiente, que si non foi puido ter

ALFONSO R. CASTELAO

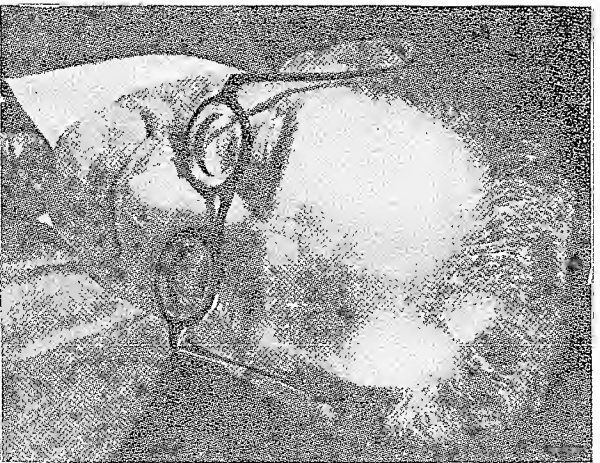

RAMÓN OTERO PEDRAYO

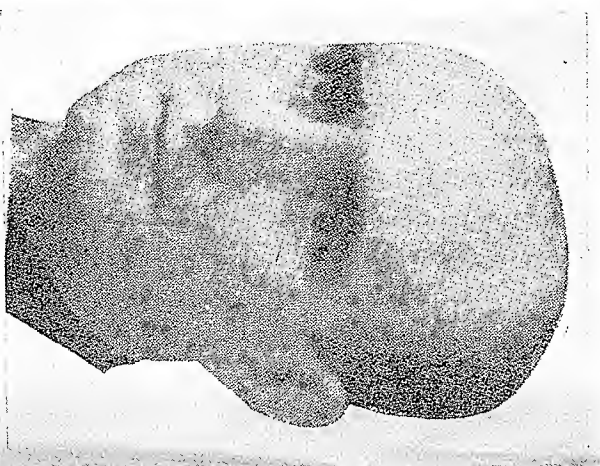
sido, a historia de moitas familias e moitos ambientes que foron e siguen a ser. Esta novela, polo máis, é unha cousa abondo estraña na literatura contemporánea. Dela trascende, sobre de todo, ese humorismo ao que aludimos; un humorismo aldeán que moitas veces non está nas cousas que trata, que só existe antre o autor e o lector. Abonda con ollar, si non, aquel xeito con que o primeiro tenciona fadigar ao segundo con ringuleiras enormes de nomes inintelixíbeles e que lle fan rematar ríndose.

XOSÉ LESTA MEIS. — Inda que nunha liña inferior á dos escritores que vimos de sinalar, cabe citar a Lesta Meis como narrador no período que andamos a examinar. Sendo moi novo emigróu á Habana, e a súa estada alí permitiulle conocer directamente as realidades e os problemas cotiáns cos que batían os emigrados galegos. A documentación axuntada durante os seus anos de experiencia en terras de América, servíulle pra artellar a trama da súa principal obra, publicada co título de *Estebo*.

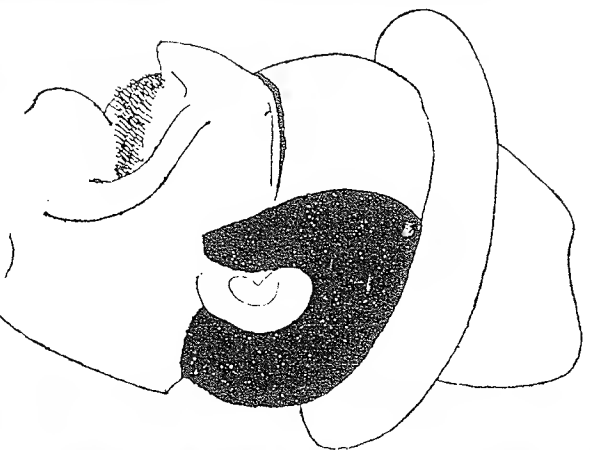
Escribiu ademais unha noveliña breve de singular engado, tñduada *Monecho*, e unha colección de contos que deu ao prelo baixo do rubro de *Abellas de ouro*. Os sucintos relatos que neste libro se recollen veñen ser como sinxelas biografías de persoaxes ruráis e vulgares, nas que se esaltan as virtús campestiñas no canle dun galego vivo e popular. De todos xeitos, os valores estéticos e literarios na obra de

VICENTE RISCO

FLORENTINO L. CUEVILLAS

ANTÓN VILLAR PONTE

XOHÁN VICENTE VIQUEIRA

Lesta Meis están lonxe da calidade que distingue a creación narrativa de Otero Pedrayo, Castelao e Risco.

4. O TEATRO. — Non hai dúbida de que o xénero teatral carece de verdadeira tradición na Literatura galega. En capítulos anteriores temos aludido ás amosas, ben pouco representativas, que se produciron na nosa historia literaria. Por outra banda, todos os esforzos que se fixeron pra tencioñar a creación dunha escea propia adoleceron da eiба dunha falla de calidade. I é que se non atinóu a acadar un axeitado mergullo nas esenciais autóctonas conxugado co insuflamento nun verdadeiro artellamento artístico. Cabía a saída a un camiño que permitise o logro do xuridio empeño: o camiño que arrinca, por exemplo, do teatro de Gil Vicente tan vencellado ao tradicional feito galego. Pero se non soupo caletrar na súa sustancia, nin se tencionóu interpretar o seu fondo contido nin a súa rica inspiración. Mancada a nosa historia literaria de valores escénicos de seu, comprialle unha lóxica remisión a aquela época de entronque que o comediógrafo portugués apuntara.

Nefeito, cando escribe Gil Vicente o portugués e o galego non estaban apenas diferenciados. O léxico era moi semellante nunha e noutra lingua, e única-mente a fonética emprincipiaba a afastar o idioma de Martín Códax do de Don Denis. Emporiso a obra

dos escritores portugueses do século XV ten pra nós tan grande interés filolóxico, sobretudo porque o galego literario xa non existía. Gil Vicente, nado no 1470, vense considerando coma o fundador do teatro portugués. Aos galegos interesaríanos, pois, dispoñer dunha edición escollida das obras teatrais de Gil Vicente, figura literaria das máis interesantes do Renacimiento hispano inicial aínda cargada de celmes pasados. E importaríanos percurar nel o antecedente dun teatro galego que está aínda por facer.

De calisquera xeito, ven ao caso sinalar que o atinguído na produción teatral de Galicia ten es-casa valencia. Falla nela o miolo, a personalidade, o brizo artístico, o valor escénico e de acción. Así can-to se ten feito nesta época no xénero escénico, agás algunha excepción, apenas reflexa máis que o tema anecdótico peneirado con notas de doado folklorismo.

Poden sinalárase algunhas pezas de mallegado humorismo de Charlón e Hermida. Comedias humorísticas e sentimentais de Xavier Prado "Lameiro", que fixo un tipo de teatro do agro e histórico de aire paifoco. *O Tríptico teatral* de Antón Villar Ponte, con certas condicións aproveitables, e o seu folk-drama *Os evanxeos da risa absoluta*. Algúns traballos dramáticos de Leandro Carré Alvarellos. *A María Rosa* de López Abente, alagada de sentimentalismo, e *O fidalgo* de San Luís Romero. As

obras dialogadas de Xaime Quintanilla —*Donosiña e Alén*—, escritas máis pra ser lidas que representadas. A farsa dramática *Trebón* de Armando Cotarelo, así coma o conto dramático *Lubicán* e o drama *Beiramar* do mesmo autor. Risco e Otero Pedrayo ensaiaron tamén o teatro, o primeiro coa farsa *O Bufón del Rei*, e o segundo con *A Lagarada* e *O Desengano do Prioiro*. E Ramón Cabanillas con *A man de Santiña* e o drama en verso *O Mariscal* en colaboración con A. Villar Ponte.

Hai que anotar, porén, unha obra de excepción no panorama da creación escénica da xeneración que analizamos. Trátase de *Os vellos non deben de namorarse*, de Castelao. O talento literario do escritor de Rianxo ponse aquí en evidencia unha vez máis. Ven ser unha síntese artística na que xogan máis o amor e a morte de tres vellos imprudentes. "Son tres historias diferentes dun mesmo drama, contadas ao xeito galego e pra regalía dos que poden comprender a nosa linguaxe e as nosas interpretacións folklóricas da vida e da morte". Nesta peza teatral, o autor irmanda xenialmente liña, coor e palabra. Co seu sarcasmo e os seus elementos tétricos e simbólicos, a obra ferve de vitalismo, humor e violencia, nun xogo escénico no que se desenvolve a traxedia de tres vellos atrapados aínda no feitiço da mocidade. Con esta fermosa mostra de teatro de caretas, deixou aberto Castelao un camiño que ten de ser segundado.

Fora desta peza singular, e inda que os autores en lingua galega non chegaron a facer un verdadeiro teatro noso, un fino escritor de Galicia produciu en castelán unha dramática que é pra nós índice e norde do que debера ser o xénero na fala propia. Está craro que falamos de Valle-Inclán. Este escritor nas súas comedias, coma un demiurgo, move aos persoaxes, seres chocalleiros, bárbaramente retortos en contorsións moráis e físicas. En esas contorsións teñen o arrichamento das paisadas de vellos graciosos, a figura das esceas do arte italián e ese xogo traxi-cómico de dór e de riso que amosan as novas farsas. Os seus serpentos e as súas farsas distínguense pola sonoridade dramática e o arrefecemento do verso, ou o feito e máis a gracia da prosa, e o desenfado e esquemático trazo da acción. Ninguén coma el ten dado verdadeiro valemento ao teatro contemporáneo, nin, quezáis, recollido tan fondamente a tradición escénica dos clásicos casteláns.

5. O ENSAIO, A CRÍTICA, A ERUDICIÓN.—A Literatura de ensaio neste tempo adquire un nivel moito máis alto que o atinguído no século XIX. A cultura dos escritores galegos contemporáneos é máis universal e, ao mesmo tempo, máis arraizada nas esenciais do país que a que traducen os estudos das centurias precedentes. Antre os cultivadores

do ensaio compre citar a Frisco, Castelaio, Otero Pedrayo, Cuevillas, Viqueira, Villar Ponte, Peña Novo, Losada Diéguez...

Todos estes escritores atribúen á lingua a función de conservadora da personalidade, e mesmo do "ser", de Galicia. Si Galicia sobreviviu e ten coma pobo—non como greea de homes multitudinar e sin conciencia—un porvir diante e unha misión histórica, é samente porque conta cunha fala de seu. Unha fala de seu con tradición literaria e polo tanto con posibilidade de creación diferenciada. Ou seña: unha voz merecente de ser ouvida no mundo. Velahí porque estiman de vital importancia a re-habilitación idiomática. A lingua é a forma necesaria de entendemento. Non hai creación sin pensamento, nin pensamento sin palabra. E sendo así manteñen a afirmativa: Soio con lingua propia pódese faguer figura no mundo, pois os pobos con cultura emprestada nin siquera pertencen á historia.

Consecuentes con este pensamento, os novos ensaístas fan por vez primeira ensaio en galego. Os precusores tiñan esaltado tamén a lingua como esencial á cultura do país, pero en desacordo coa súa ideoloxía idiomática espresáronse, polo xeral, en castelán na súa obra ensaística, crítica e erudita. Correspóndelles, pois, aos escritores desta nova época a misión de adiantados no cultivo do ensaio galego e en galego.

Risco.—É, máis que outra cousa, un ensaísta. Corrobóranos a súa *Teoría do nacionalismo galego*, *Mitteleuropa*, *Leria*, e outros títulos máis. No libro *Elementos de metodología de la Historia*—escrito en castelán—orgaíza unha grande parte do seu labor profesoral e das súas matizacións encol do tema. Preciso, documentado, sin xeneralizacións inúteis, este volume podería ser un admirábel "Grundris" da materia. Escrito por Risco ten un sintético desenvolvemento de moitos problemas que fuxen da sinxeleza do título. O autor se non reduce a escoller e artellar, sinón que recreando a materia empréstalle o valor da personalidade experimentada e orixinal.

Fora do ensaio ideolóxico e literario, no que abre novos roteiros á cultura galega, compre destacar outra faceta no labor risquián. Referímonos ao que ten producido como pescudador no eido etnográfico. Preocupado de desencobar e de vitalizar os valores galegos engadendo á tradición a novidade, deuse a pescudar, na destilación do consuetudinario, o alento xermolante do espontáneo. Nesa obra de escudruma, de inventario o de estudo, Risco foi orientador e mestre. Ninguén deica el tiña tratado con senso científico e moderno, no noso país, a discipriña etnográfica. Pódese considerar coma o primeiro que traballou seriamente no mundo da cultura popular galega, material e espiritual. A trave-

so da súa fecunda tarefa de etnógrafo comprobóu feitos que denantes se enfocaran só de xeito intuitivo. O escritor ourensán tiróu das súas pescudas, espresivas conclusións: O pobo galego aparece con ribetes de paganismo inda dentro do seu espírito cristián, por veces ledo e humorista, noutras melancólico e saudoso. O home galego vive confundido coa terra e de ahí o seu sentimento da Natureza. A fala é o verbo da cultura propia, o verbo creador... Neste aspecto—xa no orde literario—figuran ideas craxadoras no libro *Lería*, que recolle unha mancha de ensaios e artigos nos que tenciona poñer o pensamento galego en comunicación coas correntes culturais que na súa hora lle tocóu vivir.

OTERO PEDRAYO.—Ademáis da súa obra de novelista realizou unha moi interesante produción ensaística. En *Lembranza de Goethe* fixo un certo estudo biográfico do mestre xermano. Ven ser unha biografía esquemática e sustanciosa na que procura atopar o acordo—ou desacordo—de Goethe co seu tempo. En *Romantismo, saudade, sentimento da Raza e da Terra en Pastor Díaz, Rosalía Castro e Pondal* abeira temas eternos da nosa alma colectiva a traveso da obra destes tres poetas representativos. Ese libro e *Morte e Resurrección* son variacións encol de temas galegos, nas que espón todo un xeito de dexergar o noso espírito e interpretar

o noso ego autóctono. *Pelerinaxes, Síntesis reográfica de Galicia, Síntesis histórica do século XVIII en Galicia, O espello na serón* e *Por os vieiros da saudade* son obras de calidade madurecida e de suxerente condición, referidas aos camiños e á facies da nosa paisaxe, da nosa historia e das nosas cidades.

O seu *Ensaio histórico da cultura galega*, escrito na fala propia, inda que publicado despois en castelán, é unha verdadeira historia da nosa cultura, asimilada e sentida fondamente. Se non trata mesmamente dun relato nin dunha descrición do proceso cultural galego. Non hai nel apenas feitos concretos, nin datas, como non señan as características e simbólicas. Otero adonóuse da corrente central da cultura do país, da súa sinificación fonda, da súa alma invisíbel, e o que nos deu neste libro, rexo e suxeridor, foi o interno desenvolvemento criador, o senso inmorredoiro da cultura propia manifestado século por século nos seus símbolos externos fundamentais. Cátese nas súas páxinas o sentimento vital das edades, e avivécese a sensibilidade básica de Galicia ao longo dos tempos. Os acontecementos pasados, as realidades decorridas se non estudan nunca arqueolóxicamente, sinón que se reviven con xurdia forza poética. O presente amósase coma o canle novo por onde se perpetúa a fluencia do pretérito; a vida galega doutroa anda a circular arreo por arterias de anovado artellamento.

CASTELAO.—Fora da súa orixinalísima condición de artista, de narrador e de autor teatral, distinguíuse como crítico e ensaísta en materias de arte. Acrétano, antre outras, a súa interesante lección encol de *Arte e galeguismo*, a que adicou á Caricatura e o humorismo, e tamén as impresións do seu viaxe de estudo por Europa que publicou en varios números da revista “Nós” co título de *Do meu diario*. En Buenos Aires deu ao prelo un mesto volume, que ven ser unha especie de ensaio histórico-político de fonda repercusión no tempo no que apareceu, onde reflexa as súas ideas e esperiencias da vida política galega dende os primeiros tempos deica os azarosos días que lle tocou protagonizar. Publicouno co rubro de *Sempre en Galicia*.

Mais o labor de Castelao se non limitou á creación artístico-literaria e ao ensaio de arte e político. Andivo tamén os vieiros da investigación pra poder chegar a coñecementos encol do verdadeiro ser de Galicia. E os vieiros que seguiu na súa tarefa pesquidadora foron os do noso arte popular: os das cruces de pedra labradas anónimamente polo pobo no decorrer dos séculos. Pra eso fixo unha longa andadura polos camiños do país, debruzouse sobre das penedas, erguéu os ollos cara as anefixas das eirexas, o cumo dos hórreos, o alto dos portálons, e déitose demoradamente diante dos cruceiros. E pra precurar un contrapunto á nosa plástica popular pelengrinou pola Armórica e pola Bretaña, con-

sultou tratados, frecuentou bibliotecas, inquiriu, leu, anotou ate fagúerese cos coñecementos precisos para montar un rexo artellamento erudito. Ben o sinalou un seu compañeiro de xeneración: Foi desatuando dos contratos adormecidos nos arquivos e das lembranzas dos vellos, os nomes duns cantos mestres canteiros, escultores de altas cruces. Apañoú lendas ou costumes, as ofrendas e cerimonias que están asentadas nas gradas sobre das que se erguen as cruces de pedra, e púxose a afondar na súa esencia. E de todo elo, de cada unha desas cousas fixo xurdir a verdade da nosa existencia tradicional. Velahí o significado da melodía de plástica popular que reflexa a moimental obra *As cruces de pedra na Galicia*.

CUEVILLAS.—Florentino López Alonso - Cuevillas nacéu en Ourense no ano 1866 e finóuse na mesma cidade o ano 1958. Fixo os estudos da carreira de Farmacia, pero non exercéu a profesión. Traballou como funcionario da Delegación da Facenda ourensá e adicouse de cheo a pescudar no pasado remoto e perdido da cultura galega. Cuevillas, como Risco e como Otero Pedrayo, formou parte do que se deu en chamar o “Cenáculo ourensán”. O mesmo que estes dous compañeiros de xeneración estivo alonxado, de primeiras, da realidade galega, traspolleirado en mundos estraños denantes de se reintegrar aos eidos do espírito natal. De igual xeito que o

autor de *Nós os inadaptados* e que o autor de *Arredor de sí*, ten contado en *Dos nosos tempos* unha historia semellante da súa vida intelectual inicial. Tamén el viviu afastado de todas as orientacións políticas, sociais ou científicas da civilización occidental. "Entocados nas nosas torres de almasí —escribú—, ben acochados no himation dos gregos, no albornoz dos árabes ou nas túnicas de Oriente, viviamos pensando no que xa pasou". No mundo empuñaban a se producir daquela anovamentos transcendente. Pero a pesares deso, a pesares de Withman, de Verhaeren, de Marinetti, "non chegamos —engade— a pousar a un lado as vestes de Oriente pra vestirmos a chaqueta, e seguimos envoltos nas nosas soñacións".

En contraste coa personalidade predominantemente criadora que singulariza aos tres escritores dos que vimos de falar, a de Cuevillas destaca sobre todo polo signo investigador. Pero inda sendo un investigador puro, cultivou tamén a prosa e o ensaio literarios. Toda a súa obra neste aspecto foi un preocupado sentir a Galicia, un vivir a preocupación dentro de sí. Home de bulleira mentalidade, de aguzada perspicacia, chegou ao periodismo pra verquer nel esa preocupación. Intelixente e avisado crítico, limpou nunha chea de ocasións coa lexía cauterizante da súa prosa artísticamente madurecida, aos homes e aos seus costumes; val decir, aos seus malos costumes. A par dos ensaios de pescuda e crítico-históricos de Florentino Cuevillas están os

moitos que, infadigabelmente, lle suxeriron as impresións de Galicia. Eses traballos foron recollidos despois do seu pasamento nun volume tituado *Prosas galegas*. Deles di Marino Dónega, o seu protoguísta: Colorista e vibrante, finamente ornamentada, a narrativa de Cuevillas sorprende pola súa riqueza sintáctica, léxica e rítmica. Periodos breves, áxiles, nerviosos, sin apenas subordinacións perturbadoras do discurso; fonemas de requintada esprevidade; e ritmos acelerados, urxentes, ás veces, calmos e sosegados outras. Mais sempre —sintase, vocablos e ritmos, sensibilizadores dun pensamento nidio e entusiasta—, ensarillándose e agabeando sostidamente en sólidas e ben definidas estruturas ideolóxicas i emocionáis.

Pesie a todo, onde a personalidade de Cuevillas acadada a súa verdadeira dimensión é na tarefa investigadora. Formado no estudo das ciencias naturais emprendeu un labor científicamente constructivo. Cos procedementos científicos modernos púxose a esculcar a nosa prehistoria e os primeiros tempos da nosa cultura. A súa *Edade de Ferro na Galiza* foi o millor estudo que se realizara deica entón encol da época dos celtas neste fisterre. Completouno e desenvolveuno cunha obrigada posta ao día en *La civilización céltica en Galicia*. Pero, sobretudo, na *Prehistoria galega* que, inda que inédita, está dispoñta pra dar ao prelo. Cuevillas estudou ao por miúdo nesta obra a Cultura dos castros a través dos seus

restos arqueolóxicos, das noticias dos xeógrafos e historiadores gregos e románs e das súas supervivencias populares. Determinou o que se podía determinar da súa extensión e localización xeográfica, densidade demográfica, repartimento no país, habitación, alimentación, economía, organización social e política, arte, relixión, costumes. E concretou, ao cabo, a supervivencia da organización tribal dos caiaicos durante os séculos de dominación romá, na que conservaron os seus nomes e os seus cultos, e mesmo nos comezos da Idade Media.

VILLAR PONTE.—Nado na vila luguesa de Viveiro no 1881, Antón Villar Ponte, morreu na Coruña o ano 1936. Fixo os estudos de Farmacia na Universidade de Santiago. Exerceu despois a carreira na localidade mariñeira de Foz, e ali encetou as súas actividades literarias ao servizo de Galicia, que non interrompíria deica a hora do seu pasamento. En procura de novos horizontes marchou a Madrid, onde se adicou ao xornalismo. Emigróu máis tarde a Cuba, e tamén na illa antillá fixo labor periodística en publicacións diarias e en revistas. En 1916 reintegróuse a Galicia, establecéndose na Coruña e desenvolvendo nesta cidade o máis esteso e fecundo da súa produción.

A obra de Villar Ponte abrangue os máis variados eidos: novela, teatro, ensaio, conferencias, discursos, artigos de vulgarización e espallamento

dos valores galegos. No seu breve volume *Nacionalismo galego: a nosa afirmación rexional* puxo as bases dunha ideoloxía orientada a valorizar integralmente a Galicia como país con persoaalidade de seu. Nela atribúeselle á fala unha consideración de instrumento de loita pra o conqumierimento dunha autonomía espiritual e política e dunha cultura xurdiamente autóctona. Máis que pescudar no antergo o que o autor do libríño propón é dexergar "o presente" con ollada virxe: mirando unha terra con lingua propia, viva na inmensa maoría das súas xentes; unha terra con unidade xeográfica, económica e moral que só se podería trocar en pobo con alma autoesculpíndose co cincel do seu estilo peculiar. Ao conxuro desas ideas comezou a se deseñar un movemento que tivo fondas repercusións na historia contemporánea de Galicia, o das "Irmandades da Fala".

Como ensaísta, o escritor viveirense publicou diversos estudos, antre os que cabe citar *O sentimento liberal na Galicia*, *A muller galega*, *Os nosos valores*, *Ramón Cabanillas poeta da raza*, *As fontes da nosa cultura*, *Orientacións culturais*, e *Do cosmopolitismo, do universalismo e da mansedume galega*. Porén, os meirandes servizos que Villar Ponte lle emprestou ao seu país foron os que realizou na enorme riola de artigos de revistas e xornais que escribiu arreo ao longo da súa existencia. Unha es-

colma abundosa deses traballos foi recollida no volume titulado *Pensamento e sementeira*.

VIQUEIRA.—Xoan Vicente Viqueira naceu en Madrid no ano 1886. Cando contaba poucos meses de idade trouguérono a Galicia, residindo primeiro na Coruña e despois nunha pequena aldea das “Mariñas” de Betanzos. Licenciouse en Filosofía na Universidade madrileña, outendo máis tarde o doutorado. Foi catedrático de Psicoloxía nos Institutos de Santiago e A Coruña. Escoltóu a Bergson na Sorbona e traballou con Simmel, Wundt, Müller e Husserl en diversas universidades alemás. Finóuse na aldea da Lagoa, perto da ría de Sada, no 1924. A poesía e a música eran as belas artes polas que Viqueira sentía máis afición. Falaba adoito o galego e considerábo como a súa lingua. Adicou a maior parte da súa vida ás ciencias filosóficas. A súa conciencia, formada antre a paisaxe galega e as novas correntes europeas, era a conciencia dun home preocupado por lle dar valimento universal ao galeguismo. Fixo traducións de Hume, Berkeley e Teócrita. Inquedárono os problemas político-sociais de Galicia, emprestándolles meditada atención.

No libro póstumo *Ensaños y poesías* recolléronse, por un grupo de amigos do escritor, conferencias pedagóxicas e artísticas, artigos orientados a universalizar a cultura galega e varias composicións poéticas. Ademais dos traballos inxeridos nese volume,

escribú outros que andan espaxados por revistas. Consideraba Viqueira que España é unha suma de concretos, e que o único xeito de traballar por ela era traballar polos concretos que a forman e dos que é—como din os matemáticos—función. No seu pensamento aniñaba fondamente o degaro universalista. Confesaba que canto máis lonxe da terra se atopaba, máis galego se sentía: “¿Non foi en París, en Berlín, en Londres onde máis chorei a nosa decadencia? Era que ali sentía o que poderíamos valer. ¡Os nosos chamados cosmopolitas teñen que adeprender a enxergar o mundo! Daquela farránse galeguistas”. Viqueira partía do feito de que Galicia ten un fin moral que cumprir: traguer á grande obra cultural da humanidade a súa individual, enxebre civilización. E, recíprocamente, a humanidade precisa dela como dunha máis pra a súa plenitude. A súa visión, desentendéndose do pasado, ollaba cara o porvir. A súa Galicia non era a que foi, sinón a que será; non era a de onte sinón a de mañá, poisque si grande ten sido a nosa historia meirande pode xurdir o futuro noso. O escritor, que cobizaba trocar a Galicia dun arrabaldo nun centro, sintetizou así o seu ideal: Un pobo culto, traballador, criador do máis alto que esista nunha terra fecunda; unha inmensa perspectiva de searas e bosques, de talleres, de portos, de poesía, de ciencia, de ideal... Esa era a súa Galicia do porvir.

6. OUTROS ESCRITORES. — Antón Lousada Diéguez, catedrático de Filosofía nos Institutos de Ourense e Pontevedra, foi home de vasta cultura e de ben probado amor a Galicia. Deixou diversos ensaios filosóficos e literarios, perdidos en publicacións periódicas. Destacouse como eficaz orientador da mocidade intelectual galega do seu tempo. Finouse no ano 1929 en cheo madurecemento mental, denantes de que se decidira a publicar os libros que del se agardaban.

Luis Porteiro Garea, natural de terras luguesas, exercéu de abogado en Santiago, en cuia Universidade foi profesor de Dereito Civil. Acretouse como orador e escribiu algúns ensaios e discursos encol de aspectos político-sociais e culturais de Galicia. Ramón Vilar Ponte, viveirense coma o seu irmán Antón, licenciouse en Filosofía e Letras, adicándose ao ensino privado. Fora de diversos traballos literarios, publicou unha *Historia sintética de Galicia* e un volume tiduado *Autonomía*.

Xaime Quintanilla, médico ferrolán, cultivou o teatro en galego, a novela corta e deu a conocer diversos traballos de ensaio. Antre estes derradeiros, un encol da *Saudade*.

Luís Peña Novo, nado na vila luguesa de Villalba, destacouse polos seus estudos de tipo socio-económico. Foi orador brillante e escribiu algúns ensaios de doutrinarismo político como o tiduado *Nacionalismo e democracia*.

Xesús Carro García, prestixioso arqueólogo e grande conecedor do arte compostelán, ten publicado unha abondosa bibliografía sobre do noso pasado histórico-artístico. É autor do interesante volume *A pelengrinaxe ao Xacobe de Galicia*, no que historia a época das romerías medievais a Santiago de Compostela.

Paulino Pedret Casado foi catedrático da Universidade santiaguesa, e adicou a súa atención de gran curioso das letras a variegadas custións de pescuda literaria e erudita. Publicou traballos de historia e de filoloxía.

Armando Cotarelo Valledor, natural de Vega-deo, na raia galega de Asturias, desempeñou a cátedra de Literatura galego-portuguesa na Universidade compostelá. Realizou una intensa actividade cultural. Fixo teatro en galego, novela, ensaio e crítica literaria. Deixou unha copiosa bibliografía en todos estes xéneros.

Manuel García Barros, que popularizou o seu dónimo de Ken - Keirades, ten cultivado o xénero narrativo en *Contiños da terra*, ademais de se sinificar como colaborador de xornais con artigos de divulgación de problemas galegos.

Leandro Carré Alvarellos, coruñés, dicionarista, gramático, folklorista, publicou varias pezas de teatro narrativas, antre estas *Amor malfadado* e *Nos picoutos de Antoin*. Deuse a conocer tamén como

articulista con traballos dos máis variados temas referentes a Galicia e á súa cultura.

Lago González, arzobispo compostelán, preocupado polos problemas da fala, que deixou escritas algunhas prosas en galego e poemas de amábel sinxeleza.

7. ESCRITORES GALEGOS EN CASTELÁN.

Dos escritores galegos que por esta época escriben en castelán hai que sinalar primeiramente á gran figura de Don Ramón del Valle-Inclán. Valle foi un orixinal narrador, influído ao comezo polo modernismo e polos chamados precursores da nosa literatura. O seu estilo pon de presenza a súa rexa personalidade literaria, e amósase ateigado de esencias líricas, moitas das cales teñen raizame no esprito natal. Cos seus *Esperpentos* e con *Divinas palabras* e outras obras escénicas adiantóuse ás fórmulas anovadoras que singularizan ao teatro dos días de hoxe. Non hai dúbida que si o xenial escritor tivera feito a súa obra na nosa fala remozaría el só, e daríalle calidades e matices insólitos. Proba delo é que os escasos versos que traballou nela, como “Cantiga de velas” por exemplo, reflexan un bó dominio do idioma e unha gracia melancónica de fina inspiración.

Wenceslao Fernández Flórez foi autor dun fermoso relato *El bosque animado*. Escribiu ademais algúns contos e varias novelas de senso humoristi-

co e amábel lectura. Publicou tamén na lingua vernácula —inda que quezáis traducida— a novela corta *A miña muller*. Xulio Camba que, na súa mocidade, editou uns versos en galego, abondo notáxicos, co título de *Recordos*, caracterízase por un fino humorismo de liña europea e raizame galega na súa copiosa obra en castelán. Manuel Linares Rivas, dramaturgo de estúrdiga habelencia, fixo comedias dun forzado patetismo dramático valéndose de recursos directos e elementáis, nas que se refuga todo matiz. Ramón María Tenreiro, esprito curioso e sensíbel escribiu conto, novela, crítica literaria e fixo versións da literatura universal. Roberto Novoa Santos, ademais da súa obra científico-literaria ben conocida, deu ao prelo a novela *A Santa Compañía*. Ánxel Amor Ruibal, políglota, filósofo e canonista, cuías obras son exemplo dun saber vastísimo, sentía un grande amor polo idioma natal, e anunciou que andaba a preparar un “Diccionario etimológico de la lengua gallega”. Ramón Menéndez Pidal, filólogo e medievalista natural da Coruña, acadou merecida sona polo seu labor de pescuda e crítica; en *Poesía juglaresca y juglares*, aparte de noutros libros, adicóulle atención a problemas da nosa lírica primitiva. Antonio Rey Soto, bibliófilo, escritor humanista e poeta, fixo poemas en galego e algunhas versións á fala propia de versos latinos. Euxenio López Aydillo, gustador das cousas antergas, home de pescuda e

erudito, consagróu especial interés á poesía medieval galego-portuguesa, e ordeóu unha escolma da lírica galega. Eloy Luís Andre, fora de abondosos traballos de tipo filosófico, editóu un volume co título de *Galleguismo* no que recolléu artigos e ensaios breves referentes á cultura do seu país. Víctor Said Arnesto deu a conocer algunhas obras que o revelaron como fondo conocedor da nosa vella Literatura; a súa prematura morte privóu, xa que logo, a Galicia dun positivo valor.

Cabe citar aínda a Xoan Bautista Andrade, poeta de delicada sensibilidade, que na súa *Diana de gaite* amosóu unha fermosa visión da nosa paisaxe en verso fluente e inspirado. A Nicasio Pajares, autor de *El conquistador de los Trópicos* e *El pensador de la selva*. A Primitivo R. Sanjurjo, que escribiu *Escenas de gigantomaquia* e *El Pórtico de la gloria de la catedral de Santiago*. A Antonio Couceiro Freijomil, que tiróu do prelo unha *Historia de Pontedume*, e un *Diccionario bio-bibliográfico de escritores galegos*. A Xavier Sánchez Cantón, erudito historiador do arte, e a unha chea de nomes máis cúa soia cita faría interminábel esta enumeración.

8. A REVISTA E O XORNAL. — Tamén as publicacións periódicas reveláanse neste tempo, apuntando, como na literatura, un senso novo no seu estilo. Prodúcese na revista, e principalmente

no xornalismo, unha orientación xurdidamente anovadora acompañada ás circunstancias inéditas que empiricipian a se deseñar.

Antre as revistas que manteñen unha liña de preocupación polos problemas da cultura galega pódense sinalar "Ultreya", de Cotarelo; o "Boletín" da Academia Galega e os das Comisións de Monumentos de Ourense e Lugo; "Celtiga"; e a revista "Nós" dirixida literariamente por Risco e artísticamente por Castelao. A síntese do ideal que xuntóu aos fundadores desta publicación foi a categorización cultural do autóctono, e o soerguemento da espiritualidade galega dende o plano da vulgaridade cotiá ao plano do trascendente, da universalidade. O senso unitivo que "Nós" traducíu veulle dado pola unidade fundamental dos seus colaboradores. Estes —según se decía no editorial de presentación da revista— podían ser o que lles petase, podían poñérense en calisquera das posicións posíbeles respecto das catro antinomias da mente contemporánea, podían ser ate clásicos con tal de poñer por derriba de todo o sentimento da Terra, o desexo colectivo de superación, a orgulloosa satisfacción de seren galegos.

Polo que corresponde ao xornalismo hai que anotar o labor de espaxemento levado a cabo polo semanario "A Nosa Terra". E na prensa diaria desempeñaron papel importante varios xornáis. No remate da etapa que reseñamos e xa entrada a seguin-

te, o diario "Galicia", dirixido pola pluma nova e vibradoira de Valentín Paz-Andrade, e "El Pueblo Gallego", fundado por Manuel Portela Valladares. Tanto nun coma noutro colaboraron escollidas plumas galegas, e en ambos e dous reveláronse valores deica entón desconocidos. Publicistas e xornalistas que adquiriron nome por entón e no seguinte período promocional foron Portela Valladares, Paz-Andrade, Lustres Rivas, Blanco Torres, Fernández Mato, Villar Ponte, Fernández Armesto, Álvarez Gallego, Núñez Búa, Pita Romero, Sigüenza, Santiso Girón...

9. AS "IRMANDADES DA FALA". — No 17 de maio do 1916 constituíse a primeira "Irmandade da Fala". Nos seus comezos formárona somente vinte personas, conocidas no país coma os "felibres galegos" relembrando aos da Provenza. O seu entusasta iniciador foi Antón Villar Ponte. Segundóuno decontado Porteiro Garea, quen fundou en Santia-go outra "Irmandade" e leu no acto inaugural un notable discurso. Despois foron xurdindo máis en diversas cidades e vilas galegas. Aos que encetaron o movemento xúntanse axina os profesores de Filosofía Viqueira e Losada Diéguez, os poetas Cabanillas, Traibo e López Abente, o grande artista Castelao; e logo os fundadores da revista neosófica ourensá "La Centuria" —Vicente Risco, Arturo No-guerol e algúns máis—, que xa emprincipiaban a

sentir curiosidade polo galeguismo viñeron a el de cheo. Nas horas fundacionais tíñanse incorporado tamén Lugrís Freire, Banet Fontenla, Quintanilla e Peña Novo.

O grupo fundador da primeira Irmandade tira do prelo, un mes despois de se constituír ésta, o número inicial dun quincenario baixo o rubro de "A Nosa Terra". Dende a data da súa aparición —14 de novembro do 1916— o boletín convértese no órgano de espresión ideolóxica das "Irmandades da Fala". No ano seguinte, e por iniciativa de Porteiro, celebróuse en Lugo unha Asambreira das Irmandades. Os resultados da reunión foron considerados polos seus máis calificados persoeros como un feito de positiva importancia pra Galicia. Aquela asambreira inaugurou a riola das que, sucesivamente, foron celebrándose en Santiago, en Vigo e en Monforte de Lemos. Na reunión desta cidade reafirmouse a política da lingua que viña sendo a política máis concreta e definida do movemento, resumíndose no seguinte esquema de actividades: Facer un diccionario do idioma galego; desenvolver unha intensa propaganda nos centros de ensino; solicitar dos poderes públicos o dereito a redactar en galego os documentos notaríaís e que fosen galegos os funcionarios xudiciais.

O labor cultural dos homes das Irmandades non tiña só un siño minoritario, sinón que a súa proxección chegou a estes sectores do pobo. Pra dar

unha idea da actividade de que fixeron gala, abonda unha sinxela referencia aos feitos que se produciron nun período de seis meses do ano 1922: Ramón Villar Ponte editou a súa *Dotriña nacionalista*. Celebrouse un homenaxe a Pondal, Curros e Chané no que faláron en galego varios oradores. Nunha asamblea das Diputacións pronunciou Peña Novo un brillante discurso no idioma natal. Comezou a se publicar "Céltiga" no Ferrol. En Santiago estreñouse *Trebón*, unha peza teatral de Cotarelo, e estreñouse na nosa lingua nun discurso Cabeza de León. Saíu do prelo a *Gramática do idioma galego* de Lugoís Freire. En Madrid, Ramón Cabanillas fixo o número-programa de "As Roladas", un boletín pra os nenos galegos. Xurdíu en Pontevedra a noveliña mensual "Alborada". Prodigáronse nos xornais as colaboracións en galego. Castelao celebrou unha exposición dos seus dibuxos. E en varias vilas e cidades do país fixéronse representacións de obras teatrais na propia fala.

10. A EDITORIAL "NÓS". — No eido editorial hai que rexistrar no tempo que andamos a esaninar, a aparición de "Iar", cuio principal promotor foi Leandro Carré Alvarellos. Encetou as súas edicións coa novela curta de Wenceslao Fernández Flórez *A miña muller*. Publicou ate corenta números de narracións breves, cunha tirada pra cada un de tres milleiros de exemplares. Deu tamén á luz *Sin-*

tesis xeográfica de Galicia de Otero Pedrayo, *No desterro* e *Da terra asoballada* de Cabanillas, o primeiro libro de *Cousas*, de Castelao, e *O Mariscal* de Cabanillas e Villar Ponte.

Pero a empresa que de certo aportou un valioso esforzo á obra restauradora e espaxecedora das letras galegas foi a editorial "Nós", fundada e sostida polo inesquecibel entusismo de Ánxel Casal. O labor desta editora velle dar continuidade ao meritório precedente da "Biblioteca Gallega" de Martínez Salazar, inda que cun senso máis definido e característico no mundo do rexurdimento cultural de Galicia. Foron perto de cen títulos de obras galegas os que nela se publicaron, e no seu programa de edicións figurou a meirande parte dos nosos principais escritores cntemporáneos.

11. O ESTUDO DO IDIOMA. — A renacementa do século XIX fixo moito, sin dúbida, pola reabilitación do galego, especialmente algúns escritores como, por exemplo, López Ferreiro. Mais aquela renacementa amósase pouco destemida. Os escritores raramente se estreveron a saíren do puramente lírico ou humorístico, e pra eso abondáballe coa lingua limitada dos labregos, chea ademais de castelanismos. Por outra banda tampouco coñecían outra. A publicación de documentos da Idade Media na "Galicia diplomática", de Bernardo Barreiro, nos textos de López Ferreiro e de Martínez Sa-

lazar emprincipiáu tarde e fíxose moi de a pouco. Os "Cancioeiros galego-portugueses" apenas foron conocidos, agás o inxerido por de La Iglesia en *El idioma gallego*. A *Crónica Troiada* non apareceu deica 1900, a tradución galega do *Códice Calixtino* ate 1918, e así co demáis.

En troques os intelectuáis da xeneración da que vimos falando, que comezaron a escribir despois da publicación daqueles moimentos, puideron dispoñer dun léxico moito máis rícaz que o dos seus mestres do século anterior. Pra todos os conceptos pra os que estes recurirron ás verbas castelás, tiñan aqueles unha ou máis palabras galegas. Tamén lles comprían, pois si os escritores do dazanove non empregaron o galego máis que en restritos eidos literarios, os seus continuadores utilizárono, asemade, pra o ensaio histórico, filosófico, económico e mesmo científico. Precisaban por eso dun caudal léxico moito meirande do que eles necesitaban. Os escritores da xeneración proseguidora foron arrequecendo, pois, a lingua, capacitándoa como medio expresivo ou criador en todos os eidos da cultura. Incorporáronlle voces novas, tiradas do estudo atente dos vellos documentos; sumáronlle palabras vivas empregadas polo pobo en aldeas recuadas ou nunha bisbarra concreta, ou samente polos derradeiros vellos dun lugar.

Con todo, inda que o reforacemento literario era notorio, non existían, en troques, orientacións cien-

tíficas de orde filolóxico-lingüístico para o estudo do idioma. Neste tempo non se dispoñía de máis traballos indíxenas que as Gramáticas prácticas, elementáis, de Mirás, Saco e Arce e Luguís Freire; de Dicionarios esgotados coma os de Cuveiro e Yalladares, o incompleto da Academia Galega, ou o merecente de louvanza de Carré Alvarellos. Nin siquera se producira unha axeitada recollida de léxico. Contábase, é certo, coa *Gramática histórica* de García de Diego, que daquela resultaba unha boa guía para a fonética, e co sumario estudo gramatical do *Idioma gallego* de Couceiro Freijomil. E con moi poucas cousas máis. O traballo de Margot Sponer mantíñase inédito, e tamén o *Diccionario enciclopédico gallego-castellano* de Eladio Rodríguez González que se publicaría moitos anos despois.

Deste xeito falábase e escribíase en galego sin apenas guías, anárquicamente, correndo o risco de derramalo. Sentíase así a necesidade de estudos serios sobre da nosa lingua pra atraguer á xente cara unha normativa de pureza na expresión morfolóxica, sintáctica e mesmo ortográfica. Case todos os escritores sinificados —poetas e prosistas— ílan deica onde lles era posíbel os documentos antigos, pero compría leelos ben e, sobre todo, escoitar millor ao pobo.

Pesie a estas chatas, os homes do tempo ao que nos vimos referindo cumpriron unha alta misión:

a de revitalizar a fala, arrincada do trollo e da coredoira, dándolle un novo alento de universalismo cultural. Facéndoo así cumpriron un xurдио mantido de fidelidade á súa terra e a sí mesmos.

VIII

OS CAMIÑOS DA NOVA LITERATURA

1. A XENERACIÓN QUE XURDE. — Na literatura galega tense esvaído o eco modernista, que chegara xa enflebecido a algúns dos nosos escritores. Pasóu tamén a época do simbolismo que acusara rexamente a súa presenza en varios dos millores prosistas. Agora emprincipia a xurdir unha nova estética, sintonizada coas características da época. Nos primeiros anos do século comeza a desñárese unha crise que, en certo xeito, semella unha crise de civilización. Despóis da primeira guerra europea as perspectivas amósanse como si o mundo se atopase no cume dun proceso líquido-torio de valores. As novas xeneracións literarias, diante dos feitos e das ideas que denuncian o desartellamento dunha vella civilización, sintense como desnorteadas e adoptan, en xeneral, unha

posición esteticista e retraguida. Tal estado de cousas esprica, en parte, que por riba dos demais xéneros literarios, fose inicialmente a poesía lírica a que predominase.

No referente á liña galeguizadora, os novos escritores proseguiron dunha maneira ou doutra, a pauta marcada polos "Novecentistas"; é decir, a dos que na xeneración precedente encetaron a segunda renascencia dos valores espirituais autóctonos. Así a cultura galega deste tempo ven ser coma un convivio de dúas xeneracións: a dos que chamamos contemporáneos ou novecentistas, e a dos nados durante as dúas primeiras décadas do século XX. Despois dos precursores e dos continuadores, fan acto de presenza os anovadores no proseguimento da traxectoria de galeguidade literaria.

Discurriendo encol do senso xeneral das actividades encarnadas polos escritores que agora xurden, veleiquí o que un deles di: "Seríamos moi doado a todos os mozos galegos enquistármomos nas fórmulas dunha literatura feita, adoptar os seus estilos, teimar nos seus tópicos. Con tal adopción poderíamos adeguir un vago e irreal ár de literatos madurecidos. E enganármomos a nós mesmos e enganar aos demais. Temos escollido abalar as nosas preferencias. Acusar a nosa irresolución. Con elo non gañamos nada polo momento diante dos ollos estranos. Quezáis gañemos diante dos ollos de quen todo o sabe dexergar".

Así as cousas, os homes da xeneración anovadora collen un dobre camiño. Dunha banda un camiño literario, esteticista, de vangarda. Pola outra, un camiño de galeguismo integral, afincado nos traballos de pescuda do "Seminario de Estudos Galegos".

2. O "SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS".

Pra facer a historia da nosa cultura na época que esaminamos, compre a referencia a esta institución, cuxa tarefa patriótica exercéu un básico papel na obra de rexurdimento espiritual do país. O Seminario nacéu polo esforzo dun fato de estudantes universitarios, "xuntos polo degaro de conocer a súa Terra e de xunguir os seus traballos nunha labourea colectiva, homilde e xenerosa pra o soerguemento da cultura galega". Dirixido fundamentalmente á formación de investigadores, o Seminario non refugóu, dende o primeiro intre, o seu contacto co público. Cabo do estudo cultivóu a vulgarización. A lectura pública de traballos, os ciclos de conferencias, as exposicións, foron formando en Galicia un ambiente de achegamento á institución que puido acadar nela unha solidariedade moral e destacar entre os seus membros novos colaboradores.

A derradeira reforma dos estatutos definía ao "Seminario de Estudos Galegos", polo seu oxecto, do seguinte xeito: O estudo de todas as manifestacións culturais do país. E pola súa finalidade: A

formación de investigadores e o espaxamento do resultado dos seus traballos. Dividiuse en variegadas seccións: Prehistoria, Historia, Arqueoloxía e Historia do Arte; Filoloxía, Historia da Literatura, Arte e Literatura; Xeografía, Etnografía e Folklore; Ciencias Sociais, Xurídicas e Económicas; Ciencias Naturais, co seu Laboratorio de Xeoquímica e Ciencias Aplicadas; Pedagogía e o Laboratorio de Psicotecnía.

Antre as publicacións máis importantes que o Seminario fixo, cóntanse os traballos que apareceron periódicamente na súa "Biblioteca", inaugurada con obras de Otero Pedrayo, Filgueira Valverde, Castelao e Cotarelo Valledor. Despois, os inxeridos nos tomos de "Arquivos", editados anualmente. O importante volume *Terra de Melide*, o non menos interesante *Corpus Petroglyphorum Gallaeie* e o disposto pra o prelo do *Códex Calixtinus*, transcrito por Mr. White Hill, con versión dos textos musicais de Dom Prado e reprodución de miniaturas.

Con referencia ás tarefas que, vencelladas ao idioma, abeirou o Seminario, deben sinalárese *Algunhas normas pra a unificación do idioma galego*, acordadas pola súa Sección de Filoloxía. Estas normas foron ideadas pra que, sin ferir variedades nintencionar resolver todas as custións que o problema ofrecía, abranguesen puntos fundamentais pra a conservación e desenvolvemento da lingua. Eran de tres crases: ortográficas, fonéticas e morfolóxi-

cas. Se non trataba, xa que logo, de régoas rixas, nin foron moitas tampouco. Deixaban un marxe de gran liberdade e, sobre todo, respetaban as formas locais e dialectalismos que arreequen e dan variedade ao idioma. Limitábanse a aqueles aspectos nos que a anarquía era máis chamativa e revolta, e a desbotar formas bárbaras ou de excesiva vulgaridade.

O primeiro presidente do Seminario foi don Armando Cotarelo Valledor, figura que emprestou bos servizos á Literatura galega. Os estudantes que fundaron a institución, cuido histórico feito consta en acta datada o 12 de outubro do 1923 na Casa do Castro de Ortoño onde Rosalía Castro viviu os seus anos mozos, foron: Fermín Bouza Erey, Wenceslao Requejo Buet, Xosé Pena e Pena, Xosé Filgueira Valverde, Luís Tobío Fernández, Ramón Martínez López, Manuel Magariños Negreira, Francisco Romero Lema e Alberto Vidán Freiría. A eles sumáronse axina mestres universitarios afeitos ao traballo silandeiro na pescuda galega, estudantes das diversas Facultades e intelectuais de toda Galicia.

3. A CREACIÓN POÉTICA. — Os novos poetas dos que imos tratar a seguido, recibiron en parte os influxos dos movementos de vangarda europeos que chegaron a España coas primeiras correntes francesas. O creacionismo de Divoire, de Vildrac, de

Cocteau e a poesía de Hölderlin e Valery, acusan, por unha banda, o seu reflexo na inspiración de algúns dos nosos creadores líricos. Por outra banda, os españois Juan Ramón Jiménez, Antonio Machado e García Lorca tamén proxectan o seu eco na moderna poesía galega. Pero outras influencias son nela patentes: a que marca o ensino dos nosos poetas medievais e a que sinala o dos mestres da renascenza.

Inicialmente, a poesía galega deste tempo decorre por tres vieiros ben definidos: Un personificado en Manuel Antonio, que ten como exemplares as obras dos seus contemporáneos franceses, refugando todo folclorismo e desbotando calquera idea de poesía popular. Outro, do que Amado Carballo é principal perseiro, quen anova o verso por medios evolutivos; pesie a beber tamén nas fontes foráneas do momento non creba os moldes métricos, e insírase na paisaxe da súa terra captada baixo dun prisma rexamente cooreado. Un terceiro, ao cabo, que se desentende de todo revolucionarismo formal e estético, e vai percurar ao manantío dos vellos Cancioneiros galego-portugueses, recursos métricos, estilísticos e lingüísticos. Bouza Brey, que enceta este vieiro, sitúa porén o asunto dos poemas na actualidade na que el vive.

MANUEL ANTONIO. — Manuel Antonio Pérez Sánchez nacéu na vila coruñesa de Rianxo no 1900, e

finóuse na frol da súa idade apenas trinta anos despois. Fixo os estudos de bachillerato, e logo entrou a carreira de Filosofía e Letras na Universidade compostelá. Pero abandonouna axina pra cursar a de Náutica, facéndose capitán da Mariña Mercante. Viviu a vida da súa profesión navegando en veleiros dun lugar a outro.

Os seus primeiros poemas, datados antre 1920 e 1921, reflexan unha transición antre modernismo e vangardismo. A súa desacougada moedade acolleuse a todos osordes do revolucionarismo poético daquela hora. O seu senso humano patentizouse en abondosas mostras ao longo do seu vivir. No 1922 publicou, co dibuxante Álvaro Cebreiro, un estridente manifesto de estética revolucionaria, co título de "Máis alá!", que pode considerárese como punto de partida da nova etapa. Trátase dun manifesto iconoclasta no que o poeta rebélase contra de toda imitanza, afirmando o anxeio da orixinalidade creadora. Foi unha proclama revulsiva a prol dos escritores puros, fronte aos angulosados por fórmulas velhas e aos influídos pola imitación.

Manuel Antonio publicou un soio libro poético: *De catro en catro*, que encabezou co subtítulo de "Follas dun diario de abordo". Trátase dun breve volume de poemas, que arrinca do cubismo francés e do creacionismo sudamericán, e no que o poeta achégase aos cumes da poesía pura. Nel fuxe da contemplación pasiva pra se dar de cheo aos seus

versos. Todo no libríño ten homoxeneidade dun horizonte mareiro no que Manuel Antonio—a forza de o caletrar en todas as súas dimensións—matinóu un feliz feixe de poemas. Pra el o veleiro e o pailebote son senáforos de suxestións. Conocedor da linguaxe técnica das cousas do mar, esa linguaxe sívelle pra descubrir en fermosas metáforas as súas relacións estéticas. O poeta crea imaxes de impresións sensíbeles e imaxes de sentimentos evocados por esas impresións. Ao cabo, pensamento. Outras veces non: surrealismo, querido ou sin querer. E sempre o máis fresqueiro vangardismo. Por eso levaba as velas infladas, porque ía pra lonxe...

O mar de Manuel Antonio era un mar entranablemente sentido, por outra banda; un mar de verdade revelado por un mariñeiro que era tamén poeta. A súa gran voz axeitóu as súas palabras ás fórmulas de vangarda, como poidera facelo a calquera outras. Velahí por qué co seu pequeno libro de poemas incorporóu con acento personal á poesía galega as novas correntes europeas. O seu dominio da técnica e o seu baril temperamento fixérono mestre. Cando aparecea o resto da súa produción inédita e o seu ricaz epistolario, cúa edición anda a preparar con solvente tino D. García-Sabell, poderá ser conocida a dimensión enteira do singular poeta.

AMADO CARBALLO.—Luís Amado Carballo nacéu en Pontevedra no ano 1901, e finóuse na mesma ci-

dade no 1927. Foi mestre de escola e dende moi novo adicóuse á Literatura. Publicóu de primeiras o conto *Malicare*, e pouco tempo despois o tidoado *Os probes de Deus*, de grato feiío no que se mesturaran realismo e idealismo. Por ese tempo xa se dera a conocer tamén como poeta con algúns versos, que foi xuntando logo pra compoñer con eles *Proel*. Foi este libro o que o revelou nos eidos da lírica galega. Pouco tempo despois do seu pasamento apareceu *O galo*, cun breve limiar de Otero Espasandín. O prologuista, que conocéu ao poeta nos derradeiros días da súa vida, di del que desexaba vivir nunha escola da montaña—quezáis polo alto Paraño—onde se repoñería da saúde perdida na bretemosa beiramar. Compoñería daquela libros de romances galegos e vidas de santos, e daríalle remate á carreira de Letras. Ademáis de facer poesía e narración, Amado Carballo dirixíu, co tamén poeta Vidal Martínez, a revista literaria “Alborada”.

No primeiro volume de versos amosóu, como en vaso de seu, a promesa dunha orixinalidade, un canto tenro e lírico matizado por unha tremelanza de melanconía. No seu libro póstumo refléxase unha poética emoción de ritmo e sabor panteístas; a Natureza semella recreárese nos versos, verguéndose en ledas paisaxes e perspectivas novas. O poeta combina neles imaxes vangardistas con metros e ritmos populares, pra ofrecer unha visión plástica e animadora da campía. Amado Carballo soupo sintonizar

as correntes líricas do seu tempo co tradicionalismo formal da poesía galega. Cantou así con habilencia dun xeito novo nunha métrica vella.

Carballo Calero, que adicou repetidos estudos á obra do autor de *Proel*, ten escrito que o principal carácter da súa poesía radica no panteísmo vivificante que a informa: os piñeiros, as fontes, os cañiños, beilan, cantan, ouven misa, usan monteira, falan, aman, rin nos seus versos. Un mundo de regueiros, albres, ceos, paxaros e grilos é o seu mundo verdadeiro. Pero, ás veces, os seus poemas fálannos de noutornos de tabernas nos que latrican mariñeiros cosmopolitas, e de cadros sombrizos, augafortes viláns. Entón a súa poesía está perto da valleinclanesca de *La pipa de Kif* polo nervo funambulesco. E engade aínda o crítico: Amado Carballo criou un arte sensual, vizoso, afincado moitas veces no popular, espresado nunha métrica sinxela chea de galeguismo campesiño pero conocedor de anplas roitas. Un arte da natureza un algo docicalló, con abondosos bois, pitas e merlos. Un arte rural, de campos fartos e escumosos, mares cheos de paxaros e peixes que se moven baixo da ollada paternal dun sol algo bravo, aldeán e bó.

De seguro que os poetas da derradeira hora, tan alonxados do que Amado Carballo representou, non gostan de apreciar unha poesía que estiman amolecida e moi fora das ideas que agora privan. Porén, no seu tempo o protagonismo lírico do autor de

O galo cumpriu unha básica misión. Fixo aquí unha poesía vital, pándiga, leda, gulusmeira, acugulada de imaxinismo, que tivo unha grande capacidade de expansión. Compañeiros xeneracionáis e poetas de despois recolleron en herdo moitos dos xeitos espresivos que Amado Carballo inaugurou na lírica galega dos anos trinta.

FERMÍN BOUZA BREV. — Nacéu no 1901 na vila pontevedresa de Pontearreas. A súa nenez e primeira mocidade pasounas en Vilagarcía de Arousa. Estudou a carreira de Dereito en Santiago. Empricipou daquela as súas colaboracións na revista "Ultreya". Mantívose vencellado dende o primeiro intre á obra de restauración literaria de Galicia, e foi un dos fundadores do "Seminario de Estudos Galegos". Xa licenciado en Dereito cursou a carreira de Filosofía e Letras, na que se doutorou. Fixo oposicións á xudicatura, cesando nela sendo Maxistrado. Adicóuse, especialmente, á pescuda prehistórica e etnográfica e aos estudos históricos, sendo autor de abondosísimos traballos. Tamén publicou diversos ensaios alleos a estas especialidades, antre os que destacan os que consagrou a Rosalía e a Pondal.

Como poeta, deuse a conocer co seu importante libro *Nao senlleira*, aparecido no 1933. Posteriormente, aparte de outras composicións editadas en folleto, publicou *Seitura*. Bouza encetou o influxo dos Cancioneiros medievais na poesía galega con-

temporánea. O primitivo senso lírico deses cancións que fora a nota típica dun arte poético, froído e refinado dos nosos troveiros, rescucia con xeitos novos na obra do poeta ponteareano. A lingua das cantigas, e certos artificios métricos ou estilísticos nelas empregados servíronlle a Bouza Brey pra moldear uns poemas que nada teñen de arcaicos e sí de senso contemporáneo. Bon conecedor da poesía popular, Bouza fíxose poeta de feito cortesán adonándose das formas e dos xeitos que a cantiga medieval lle ofrecía. Trátase, sin dúbida, dun extraordinario caso de asimilación. E mesmo resulta insólito que sendo un poeta erudito amose tanta frescura, tal novidade e aínda tan refinado primitivismo. É un poeta fidalgo, novo e antigo a un tempo.

O libro *Nao senlleira* está formado por unha colección de vinte poemas. A súa técnica non é doada. Ten todas as dificultades das formas arcaicas dos troveiros e ademáis as relativas á lírica moderna. Dúas cousas que o poeta soupo conxugar felizmente. Realiza así unha poesía exemplarmente galega, sin influxo alleo, fundada na tradición medieval e nas fontes populares. Pero se non limita á imitación dos troveiros e do pobo, sinón que, por mor do seu talento criador, consegue remozalos e imprimirlles un senso de modernidade. Valéndose de recursos técnicos moi característicos, de palabras xurdiamente escolmadas e dunha axetada armonía

do verso, acada unha poesía celmosa de coor e plasticidade. En *Seitura* inxírense varios poemas que están na mesma liña do libro anterior. Nembargante, abrangue outros de circunstancias que desmerecen no conxunto, pesie a evidenciar o talento versificador que singulariza toda a produción do autor.

4. OS IMAXINISTAS. — En certo senso Amado Carballo, o malogrado poeta pontevedrés, fixo escola. O seu influxo ha aparecer, de xeito difuso ou xeneral, nunha grande parte dos poetas da xeneración coetánea e da promoción que lle sucedu. Entre os primeiros pódense citar a Blanco Amor, Sigüenza, Augusto Casas, Delgado Gurriarán, Prieto Marcos e Emilio Mosteiro; e entre os segundos a Xosé María e Emilio Álvarez Blázquez, antre outros. Todos estes poetas, inda que con persoalidade de seu e diferenciada, manteñen certo vellelo coas características que singularizan a obra poética de Amado Carballo. Foi éste así o creador dunha escola, á que Carballo Calero chama neorrománica, e Basilio Losada imaxinista.

EDUARDO BLANCO AMOR. — Pertenez ao grupo de intelectuais galegos do novecentos. Poeta e escritor acadou moi axina un nome literario na emigración que o situou na ríola de vangarda das letras galegas. Nacéu en Ourense no 1900 e emigróu á Arxen-

tina cando contaba apenas dazanove anos. Trátase dun autodidacta que chegou a adeguir unha ampla cultura. Foi director das revistas "Terra" e "Céltiga", e asíduo colaborador do xornal porteño "La Nación", que o mandou por dúas veces a España como corresponsal viaxeiro.

Blanco Amor foi espositor e crarexador dos temas da cultura galega na América, nas súas máis calificadas tribúas xornalísticas e universitarias. Como poeta, fora dos seus libros en castelán, publicou *Romances galegos*, *Poema en catro tempos* e *Cancioneiro*. En termos un algo amplos demais pode considerárese coma un dos máis típicos modernistas galegos. Cando no albre da lírica agroma unha pon-la nova, o paxaro do seu arte vai, decontado, facer nela o seu niño. Así se esplica unha boa parte de *Romances galegos*, rapsodia de Amado Carballo. En *Poema en catro tempos* constrúe unha sinfonía do mar de excelente orquestración. No intento ven resaltar un poema de vangarda, pero no ritmo, na idea, no espírito, trasloce unha esencia menos avanzada: a esencia de aquela estirpe poética da que é criatura Blanco Amor. En *Cancioneiro* presenta unha poesía anovadora, inda que no seu feito natural de sempre.

XURIO SIGÜENZA. — Poeta e xornalista, nacéu na Coruña polo año 1900. Moi novo aínda emigróu a América, percorrendo diversos países deste conti-

nente. Adicóuse a tarefas culturais, colaborando en revistas e xornais galegos e americáns. Publicóu algúns libros de versos en castelán, pero onde se revelou coma poeta de freba galega foi no volume *Cantigas e verbas ao ár*. Os poemas do libro están quezáis concebidos pola lembranza de *O galo*, ao que Sigüenza adica devotamente a obra. Nembargante, os seus poemas son cousa diferente da do poeta pontevedrés. Amosar, dentro da liña imaxinista, un acento personal. Sigüenza semella aquí, ademáis, menos musical que o seu mestre, e máis plástico. Como di Juana de Ibarbourou, a grande poetisa uruguaia que lle puxo prólogo ao libro: Pra Sigüenza, imaxineiro latino, o vento é un pegureiro, a noite unha estela enfeitada de branco, as estrelas son nenas que van á escola levadas pola lúa, anémica institutriz medio parva. É—engade—a humanización e zoolización da natureza enteira, emprimpiando polo ceo.

AUGUSTO CASAS. — Augusto Casas Blanco nacéu en Ourense no 1906. Cursóu a carreira de Dereito e outivo a licenciatura na Universidade de Santiago. Por entón ingresa no "Seminario de Estudos Galegos" co seu poema "Festa no ceo e na terra". Emprinciou o seu labor literario facendo versos en castelán. Cultivador doutros xéneros escribiu na nosa lingua unha breve narración lírica en prosa, *Muñada de estrelas*. Realizóu, ademáis, unha in-

tensa actividade literaria en revistas e xornais, e deu a conocer un interesante *Esquema da novísima poesía galega*.

A súa aportación ao acervo da poesía galega, verificóuna co libro *Vento segrel*. Nel aparece enfrontado cos caníños novos, inda que conserva un lastre tradicional entendido no millor senso da palabra. En calisquera caso pode decírese que o seu arte non é revolucionario nin tradicional: é soio cousa súa. *O vento segrel*, por esta mesma escrusividade, semella o remate dun xeito do autor. Éste publicou derradeiramente tres novos libros poéticos: *Cantigas da noite moza*, *Alén*, e *Servidume na treva*.

FLORENCIO DELGADO GURRIARÁN. — Nacéu na aldeia ourensá de Córrego de Valdeorras no 1908. Estudou na Universidade de Valladolid a carreira de Dereito. Máis tarde emigróu a México, onde casou cunha mexicana filla de galegos. Na actualidade reside na cidade de Guadalaajara de aquel país.

En Galicia deuse a conocer como poeta co seu libro *Bebedeira*. Neste libro amósase coma un dos poetas máis fieles ao que foi estilo de Arnado Carballo, aos motivos e aos xeitos. Nembargante, contra do que poidera supoñérese, os seus poemas son poemáticas personais. Os versos están cheos de risos vendinais, de ouseión pánica. Trátase de versos dun anacreontismo ou dun idilismo galegos, de feito

abondoso, sensual, plástico, coma os dun grande pintor ribeirán. Están escritos nunha lingua pura e rica que contén un celme apertado e ledο coma o dos viños valdeorreses.

Durante a súa estada en terras americanas, Delgado Gurriarán andivo tamén a traballar literariamente. Publicou diversos ensaios galegos nunha prosa quente e barroca. Fixo unhas gozosas versións de modernos poetas franceses á nosa fala, e publicou o volume de poemas *Galicia infinda*, no que mestura motivos mexicanos con lembranzas do seu país nun galego pictórico e dinámico.

MANUEL PRIETO MARCOS. — Nacéu en Tui o ano 1905, e finóuse o 1945 en Buenos Aires. Dende a súa nenez manifestou unha especial afición á música. Cando contaba doce anos fixo os primeiros estudos de solfeo na Academia Municipal da cidade do seu nacemento. Ingresou na Banda do Reximento de Murcia, de guarnición en Vigo, e destacóuse decontado como solista de óboe. Moi mozo aínda foi subdirector da Banda Municipal de Vilagarcía de Arousa. Emigróu á Arxentina e alí organizou e dirixiu diversas agrupacións musicais. Ademais de compositor orixinal e de armonizador de cantigas populares da súa terra, deuse a conocer como poeta co seu libro *Versos en gama de gaita*.

Os poemas de Prieto Marcos son, en xeneral, finos, sotís cantares cuia grata superficie fálanos

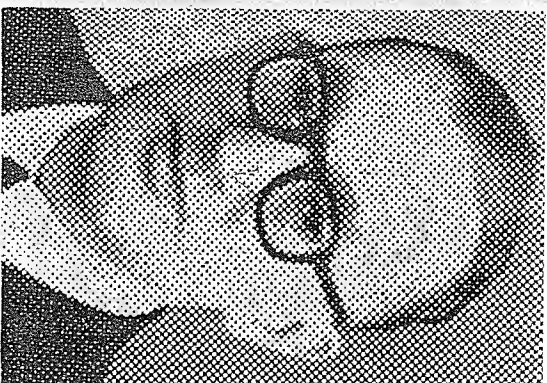

da súa sensibilidade emotiva. Co seu sucinto volume de versos, o malogrado poeta tudense incorporóuse á nosa lírica evidenciando un limpo acento poético.

EMILIO MOSTEIRO. — Nacéu en Madrid, pero venciouse a Galicia por lazos espirituais. Soupo atopar no miolo da súa poesía un gromo senlleiro no que enxertar o vento novo das correntes poéticas europeas. Viviu nas grandes capitais do continente e publicou *Anclo* e *Poemas sincopados*. Aínda descubríndose nas súas composicións un certo acento de feito castelán, hai tonalidades fondamente galegas na liña inspiradora que o informa.

XOSÉ M.^a e EMILIO ÁLVAREZ BLÁZQUEZ. — Estes dous irmáns, naturais da cidade pontevedresa de Tui, aportan á poesía galega dos nosos días uns versos cheos de gracia e de doada espontaneidade. Xogan neles os ritmos dunha musicalidade atraínte, e un acento que se venciella unhas veces ás cantigas populares, e outras á escola creada por Amado Carballo. Escribiron en colaboración varias obras teatrais, e un engaiolador libro poético titulado *Poemas de ti e de min*.

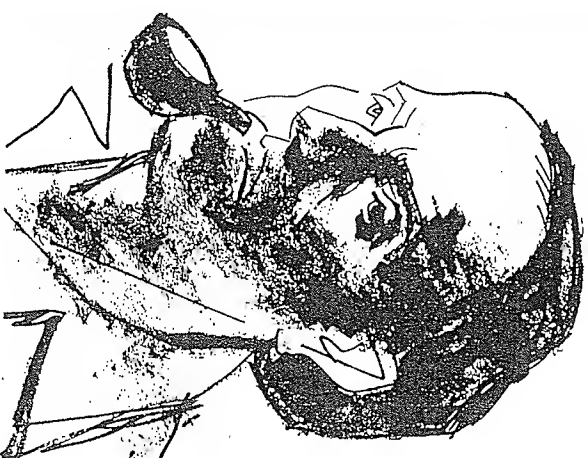
Xosé María publicou, ademais, *Roseira do teu mencer* e escribiu *Canle segredo*, que, aínda inédito, ha ser o seu libro máis representativo. Pero a súa obra se non limita só aos eidos poéticos, pois leva

FERMÍN BOUZA BREY

AMADO CARBALLO

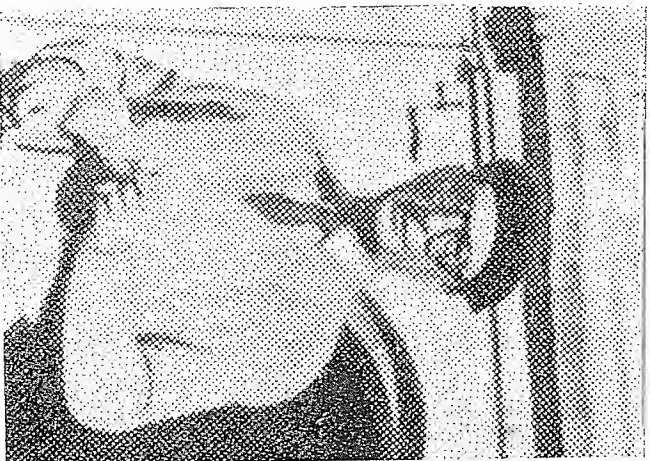

MANUEL ANTONIO

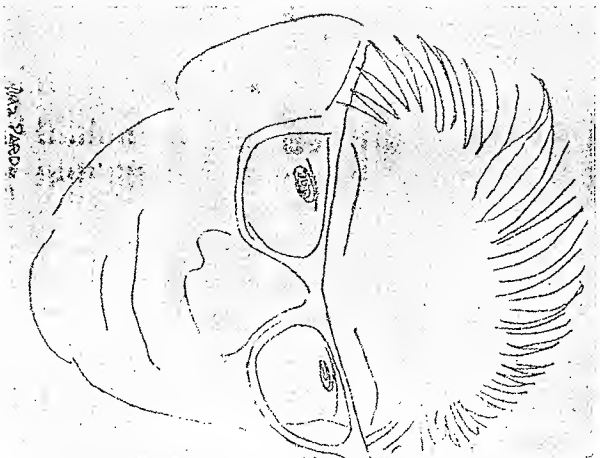
realizado un fecundo labor no campo erudito, no da pescuda prehistórica, e mesmo no xénero narrativo.

5. O NEOTROVADORISMO. — Como xa dixemos, Fernán Bouza Brey encetou na poesía galega un entronque co mundo cancioneiril da Edade Media. Afincando a súa creación no mundo lingüístico, formal e métrico das vellas cantigas galego-portuguesas, soupo tirar delas as eternas esenciais, que anovou con gracia de sensibilidade moderna. Despois del, Álvaro Cunqueiro transformou o neotrovadorismo de Bouza nun xogo delicioso, alado e fráxil, que espresou en poemas de orixinal engado.

ÁLVARO CUNQUEIRO. — Álvaro Cunqueiro Mora naceu na cidade luguesa de Mondoñedo o ano 1911. Cursou o bachillerato en Lugo. Fixo estudos da carreira de Filosofía e Letras na Universidade de Santiago. Dende moi novo acusou a súa singular personalidade literaria. Adicouse de cheo a traballar no eido das letras, destacando pola finura lírica e docemente imaxinativa dos seus escritos. Mesmo cando escribe en prosa traduce a cadencia, o ritmo e a fantasía rebordada do seu temperamento poético. Adicouse durante moito tempo ao xornalismo, colaborando arreo en diversas revistas portuguesas e españolas e en xornais de aquí e de fóra. Fixo bre-

LUIS PIMENTEL

LUIS SEOANE

AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO

ves ensaios encol de pintura, e publicou contos, novela e teatro.

A súa incorporación ao campo da poesía realizouno no 1932 con *Mar ao norte*, que ven ser coma un xesto de afiliación á liña vangardista. Ao ano seguinte tira do prelo *Poema de sí e non*, co que introduce o surrealismo na literatura galega. O libro amósase ategado de rasgos de inxenio, de convenções estilísticas, de ledos acenos. Estas dotes de gracia imaxinativa, de alacridade lírica, han frolecer despois con frescura primaveral en *Cantiga nova que se chama viveira*.

Foi mesmamente con este volume de versos co que deu unha continuidade personal ao movemento neotrovadorista inaugurado con *Nao senlleira* de Bouza Erey. Pero na cantiga cunqueirá—que ha manifestarse tamén nalgúns poemas de *Dona do corpo delgado*—xurde un churruqueiro acento xograresco inédito. O poeta ponse a mesturar con leviáns toques populares certos procedimentos da poesía galega medieval, e manexando estes elementos coa súa característica liberdade fai un neotrovadorismo moi de seu.

Tamén fixo Cunqueiro varias versións ao galego de poetas alleos, antre elas algunhas de Hölderlin, que apareceron en folleto ilustrado da propia man do tradutor.

XOSÉ DÍAZ JÁCOME. — Segundador da poesía can-

cioneiril de Álvaro Cunqueiro, este poeta editou no 1936 *Primeiras cantigas de amor*. Nacéu tamén en Mondoñedo no 1910. Emprinciou a publicar versos nos semanarios da súa cidade natal, aos catorce anos. Despois, orientadas as súas inquedanzas literarias no seo do grupo mindoniense que presidía Cunqueiro, pasou a colaborar noutras publicacións galegas.

Ademáis de moitos outros poemas espaxados por revistas e xornáis, Díaz Jácome editou un libro titulado *Pombal*, no que, ao par de poemas relativos ao mundo cotián e íntimo, inxire composicións de feito cacioneiril moi na liña que abriu a moitos seguidores *Cantiga nova que se chama viveira*.

6. OS HUMANISTAS. — Antre os poetas desta época que arrincan da tendencia humanista de Noriega Varela, e que, con resonancias latinas evocan con potente voz a Galicia campesiña do interior, hai que citar a Iglesia Alvaríño, Crecente Vega e Díaz Castro. Todos tres teñen, sin dúbida, personalidade independente e diferenciada. Pero nos seus poemas latexa un lonxano acento que lembra a súa común formación orixinaria e mesmo a veciñanza dos lugares da terra luguessa nos que naceron. Dun ou doutro xeito trascende dos versos deses poetas a evocanza da vida sinxela, a das paisaxes das barras natales, a dun mundo virxilián, que en Noriega tiveran o seu cantor adiantado.

AQUILINO IGLESIA ALVARÍO. — Nacéu en Seivane-Abadín, da circunscrición luguesa, o ano 1909. Fixo estudos no Seminario de Mondoñedo, e dese tempo arrincan os seus primeiros vencellos coa cultura humanista. Abandonou a carreira eclesiástica, e despois de cursar o bachillerato outivo a licenciatura en Filosofía e Letras na Universidade compoñetelá. Adicóuse ao ensino privado en Vilagarcía de Arousa, e máis tarde opositou a cátedras de Latín. Desempeñou as dos Institutos de Lugo, Pontevedra e Santiago, finándose nesta derradeira cidade no 1961.

Cando contaba vinte anos de idade publicou o seu primeiro libro de versos — cincuenta sonetos en metro vario — co título de *Señardá*. Nel amósase xa como poeta de fina sensibilidade. Hai nestes versos un recendo de saudosismo, unha melancónica tristura que anda moi perto do pesimismo. O calco da poesía portuguesa, principalmente de Teixeira de Pascoaes, o influxo de Noriega Varela e do modernismo iberoamericano, descóbrense na forma e mesmo na temática destes sonetos. Pero o libro que lle deu sona a Iglesia Alvaríño foi *Corazón ao vento*. Trátase dun libro feito con fermosa emoción, na que o poeta se dá enteira como é. En certos momentos latexa nos versos o pálpito dunha auténtica poesía de montaña: senso pagán, mitoloxía rústica fina. Hai tamén nos poemas como un a

xeito de afán de ausencia, e en cada un brillan notas de coor que, máis que estados de ánimo do poeta, reflexan estados de ánimo da Natureza. Achégase así, ás veces, aos poetas imaxinistas, inda que o autor ensaia tamén o verso libre.

En *Cónaros verdes*, publicado no 1947, Iglesia Alvaríño amosa un novo avance na súa liña lírica. Continúa os ensaios de versolirismo en meirande escada, pero o léxico e as internas calidades rítmicas, pesie ao seu aparente arrequencimento, non supoñen superación manifesta do libro anterior. Editou máis tarde, sucesivamente, *De día a día*, *Nenias* e *Lanza de soledá*. Nestes derradeiros volumes destaca a preocupación polo tema da morte. Un tema que o poeta canta en versos ateigados de cultura, escritos con rexa vontade de axear a forma ao contido concetoso.

A obra poética de Iglesia Alvaríño revela, en todo caso, un bo coñecemento da vida campesiña do seu país e dos clásicos latinos. Educado na métrica clásica, aportou á poesía galega a égloga de empaque virxilián e temática vernácula. Traduciu fermosamente á nosa lingua os *Carmine* de Horacio, e a *Aulularia* de Plauto co título de *A comedia da oliña*. Como prosista deu a coñecer varios ensaios como: *Noriega Varela, poeta da montaña*, *Os camiños dos homes e os camiños de Deus*, e *Breve ensaio de introdución a unha teoría filosófica da saudade*.

XOSÉ CRECENTE VEGA. — Nacéu na aldea luguesa de Outeiro-Castro de Rei o 1896. Fíxose crego no Seminario de Mondoñedo, con "meritissimus" en todos os cursos. Posteriormente estudou a carreira de Linguas Clásicas na Universidade de Salamanca, e ganhou por oposición a cátedra de Latín no Instituto de Antequera. Finóuse en Segovia, de cuio Instituto era director, o ano 1948.

O seu único libro de versos publicado foi *Code-seira*. Nel axuntou composicións de ambiente campestre, escritas nos metros tradicionais. Trátase dun libro digno, nido e honrado, no que se evidencia un fondo amor ás cousas sinxelas do noso país e un senso franciscán da Natureza. Ás veces o poeta identifícase tanto coa poesía popular que a emprega de cheo, intercalándoa como unha pedra preciosa no xoiá da súa obra. Os seus versos están recendidos de agreste sinfonía, da que trascende un espírito formado en leituras escollidas.

Crecente Vega publicou tamén unha *Selección de elegías de Tribulo*, con introdución e notas. Nos días que precederon ao seu pasamento tiña postas as súas ilusións na edición dun novo libro de versos galegos.

XOSÉ DÍAZ CASTRO. — Nacéu na parroquia de Buriz, arciprestazgo de Parga, da diocese de Mondoñedo, o ano 1914. Estudou no Seminario mindo-

niense, onde adquiriu as bases da súa cultura humanística. Pero abandonou logo a carreira eclesiástica pra se adicar ao ensino privado. Máis tarde fixo a carreira de Filosofía na Universidade de Salamanca, especializándose en linguas modernas. Arestora exerce como tradutor en Madrid, onde reside. Traduciu do alemán ao galego os *Poemas de María*, de Rilke, e publicou dous libros de versos: *Nascida dun sono* e *Nimbos*.

A aparición deste derradeiro libro supuxo un básico aporte á lírica galega dos nosos días. Coa mesma formación humanística de Noriega, Alvaríño e Crecente, o poeta de *Nimbos* realiza un valioso arriquecemento da liña creadora por estes representada e na que el se atopa inxerido. Superando o descritivismo da paisaxe, no que se gozan as máis das veces os seus predecesores, Díaz Castro ofrece unha visión anovadora desa paisaxe, interprétaa en fondura e dalle aos seus poemas unha dimensión protagonizadora. A terra mesma de Galicia, humanizada a traveso dunhas estrofas de verdadeiro alento creador, vive na inspiración do poeta, alimentada por un amor telúrico, sereno e profundo. É así, a súa, unha poesía apaixonada, panerótica, que se detén con asinado apracemento no ouxeto da súa inspiración. Nunha técnica de feito clásico, aberta á cárega que o poema leva dentro, a lírica de *Nimbos* revela un grande madurecemento e unha forza espresiva, superadora da de Noriega e

Iglesia Alvaríño. En calisquera caso, a poesía de Díaz Castro é unha das máis representativas do noso tempo, que sendo fondamente galega polo esprito que a informa, resulta universal pola altura e a verdade que encerra.

7. O REALISMO SOCIAL. — Resulta curioso que a lírica galega combativa, que se manifestara nas dúas anteriores xeneracións a traveso de dous poetas emigrantes —Curros Enríquez e Cabanillas—, renacese agora tamén na voz de poetas da emigración. As primeiras amosas da nova poesía social e loitadora prodúcense en América. E son os nomes de Luis Seoane, Lorenzo Varela e Emilio Pita os que representan inicialmente, despois da guerra civil, unha liña protestataria disociada das correntes que protagonizan os outros creadores de poesía da época. En Galicia tamén, inda que con posterioridade, xurde a obra de Celso Emilio Ferreiro, que ha marcar un camiño a varios poetas novos que chegan máis tarde ao parnaso galego.

Luis SEOANE.—Luis Seoane López nacéu nunha colectividade emigrada, en Buenos Aires, no ano 1910. Fixo o bachilerato na Coruña e estudou a carreira de Dereito en Santiago. Sendo estudante revelou xa as súas condicións artísticas, ilustrando libros e publicando dibuxos en revistas e xornais. Fundou, con Arturo Cuadrado, “Resol”, folia voan-

deira do pobo, que reproducía textos literarios en galego e castelán, e que tivo grande espaxamento nos medios universitarios. Exerceu de abogado dende 1937, trasladándose logo a Buenos Aires onde fixou a súa residencia. Realizou alí un intensísimo labor cultural. Animador de editoriais, director de revistas, pintor, grabador, muralista, narrador e poeta, Seoane deixou o calco do seu amor a Galicia e da súa proteica personalidade nunha obra de proxección tan fecunda como exemplar.

Como poeta escribiu tres libros: *Fardel de esilado*; *Na brétema*, *Sant-Iago*; e *As cicatrices*. Do que seña a súa poesía espresouno el mesmo con craxadoras palabras: Un poema foi sempre un testemuño do home e da súa época. Un poema non pode ser soio un prisma de cores, un xeito de axuntar verbas fermosas e producir sonidos; é o berro dun home, o esgazamento que producen no seu espírito os feitos do pasado trocados en eternidade, en mito. Mesmamente ven ser isto o que Seoane fai nos seus libros poéticos. Pero, ademais, pictografía nos versos as angurias e as angueiras do seu pobo e do seu tempo, con xeitos semellantes aos que emprega na súa creación artística. Por eso di o propio poeta: “O que eu fago é unha especie de extensión descrittiva da miña obra pintada ou dibuxada. Pretendo dicir con verbas o que eu supoño que non podo espresar dabondo con liñas e cores”. Facer que os demais vexan é o propósito dun artista —engade—

cando coida ter estraguido algo de si mesmo, ou do que o arrodea: natureza, homes, guerra, paz, sentimento, ouxetos. Facer que os demais vexan e sintan, coma ún ten visto e sentido. Ver e sentir pra eternizar.

EMILIO PITA. — Nacéu na Coruña no 1909. Moi novo emigróu á Arxentina, e ali vive dende 1921, agás breves estadas en Montevideo. Gran aficionado á música, fundóu e dirixiu en Buenos Aires o carteto vocal "Ultreya". Con el deu a conocer en audições e conferencias ilustradas, a música galega do século XIII —troveiros e xograres—, e música antolóxica e popular de Galicia.

Pita é ademáis bo prosista, como ten acreitado en varios ensaios, antre eles o adicado á *Música popular galega*, e en múltiples colaboracións de revistas e xornáis. Como poeta publicóu *Jacobusland*, *Cantigas de nenos* e *O ronsei verdegal*. No primeiro deles, ilustrado por Castelao, inxire Pita unha serie de poemas alertadores, de alento rebelde, cos que se amosa como adiantado dun camiño que han percorrer outros poetas de despoís.

LORENZO VARELA. — Xesús Manuel Lorenzo Varela Vázquez nacéu na Habana no ano 1916. Os seus pais eran da vila luguesa de Monterroso, e da capital antillá trasladáronse a Buenos Aires, onde o poeta fixo os estudos primarios. Máis tarde veu coa

nai a Galicia, residindo algúns anos en Lugo, en cuio Instituto cursóu o bachilerato. O seu devocionario lírico era daquela *As frores do mal*, de Baudelaire. Remataba de se desapegar de Rubén e principiaba a se poñer en contacto con Machado, Juan Ramón, Lorca, Alberti e cos novos poetas galegos. Marchóu a Madrid e ali encetóu os estudos da carreira de Filosofía. Fixo crítica de libros en "El Sol" e formóu parte do grupo PAN, publicando na revista deste nome algúns traballos de ensaio. Estivo en Francia e en México, e agora reside en Buenos Aires onde editóu varios libros en prosa e verso.

Como poeta en galego deuse a conocer —empregando o seu pseudónimo de Lorenzo Varela— con catro poemas pra o album *María Pita e tres retratos medievais*, de Luís Seoane. Posteriormente tiróu do prelo o libro *Lonxe*. Figuran nel barudos versos, de boa arquitectura formal, nos que canta con rexo acento vellas esenciais do país e protestas sociais dos tempos novos.

CELISO EMILIO FERRERO. — Nacéu na vila ourensá de Celanova no ano 1913. Estudóu o bachilerato no Colexio dos Escolapios da súa vila natal. Fixo parte da carreira de Dereito nas Universidades de Santiago e de Oviedo. Despoís de se adicar a varias ocupacións exercéu de Procurador en Vigo, e máis tarde emigróu a Venezuela onde agora reside.

Gosta de se considerar un autodidacta, sempre en contacto coa vida e cos homes. Escribiu algunhas cousas en prosa, como a *Biografía de Curros Enríquez*, celanovés coma el. O seu labor poético, fora do espaxiado por revistas e xornais, abrañgue os seguintes textos: *Cartafol de poesía*; *Al aire de tu vuelo*; *Bailadas, cantigas y donaires*; *O sono sulagado*; *Longa noite de pedra*, e *Viaxe ao país dos ananos*.

Cos tres derradeiros libros, Ferreiro consagra a recuperación do realismo social na nova poesía galega. Con *O sono sulagado* abre unha roita que o había consagrar como calificado persoeiro dunha tendencia poética que emprincipiú a ter grande eco antre os mozos polos anos sesenta.. Deste libro dise na nota de presentación: "Pola liña vital do popular chega o poeta a esta actitude transcendente do seu libro, enfrontándose cos máis mestos problemas humáns, que son os propios problemas da terra galega". Pero foi, sin dúbida, *Longa noite de pedra* o volume que lle deu dimensión popular ao poeta. Hai nel un deliberado acento protestatario, agreza, despidado sarcasmo, sátira directa e aceda. Hai o que o propio autor preconizou como fórmula pra a nova poesía de Galicia: mergullo no mundo social da nosa terra, nos problemas vivos do noso tempo, nas angurias das nosas xentes; pero con ollos recén abertos, con palabras de hoxe, con xeitos anovados no tocante ao enfoque cordial e á pers-

pectiva psicolóxica. Unha poesía, ao cabo, que espresada na lingua do pobo e con base no contexto histórico, ven enlazar coa liña currosiá, inda que valéndose da temática e dos modos de hoxe. O *Viaxe ao país dos ananos*, pesie a se manter na mesma traxectoria, non ven engadir, porén, nada novo ao libro anterior que lle deu sona e audiencia popular ao poeta.

8. OS INDEPENDENTES. — Dentro dun ámbito de independencia de escola determinada e sin vencillos antre sí, existe un grupo interesante de poetas que inxerimos no presente apartado. De ningún deles se pode facer unha afillación concreta e definida. Cada quen móvese no marco dunha órbita de seu, sin que isto queira decir que se non rexistren na súa obra influxos máis ou menos ostensíbeles, pero que, de todos xeitos, non son comúns ao conxunto. Os poetas dos que inos tratar, agrupámoslos, pois, inda decatándonos do arbitrario da denominación, co carácter de independentes.

LUÍS PIMENTEL. — Luís Vázquez Fernández-Pimentel nacéu en Lugo no ano 1897. Estudou a carreira de Medicina na Universidade compostelá. Os seus primeiros versos foron publicados na revista "Roncel". Colaborou en "La Gaceta Literaria", na revista portuguesa "Descobrimento" e en varias pu-

blicacións literarias e poéticas. Residíu durante toda a súa vida na cidade natal, nun ambiente moi retraguido. As súas grandes devocións líricas eran Teixeira de Pascoaes, Rilke, Francis James, Antonio Machado, Unamuno, Rosalía e Guillén. Sentía particular devoción polo estilo de Valle-Inclán e de Miró. Gostaba moito da música e apaixoábase Debussy. Coidaba que compría facer ballet galego a base de música e bailes populares, pensando, pra eso, en futuras hipotéticas escenografías de algún pintor noso. Segun as súas propias confesións, practícalle escribir pra o teatro. Porén, escribiu case exclusivamente versos.

Fixo un libro de poemas en castelán, *Barco sin luces*, que se editou póstumamente con limiar de Dámaso Alonso. En galego publicou o libroño *Tris-cos*, e despois do seu pasamento, ocorrido no 1958, apareceu a súa obra fundamental na poesía galega *Sombra do aire na herba*. Dela dixo Celestino F. de la Vega, o seu prologuista: "Dentro de moitos anos esa poesía, esa amosega verbal dos latexos dun corazón escolleito e sofrinte, aínda terá forza e virtude pra facer latexar outros corazóns sensibres". De certo, o poeta lugués parte dun tipo de modernismo de xeito portugués, gostoso de se demorar nas verbas luxosas, nos seus valores sensitivos puros. Enceta despois unha marcha cara a intimidade, cara as cousas ferintes e as realidades existenciais. Da fase inicial conservou o gosto pola perfei-

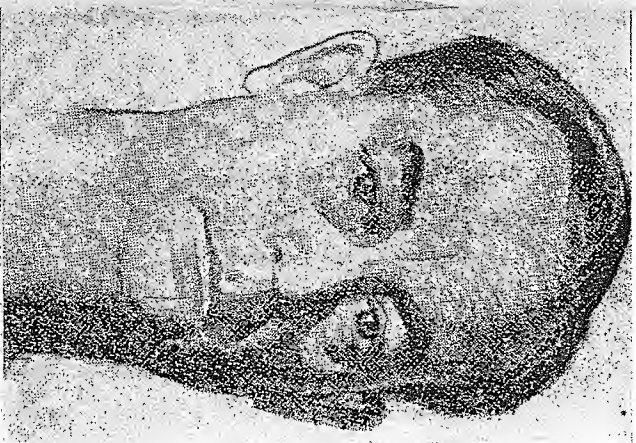
ción formal, e mesmo polo luxo conceptual. E do seu dramático contacto coa súa intimidade e coas cousas, tirou o senso dunha humanidade esferellada, presente en moitos dos seus versos. Antre os dous polos, no centro, el propio, no seu acobillo ou na conversa co amigo ou estranxeiro, pra sempre na cidade dos homes. Da súa técnica escribiu Méndez Ferrín que foi a do impresionismo. "Amorea, xustapón metáforas *visionarias*, na terminoloxía de Bousoño. Cada imaxe é un *flash* momentáneo. O conxunto das imaxes mergúllanos nun clima escuro, onseivo, fécianos na torre de marfín de Luís Pimentel".

RICARDO CARBALLO CALERO. — Nacéu no Ferrol no 1910. Rematou os estudos de bachilerato no Instituto da Coruña. Cursou a Licenciatura de Dereito e Filosofía e Letras na Universidade de Santiago. Outivo máis tarde o doutorado en Letras, exercéu o ensino privado, e o oficial nun Instituto compostelán. Na actualidade desempeña a cátedra de Lingua e Literatura Galega na Sección de Filoloxía Románica do Centro universitario no que fixo as súas carreiras. Durante a época escolar deu xa a coñecer a súa personalidade literaria, sin dúbida unha das máis relevantes da xeneración da que forma parte. Cultivou o ensaio, a narración, o teatro, a prosa didáctica e a erudita.

O seu primeiro libro de versos, *Trinitarias*, escribiuno en castelán. Posteriormente compuxo na mesma fala *La soledad confusa*. Pero o seu mellor labor poético realizóuno na lingua vernácula, inxeríndoo nos seguintes volumes: *Vieiros*, *O silencio axionllado*, *Anxo de terra*, *Poemas pendurados dun cabelo* e *Salterio de Fingoy*. O primeiro deles sigue a ser, quezáis, o seu libro de poesía máis representativo. Amosa nel un axustado equilibrio antre as correntes que eran novas na época e a ascendencia clásica da nosa poesía. Trátase dun feixe de poemas de intelixente feitío. É un alento fondo o que agroma neles, dun certo gosto elexiaco e mergurado. O verso é decote nido e esacto.

Na poesía de Carballo as meirandes rebeldías de concepto péchanse nos moldes cincelados das estrofas finamente construídas. Inflúen nela lonxanas lembranzas de poetas casteláns e franceses coetáneos, a cuio tono se achega Carballo cunha voz de seu. Tense dito que Carballo é un poeta de forte intelixencia, e que a súa emoción non responde a aguilloamentos sensoriais, sinón a sentimentos estéticos nos que alenta a beleza como derradeira categoría intelectual.

EUXENIO MONTES. — Euxenio Montes Domínguez nacéu en Vigo aló polo 1900. Estudou a carreira de Filosofía na Universidade de Madrid. Ganou unha cátedra de Instituto, escribiu en galego na-

EDUARDO BLANCO - AMOR

RAFAEL DIESTE

MARCIAL SUÁREZ

SILVIO SANTIAGO

rración e ensaio, deu conferencias en moitas cidades de Europa e de América, e na actualidade é Director do Instituto Español en Roma.

Montes apareceu no horizonte na nosa poesía co libro *Versos a tres cas o neto*. Tivo sobre de moitos outros poetas galegos do seu tempo, a ventaxa da preparación. Pero os seus versos non adequiriron nunca o cumo da orixinalidade. A súa poesía é unha poesía coorista, chea de personalización da natureza; unha poesía humorista ás veces e cadenciosa. Deste poeta dixo un crítico noso que era cosmopolita culturalmente, e que sabía moito máis de perspectivas que os outros líricos galegos coetáneos. Chegou á nosa poesía cun espírito dominador e seguro, máis amplo que o de moitos daqueles, máis sabido, máis esperto. Nestas condicións podería esixirselles que fora un dos mellores poetas galegos de avanzada na hora na que se revelou. Pero falláballe o espírito poético necesario pra que se lle concedese ese título. O aporte do elemento esótico á nosa lírica—labor pra o que estaba capacitado—se non realizou nos seus versos.

XOSÉ OTERO ESPASANDÍN.—Veu ao mundo co cantar dos galos no mes de novembro do 1900, nunha pequena aldea do concello de Cerdedo: Santa Olaia de Castro. Ali, nese belido lugar pontevedrés, pasou os primeiros catorce anos da súa vida. Foise despois a Santiago a estudar a carreira de Maxisterio, que

ÁLVARO CUNQUEIRO

ÁNXL FOLE

rematou cando non cumprira aínda a vintena. De Santiago marchou a Marruecos a facer o servizo militar, voltando de novo a Galicia. Viviu en Santa Uxia de Riveira adicado ao ensino privado. Pasou logo a Madrid, á Escola Superior do Maxisterio. Traballou no Museo de Ciencias e asistiu a clases de Matemáticas e de Filosofía na Universidade. Casou naquela cidade e alí nacéu a súa filla. Con posterioridade percorreu varios países da Europa e de América. Estivo en Francia, en Inglaterra, na Arxentina, e agora reside nos Estados Unidos, tendo espricado Lingua e Literatura españolas en Winesburg.

Otero Espasandín leva publicado unha chea de libros de vulgarización científica, histórica e literaria. Editou un interesante ensaio encol da pintura de Colmeiro, e outros sobre temas da nosa literatura. Inda que non deu ao prelo ningún volume de poemas, ten un inédito hai xa tempo, e colaborou con moitas composicións líricas en revistas de aquí e de fora. Pra el a poesía ven ser algo así como o ar que alenta ou como o sangue que decorre polas súas veas; síntea dentro e á veira de sí; ás veces férvelle dentro do peito, e outras déixao amudecido ou, pola contra, faille berrar...

VALENTÍN PAZ ANDRADE.—Nacéu en Lérez, arrabaldo de Pontevedra, no ano 1899. Fixo os estudos de bachilerato nesta cidade, e os da carreira de De-

reito na Universidade compostelá. Dende moi novo revelou un especial talento como xornalista. Dirixiu durante cinco anos o xornal vigués "Galicia", e colaborou en diversas revistas e periódicos galegos e de Madrid. A persoaídade de Paz Andrade ten destacado, ademais, como economista e especialista en cuestións pesqueiras. En ambos aspectos tendo dado a coñecer interesantes obras, entre as que cabe mencionar *Galicia como tarefa, Sistema económico de la pesca en Galicia e La marginación de Galicia*. No orde literario publicou *La anunciación de Valle-Inclán* e ensaios de variegada índole en castelán e en galego.

Como poeta, Paz Andrade deuse a coñecer co libro *Pranto matricial*, no que canta en estrofas rotundas e evocadoras á figura de Castelao. Pero a súa obra definitiva neste mester é *Sementeira no vento*, na que o poeta amosa a súa fogaxe lírica en versos contundentes, nos que esalta os valores da terra galega, e os dos homes que a habitan e que nela traballan.

Valentín Paz Andrade reside en Vigo, onde exerce, vai pra moitos anos, a profesión de abogado, que concilia con estudos económicos e unha fecunda actividade de escritor.

MANUEL CASADO NIETO. — Nacéu na vila ourensá de Castro-Caldelas no ano 1912. Estudou o bachilerato cos Escolapios de Celanova, cursando despois

as carreiras de Ciencias e Dereito. Na actualidade exerce o cárrago de Abogado-Fiscal na Audiencia de Barcelona. Dende a súa primeira mocidade sentiu unha debecida vocación literaria. Sendo rapaz publicou un sainete en verso e o libro de poemas *Orto*. Fixo versións ao galego de escritores franceses, e *O Libro de Xob*. Cultivou a novela en castelán, con temática da terra natal, e o conto na nosa fala, en *Trancos da vida do Braisño*.

Editou tres libros de poemas: *Orballo ispidio*, *O ronsel do meu silencio* e *Canta de lonxe o corazón do tempo*. Nos dous primeiros reflexa certos influídos do imaxinismo, e unha tónica descritivo-sentimental de fondo realista. No último —como di Basilio Losada— canta de lonxe o home as súas angurias e as súas esperanzas; “e o seu canto alporizado, sarcástico ás veces, rexo e grave, ten decote no trasfondo a presenza dramática de Galicia”.

ERNESTO GUERRA DA CAL.—Nacéu no Ferrol o ano 1911. A súa nenez decorreu en Quiroga, no val lugués do mesmo nome, que baña o Sil. Nas portas da adolescencia foise a Madrid, onde residiu deica os vintecatro anos. Formouse nesa cidade e nos Estados Unidos da América, país no que estableceu a súa residencia dende 1939. Na actualidade exerce como catedrático de Linguas e Literaturas Románicas da Universidade de New York. Ten publicado unha chea de traballos críticos en inglés, en portu-

gués, en castelán e en galego, encol de temas literarios luso-brasileiros, hispánicos e galaicos. Entre eles destaca o seu libro fundamental sobre do autor de *A cidade e as serras*, editado co título de *Lingua e estilo de Eça de Queiros*. Este estudo estilístico foi acollido con unánime aplauso pola crítica universitaria de moitos países.

A obra poética en galego de Guerra Da Cal está inxerida en dous libros: *Lua de alén mar* e *Río de sono e tempo*. Nos poemas destes libros domina ás veces a gracia, a tenrura, a pureza evocadora dos anos da infancia. Outras é unha tristura outonal, unha anguria do esistir a que trascende dos versos. E sempre unha melancónica ou ansiosa visión das cousas. Todo expresado a través dunha novidade rítmica que, de tempo en tempo, entronca coa tradición literaria das vellas cantigas de amigo medievais.

ÁNXELO SEVILLANO. — Ánxel Sevillano García nacéu en Vigo no 1906. Fixo estudos comerciais e de idiomas. O seu camiño torcéuse decontado, por adaptación. Pero os idiomas fóronlle útiles pra o coñecemento, no seu prebe, de escritores estranxeiros. Cando tiña dazaico anos compuxo os primeiros versos. A súa actividade profesional é o xornalismo, que encetou faguendo artigos de colaboración en varias publicacións periódicas do país. Ten feito tamén algúns pequenos ensaios en galego, nos que destaca un fondo lírico que lle é característico.

Sevillano, como poeta, editou catro libros: *O muiño albeiro*; *O amor, o mar, o vento e outros gozos*; *Terra liñar*, e *As dormas da preguiza*. En todos eles amosa un marcado influxo da paisaxe. El mesmo confesa que as súas leituras preferidas oriéntanse cara algúns líricos sudamericanos, os italianos do Renacemento e os orientais. Dos españois gosta particularmente de Juan Ramón, e no tocante aos galegos considérase na liña Cancioneiros-Noriega-Amado Carballo. Nembargante, pese a estas referencias, a poesía de Sevillano non semella adscrita a unha única tendencia determinada.

EDUARDO MOREIRAS. — Nacéu na vila luguessa de Quiroga, á beira do “claro Sil das baladas”. Fixo os estudos medios no Instituto da Coruña e encetou os de Filosofía e Letras na Universidade de Santiago. Arestora vive en Vigo a carón do seu mar que, aínda que xa non leve as ondas namoradas —como o propio poeta dí— polo menos deixa o corazón craro e forte pra o reino da libre luz.

Moreiras fundou e dirixiu a revista “Mensajes de Poesía”, na que se deron a conocer diversos poetas novos de Galicia. Publicou en castelán varios libros de versos e prosas líricas. Traduciu ao galego *Poemas de Paul Eluard* e *Jardín dos cabaleiros de Malta*, de Elena Bono. E no noso idioma tirou do prelo dous libros de poesía: *Paisaxe en rocha viva* e *Os nobres carreiros*.

XOSÉ MARÍA CASTROVIEJO. — Nacéu en Santiago no ano 1909. Estudou na súa Universidade a carreira de Dereito e foi despois profesor nas súas aulas. Exerceu máis tarde o xornalismo e destacouse como escritor de fina sensibilidade. Escribiu varios libros en castelán, de poesía, narración e ensaio, todos de tema galego. Antre eles sobresaen *Los paisajes iluminados* e *Galicia, guía espiritual de una tierra*.

Como poeta publicou na nosa lingua *Tempo de outono* e *outros poemas*, no que recolle composicións dunha paisaxe outoniza, entranabelmente sentida, e, sobre todo, as impresións líricas dun petriño mariñeiro protagonizado polo poeta. Con este libro, Castroviejo incorporou, inda que serodiamamente, a súa voz poética ao mundo creador galego da súa xeneración.

MIGUEL GONZÁLEZ GARCÉS. — Coruñés, nacéu no ano 1916. Licenciouse en Filosofía e Letras na Universidade de Santiago. Fixo oposicións despois ao Corpo de Arquiveiros e Bibliotecarios e arestora exerce a súa profesión na cidade natal.

Home de cultura e sensibilidade escribiu ensaios e poemas en castelán, tendo publicado varios volumes de versos neste idioma. Como poeta en galego publicou de primeiras *Bailada dos anzos*, e derradeiramente ten disposto pra dar ao prelo un interesante libro, no que se amosa unha crara evolución.

ción da súa lírica. Espresa nela sentimentos íntimos e un amor delicado pola paisaxe, as froles silvestres, os xardíns e os paxaros. A poesía é pra el sempre unha procura. González Garcés entende —según as súas propias palabras— que a poesía ven ser un esforzo heroico pola expresión do máis fondo da personalidade; un esforzo pra lle dar aos demais a verdade e a door da meirande intimidade, a derradeira soedade.

OUTROS POETAS. — Á referencia sucinta de todos estes poetas hai que engadir aínda os nomes de: Manuel Luís Acuña, natural de Sobrado de Trives, onde naceu no 1900, autor de *Firgoas*. Xesús Bal y Gay, nado en Lugo no 1906, que publicou poemas soltos na nosa fala. Dictinio de Castillo-Elejabeytia, ferrolán, tamén nado no 1906, que escribiu o libro bilingüe, en prosa e verso, *Lirios de Compostela*, ademais de moitos poemas en galego non recollidos en libro. Xoan Vidal Martínez, que editou *Mágoas*. Manuel Fabeiro Gómez, que naceu en Muros o 1916 e deu a conocer *Follas dun arbre senlleiro*. O lugnés Anxel Johán, nacido no 1901, que se revelou como poeta en moitas composicións espaxeadas por revistas e xornais. Lafuente Bermúdez, e algúns máis.

9. TRES VOCES DE FORA. — Como nos tempos medievais nos que a lingua galega servía de

vehículo de expresión á obra lírica de poetas alleos, tamén na época contemporánea que andamos a historiar poetizan no noso idioma dúas figuras coñecidas na literatura castelá: García Lorca e Pérez Creus, ambos andaluces, granadino un e xienense outro. O primeiro, sin se desentender da súa priosa inaxineria, da súa gracia e sorpresa, dos seus lampeantes enlaces, introxítase no carácter da nosa fala poética e tece nela uns breves poemas que semellan feitos na súa lingua de sempre. O segundo soupo adonárese tamén do noso acento lírico; e como si un antergo sentimento o levara a afondar nalgún recanto esquecido da súa alma, chegou a atopar a trabe de ouro da vella sensibilidade galega realizando unha poesía que non parez dun estrño. Asemade, unha terceira voz, ésta de muller, chegou dos lonxanos horizontes norteamericáns de Illinois, pra poetizar con xeitos propios na nosa lingua.

FEDERICO GARCÍA LORCA. — Naceu no 1898 no lugar granadino de Fuente Vaqueros. Estudou as carreiras de Dereito e Filosofía e Letras nas Universidades de Granada e Madrid. Percorreu, en varios viaxes, case todas as terras hispánicas. Estivo en Francia, en Inglaterra, e nos Estados Unidos, Canadá e Cuba espricando conferencias. Dicotou tamén leccións literarias na Arxentina e no Uruguai. Andaluz e viaxeiro, García Lorca foi un

poeta universal e da súa terra, máis aínda, do seu ár. Tiña unha grande erudición folklórica, era bo músico e trascribía e armonizou varios romances e cancións populares. Ambas devocións, a da poesía popular e a da música, foron pra Lorca raíces manantís de celme e calidade líricas. A poética lorquíá ten afogueirado dramatismo e recendentes sensualidades. O popular trócase no seu verso en alento dunha poesía nova, luxosa de tonos e alabrante de imaxes.

Un día calisquera o poeta granadino propúxose facer versos na nosa lingua e publicou daquela *Seis poemas galegos*. Non son estes poemas —como di o seu primeiro prologuista— poemas eruditos elaborados por virtuosismo e fachenda en fala emprestada; son, pola contra, versos tan naturais, tan irremediábeles e tan “inspirados” coma os que dexergaba na súa lingua habitual. En cada un deles, o seu liñamento anecdótico e a brétema que os difumina e crarexa, resultan obra da máis abraiante naturalidade, sin rastos de esforzo nin calcos de exercicio retórico. Federico García Lorca, que morreu dramáticamente en terras granadinas no 1936, chantou no cerne da nosa espresión lírica máis ca letrante, eses poemas cunha propiedade milagreira.

XOAN PÉREZ CREUS. — Nacéu na vila xienense de La Carolina o ano 1912. Estudou as carreiras de Mestre de primeiro ensino e de Filosofía e Letras.

Fixo tamén algún curso de Medicina. Viaxou por Europa e estivo becado durante dous anos en Ginebra. Despois, en Madrid, adicouse ao xornalismo e ao ensino privado. Os seus primeiros artigos e poemas publicóunos na prensa da súa provincia. Máis tarde destacouse como colaborador sobre de temas diversos en importantes xornais e revistas. Especializouse en cuestións pedagóxicas e sicolóxicas, sendo autor de diversos libros encol da materia.

Como poeta, Pérez Creus deuse a coñecer co libro de versos en castelán *Poemas del sur*. A segunda edición en galego *As cancións dese amor que se diz olvido*, co que segundou o empeño encetado por Lorca. No limiar que lle puxo ao volume Viciente Risco, sinala que o poeta colleulle tan ben o acento lírico ao galego que se metéu na ringleira de aqueles anovadores da nosa poesía que fixeron revivir a cadencia musical e emotiva dos vellos Cancioneiros. Quezáis iría dar no seu herdo síquico con tempos recuados, cando se cadra na súa terra falábase e sentíase como na nosa; quezáis foi dar, no cabo dos séculos, nalgunha escura predisposición mozárabe ou visigótica, que traguía no sangue sin sabelo. Non se coñece o que sería, mais o caso é que atinhou, facendo unha poesía belida e verdadeiramente galega.

ANNE MARIE MORRIS. — Nacéu en Illinois no ano 1916. Na maturidade voltou aos seus estudos uni-

versitarios, longamente abandonados polas esixencias da súa vida. Na actualidade é profesora asistente de lingua española na Universidade de California. Un día, nas súas lecturas, atopóu uns poemas nun idioma extraño, que a enmeigaron enteiraamente. Eran cantigas dos vellos Cancioneiros galego-portugueses. Pouco despois, nun libro de Valle-Inclán saíronlle novamente ao encontro versos naquela lingua desconocida. Os seus profesores díxéronlle que ese idioma era o galego, a antiga fala románica do noroeste peninsuar. No seu espírito, porén, ficaron arraizadas con inespricábel teimosía, as palabras daqueles poucos poemas. Atopóu nunha librería unha escolma de poesía rosaliana e un exemplar de *Aires de miña terra*, de Curros. Diurna e nocturnamente devoróu eses volumes, e lendo e relendo os versos, fixéunos indelebelmente na súa memoria. Nunha dasas noites, nas que a poesía galega a ousedía, saíu ao seu xardín en Sherman Oaks, e púxose a escribir o primeiro poema na nosa lingua. Despois fóronlle xurdindo outros, e logo, teimosamente, adonóuse do idioma lonxano —pois como ela mesma dí, “moitas veces encóntrome falando galego pra min sen tentar facelo” — e deulle remate ao seu libro poético *Voz furtiva*.

O ámbito lírico deste poemario revela un espírito doorido, soñador, sensitivo e solitario cheo de señardade do lonxano, en tempos e espacios desconocidos. Mergullada nun eido de soedade, Anne Ma-

rie Morris desvívese anguriosa e gozosamente, arrodada dun mundo onde os árbores choran bágoas prateadas de luar, os ventos xemen doces e lúgubres cantigas e as estrelas tremelucen, espectrais e lancinantes. Unha dór inmensa semella ferir pracenteiraamente ese corazón conocedor de realidades que os sentidos non enxergan. O tema capital que trascende o libro todo é o da “procura”, no soño e na noite, do amado; un amado incorpóreo, intanxíbel, encontrado e logo perdido.

Estas afirmacións que da poeta norteamericana fai Guerra da Cal, no erarexador prólogo que lle puxo ao libro, remátanse coas seguintes palabras: Estes novos “Cantares”, estes versos galegos, vindos dun espírito afín, procedente dun mundo cultural distante e alieo ao noso, marcan novamente o sentido universal e ecuménico da nosa lingua e da nosa cultura.

10. POETAS EN FALA CASTELÁ.—Sería prolixo demáis a relación de poetas galegos deste tempo que fan verso en castelán. Limitarémonos, pois, a dar os nomes dalgúns deles, entre os moitos que se poderían citar:

Feliciano Rolán Vicente, poeta de fina sensibilidade e gran vea lírica, deixóu dous interesantes libros, editados denantes da súa prematura morte, *Huellas*, e sobre todo *De mar a mar*. Dionisio Ga-

mallo Fierros, quen, ademáis dunha abondosa produción de artigos encol de temas galegos, publicou moitos poemas en castelán. Francisco Leal Insua, autor dun volume en prosa tiduado *Pastor Díaz, príncipe del romanticismo*, deu a coñecer unha serie de libros poéticos. J. González Carbalho, poeta galego-arxentino, editou un fermoso volume co rubro de *Libro de Canciones para Rosalía Castro*. Francisco Luís Bernárdez, figura de grande releve nas letras hispánicas, que fixo poemas na nosa fala e escolmou medio cento de poesías medievais, traducíndoas e axeitándoas do galego-portugués ao castelán, e presentándoas despois no volume *Florelegio del Cancionero Vaticano*, como "homenaxe á noble Galicia dos meus pais e dos meus abós, case tan querida pra min como a miña Arxentina natal". Alfonso Alearaz, Romero Archidona, Arturo Cuadrado, Xavier Bóveda e moitos máis.

DA NARRACIÓN E DO ENSAIO

1. PERIPECIA DA PROSA LITERARIA. — A aparición da nova estética no terreo da poesía, da que fixemos mención no anterior capítulo, coincide, xa que logo, cun análogo senso de creación nas demáis esferas do arte. Os primeiros membros da xeneración vencéllanse de certo xeito á revista "Roncel", saída en Lugo no 1924, baixo a dirección de Evaristo Correa Calderón e o dibuxante Álvaro Cebreiro. Figuran como redactores, antre outros, Manuel Antonio, Euxenio Montes, Xesús Bal, Luís Pimentel e Fernández Mazas. Propoñíanse os fundadores e colaboradores de "Roncel" publicar obra literaria de Galicia, Portugal, Madrid, Cataluña, América, Francia e Italia. Pesie á súa vida efímera, as páxinas da revista marcaron un sinal no rumbo esteticista e de vangarda daquel entón.

Algúns destes escritores, xunto cos da promoción seguinte colaboran tamén na revista "Nós", da que son responsábeles homes máis vellos. Algúns editan, ademáis, libros e plaquettes, e fan acto de presenza na revista "Yunque", que inspira en Lugo Ánxel Fole, e en "Resol" de Santiago, aparte de noutras publicacións que aparecen episódicamente en varias localidades galegas.

Varios dos persoeiros da xeneración, sobre todos nados antre 1910 e 1920, atopáronse cun feito histórico que provocou un longo silencio. Fendida a súa actividade inicial pola guerra civil, resultou que os froitos primeiros foron, en xeneral, anteriores a ésta, mentras que a obra sustantiva ha coallar despois do 1939. Unha ponla frorece en América, arredor dunha serie de empresas editoriais cuxo principal animador foi Luís Seoane. A outra, a que traballosa e serodiamamente reverdece en Galicia, imponse dende un comezo a tarefa de constituír canles de difusión pra a cultura galega. Un grupo, fundamentalmente de ensaístas, crea a "Editorial Galaxia" no ano 1950.

2. OS PRIMEIROS ENSAIOS NARRATIVOS.

Os novos escritores que encetan a creación literaria en prosa, fan unha obra de variadas vertentes. Ás veces por falla dunha imperiosa vocación que os mantivese na preferencia dun xénero determi-

nado, e outras polas dificultades que na nosa vida literaria se impoñen, dende o xornal e a probe capacidade editora, á libre actividade do escritor, se non especializaron en ningún xénero. Á novela, o ensaio breve, a crítica literaria, foron cultivados simultaneamente polos primeiros representantes da nova literatura. Si a xeneración precedente, como temos visto, engadía calidades e matices á nosa prosa, tamén a moderna xeneración tivo estilísticamente, ao comezo, certa importancia anovadora. A historia da nosa lingua ha de agradecer aos escritores da primeira promoción deste tempo algo máis que a historia do noso pensamento. En xeral, os novos valores de estilo que estes escritores aportan son o da metáfora, que pasa a ter certo papel na súa retórica, unha maior brevedade no período, determinado luxo verbal, etc.

Esto polo que corresponde á creación producida na etapa que procedeu á guerra civil, pois na etapa subseguinte ao remate da loita abríronse novos vieiros na narración e no ensaio. E na andadura creadora aberta daquela, non soio participaron os escritores que non tiñan aínda obra feita, sinón tamén algúns dos que xa a realizaran no tempo anterior.

Velahí uns cantos nomes dos que se manifestaron na prosa da pre-guerra:

RAFAEL DIESTE. — Rafael Dieste Gonçalves nasceu na vila coruñesa de Rianxo o ano 1898. Trátase

dun intelectual puro que cultivou en bilingüe todos os xéneros literarios, dende o conto e a novela deica o teatro, o ensaio e a poesía. Viaxou por Francia, Italia, América e Inglaterra. Viviu durante moitos anos en Buenos Aires, foi Lector de Español na Universidade de Cambridge, e arestora reside na Coruña.

O seu primeiro libro publicado en lingua galega foi unha colección de contos sintéticos, de rexa intensidade dramática, que tidoú *Dos arquivos do tramo*. Estes contos —do monte e do mar—, pola súa intensidade, pola súa emoción humá e pola súa finura estética, poden figurar en calisquera escola do xénero. Son contos de requintada categoría estética e de grande suxestión intelectual. O autor, distanciándose dos seus persoxaxes, imprímelle aos relatos unha matización imaxinativa co tempero dunha vaga emotividade. No intre da súa aparición, *Dos arquivos do tramo* foi considerada como obra maestra do xénero na nosa fala.

EVARISTO CORREA CALDERÓN. — Natural de Lugo acretouse coma escritor curioso de todos os ensaios de vangarda que se produciron en Europa durante a súa mocidade. Revelouse axina como literato avesgado. Fixo a carreira de Filosofía e Letras e desempeñouse como catedrático de Instituto en varias cidades españolas. A súa produción inicial abrangueu disciplinas literarias. Fixo xornalismo,

crítica de arte, versos, novelas curtas, contos e ensaio. Quezáis lle fallara o desacougo fundamental polas custións básicas do coñecemento e as centráis do espírito, cerne de toda fonda maieutica. Preocupouse así máis da literatura e das súas novidades, que de ler nas ideas e de calestrar cara dentro do seu propio matinar.

Escribiu contos de tracexo sinxelo, moi amenos, e a lingua cobra neles certa ductilidade e riqueza de matices. *Margarida a da sorriso de Aurora* ven ser un conto deses que outrora lían os nenos, e que na época de se publicar leeron os homes. Nel transcende un xeito de filosofía idílica do autor de *Conceición sinxela do ceo*. Este derradeiro libro é unha noveliña que editou con anterioridade, e na que o ceo ven a se trocar nun trasunto de Galicia.

EUXENIO MONTES DOMÍNGUEZ. — Xa tratado como poeta, merece destacárese como escritor en prosa. A prosa galega de Montes foi no tempo da súa produción en galego, unha prosa nova, ateigada de alma moderna e tamén de moderno latexar. Sensíbel a toda novidade, trougo á nosa lingua —nas súas vacacións de escritor universalista— as modas intelectuais que daquela atopaba nos seus viaxes polo mundo adiante. Escribiu diversos ensaios breves sobre variegados temas, entre os que destaca *Estética de muiñeira*.

Como contista, Montes publicou tres breves relatos de bello feitío literario: *O vello mariñeiro*

toma o sol, O añaño da devesa e Como na parábola de Peter Breughel.

ALVARO DE LAS CASAS. — Nacéu en Ourense e foi catedrático de Instituto. Viaxou por Italia, Alemaña e case todos os países sudamericanos. Nun destes residíu durante os derradeiros anos da súa vida, adicado a mestres literarios polos que sentía unha íntima e irrefreábel vocación. Finóuse en Barcelona, prematuramente, aos poucos días do seu regreso de América.

Alvaro de las Casas foi un escritor de doada pluma, de estilo ameno e de sensibilidade. Traballou arreo na meirande parte dos eidos da nosa literatura. As súas condicións de prosista revélanse, especialmente, nas narracións desenvoltas ao xeito escénico. Tales: *O outro*, conto en tres esceas dun celmoso dramatismo, que se vai desenrolando como ás escusas, con sinxeleza e naturalidade, deica atopar un belo remate romántico; a lenda lírica *A morte de Lord Stauler*, e *Pancho de Rabade*, que ven ser coma un cadro de inquedanzas decorrendo en planos de coorido emotivo.

Tamén son merecentes de cita as *Xornadas de Bastián Albor*, interesantes páxinas do xornal dun romántico dos seus días. Publicou ademáis abondosos traballos monográficos e ensaios encol das máis diversas materias, así como un pequeno libro de versos tiduado *Sulco e vento*.

XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE. — Natural de Pontevedra, cursou as carreiras de Dereito e Filosofía e Letras na Universidade compostelá. Foi catedrático de Literatura no Instituto de Lugo, e agora dirixe o da súa cidade natal, así coma o Museo pontevedrés ao que imprimiu o calco do seu bo gosto e do seu saber.

A personalidade de Filgueira Valverde afincóuse de xeito especial no eido erudito, ao que aportou maneiras orixinais na espresión. É un especialista nos problemas dos nosos cancioneiros medievais, a cuio estudo ten adicado longos anos de pescuda. Publicou unha estesa monografía encol de *La lírica medieval gallega y portuguesa*, na que, identificado de cheo co tema, realizou un interesante estudo de conxunto sobre da poesía galega na Idade Media. Arredor de aspectos da importante custión deu a conocer tamén diversos traballos. Derradeiramente tirou do prelo un fermoso volume tiduado *Cancioneiriño novo de Compostela*, no que a traveso dos poetas galegos de todos os tempos, fai o escolmador unha andadura lírica pola paisaxe espiritual de Compostela.

En revistas e publicacións ten ido espaxando Filgueira un amplo labor de ensaio relativo aos temas galegos máis variegados. A súa curiosidade cultural manifestase particularmente no campo erudito, pero tradúcese tamén en versións ao noso

idioma, coma o que fixo dalgunha peza de Claudel, e na obra de creación. Neste particular publicou a noveliña *O Vigaíro* e a bela narración *Os nenos*, embebida de lembranzas infantís.

3. NÓMINA DOUTROS ESCRITORES. — Nos horizontes da nosa prosa de anteguerra, figuran outros nomes, antre os que poden citárese.

Manuel García Paz, bo latinista, conecedor dos clásicos da antigüedade, deuse a coñecer como novelista coa súa obra *IV Melodía*. Trátase dun libro, primeiro dunha serie matinalada polo autor, que el mesmo nomea como desfile de campesiñada galega. Luís Manteiga, malogrado escritor compostelán, que fixo varias novelas en castelán e interesantes ensaios en lingua galega. Plácido Castro tradutor ao galego de poesía inglesa, ensaísta en *La poesía y el arte en los pueblos célticos*, que publicou variados traballos na nosa fala. Sebastián Martínez Risco, poeta, novelista, ensaísta e intelixente tratadista de custíós xurídicas en galego, como o revela o seu traballo *O Sentimento da rusticia na Literatura galega*. Luis Tobío Fernández, profesor e diplomático, formado nunha rigurosa disciplina intelectual, que escribiu en galego ensaios histórico-literarios, xurídicos e políticos. Ramón Martínez López, autor de estudos filolóxicos e de literatura, así como da transcripción e edición crítica da tradución gale-

ga do século XIV da *Grande e General Estoria* de Alfonso o Sabio. Marino Dónega Rozas, escritor de fina sensibilidade e elegante estilo, que puxo prólogo a *Prosas galegas* de Cuevillas, publicou varios ensaios na nosa lingua e fixo a *Escolma posible*, de Castelao. Eduardo Menéndez-Valdés Golpe, autor dun orixinal volume, de feiño polémico, titulado *Separatismo e unidade*. M. Rubén García, que fixo estudos baseados na interpretación das súas pescudas da nosa historia medieval. Xoan Carballeira, xornalista agudo, que deu á nosa historia literaria algúns traballos de crítica. Laureano Prieto, que editou un interesante volume de relatos populares, co título de *Contos vianeses* e outro de *Contos pra nenos*. Alvaro Paradela, escritor orixinal, quen ademais doutros libros, deu ao prelo o titulado *Sabencias*. Xosé Trapero Pardo, autor, entre outros traballos, da peza teatral *Non chores, Sabeliña*. Emilio González López, que editou interesantes volumes de historia e literatura de Galicia. Xoan Luís Ramos Colomán, Xaime Isla Couto, Amanda Losada, Xerardo Alvarez Gallego, Xosé Núñez Búa, Darío Alvarez Blázquez, Ricardo García Suárez —que emprega o pseudónimo de Xohán Ledo—, Laureano Alvarez Martínez, Xosé Sesto López, Antonio Lorenzo Sánchez, Enrique Santamarina, e moitos outros.

No campo das ciencias especializadas hai que sinalar a Sebastián González García-Paz, autor de

estudos de prehistoria e historia do arte; ao folclorista Antonio Fraguas; a Xesús Ferro Couselo, quen, ademais dos Petroglifos de término e de varios estudos de pescuda histórica, editou en dous volumes *A vida e a fala dos devanceiros*; a Xurxo e Xoaquín Lorenzo, éste derradeiro autor dunha copiosa bibliografía, antre a que compre destacar o mesmo volume de *Etnografía galega*; Xesús Taboada Chavite, que publicou unha chea de traballos de etnoloxía e prehistoria. E ao arqueólogo Xosé Ramón e Fernández-Oxea, que fixo abondosísimos estudos monográficos e o importante volume *Santa Marta de Moreira*, ademais dunha edición de "*As cartas de Galicia*" de Devos.

4. NARRADORES DA POSGUERRA. — A par-tir dos anos cincuenta a narrativa galega, que apenas amosara a súa presenza dende as obras da xeneración "Nós", cobra un novo pulo coa produción dun grupo de escritores, algúns deles xa coñecidos noutros eidos literarios. Eduardo Blanco-Amor, Alvaro Cunqueiro, Ánxel Fole, Silvio Santiago, Marcial Suárez e Carballo Calero son os persoeiros do ciclo que agora se enceta. Todos eles coinciden no tempo no que escriben. Todos, inda que de diferentes edades, pertencen ao mesmo núcleo xeneracional. Pero, polo demáis, non están xunguidos por ningún vencello de escola, de gostos e aficións. Cada quen traballa no eido propio, con-

figurando unha obra de seu, sin vincallos de estilo común, nin siquera de temática ou de xeito de relatar. O que, endebén, os une é o afán de aportar á nosa literatura as súas creacións a traveso do canle comunitario da lingua. Uns farán narración incorporando técnicas do día ao seu xeito de contar feitos realistas da vida arrabaldeira das nosas cidades. Outros fabularán con orixinalidade e gracia, pra decir cousas insospetadas con encadre no mundo do mito e da fantasía. Outros valeránse das tradicións populares pra recrear literariamente os seus relatos, ou evocarán vivencialmente os anos nenos nunha vila do país, ou traxerán a historia dunha caste arraizada nun ambiente da vida galega.

En calquer caso aquéles e éstos teñen contribuído esencialmente a arreforecer o xénero narrativo —sobre todo o relato breve— nos tempos recentes. E os seus libros sinalan un avance na nosa literatura novelística que compre rexistrar.

EDUARDO BLANCO-AMOR. — Este escritor, considerado xa como poeta, fixo teatro, ensaio e novela en castelán. Pero como novelista en galego é un autor serodio. Deuse a coñecer cunha obra que, co título de *A esmorga*, produciu forte impacto nas letras dos nosos días. Trátase dunha novela na que se desenha un mundo de picaresca e troula con manifesto humor, linguaxe ríca e técnica orixinal. A narración está posta na boca dun picapedreiro

ourensán, que relata ao xuez os sucesos dun día de chuvia, avoltas farras e sanguinientas pasións nos baixos fondos da cidade. A fala do protagonista é unha fala xurdiamente realista. A traveso dela ofrécese ao lector un testemuño crú e deliberadamente sombrizo dunha zona sórdida da existencia.

Outro libro de Blanco-Amor, aparecido con posterioridade, é o tiduado *Os biosbardos*. Non é xa novela sinón contos—oito en total—os que o escritor presenta como reflexo dun ambiente. Neles refai o mundo concreto do Ourense da súa nenez, valéndose de protagonistas infantís. O picaresco e máis o sentimental conviven nestes relatos breves, de xeito que hai na obra elementos románticos e elementos descarnadamente realistas. A gracia e o humor, xunto con finísimos detalles de observación, moi característicos do decr do autor, xogan tamén aquí un sinificativo papel.

Blanco-Amor ten escrita aínda, e disposta pra dar ao prelo, outra importante novela, *Xente ao lonxe*, que decorre tamén no ambiente da cidade natal, e que, dentro da mesma liña das obras anteriores, aporta sin dúbida un maior alento creador.

Álvoro Cunqueiro. — Denantes da guerra civil, Cunqueiro foi, como vimos no parágrafo correspondente, un poeta de vangarda, un surrealista souril e un persoeiro orixinal do netrovadorismo. Na etapa posbélica, en troques, revelouse como prosista de

singular engado. Daquela a súa poética imaxinación comprácese no tesouro das lendas tradicionais, e é de feito o mundo da fantasía o que verdadeiramente ama. O escritor mindoniense ven ser un platónico pra quen os mitos constitúen a auténtica realidade. Combina os elementos dos dous mundos—o real e o imaxinado—con graciosa naturalidade, producindo así unha continúa disonancia que se basea en armónicos acordes de poético humorismo.

Inventa Cunqueiro, como narrador, unha chea de historias orixinaís que o sitúan nun plano moi de seu na esfera das nosas letras. A derradeira fidelidade da literatura cunqueirá percursa o deleite do lector captando a súa atención pola exposición de pelengrinos relatos. Ahí están pra o acretar *Merlín e familia*, *As Crónicas do Sochantre*, *Escola de Menciñeiros*, *Si o vello Sinbad volvese ás illas*, *Tesouros novos e vellos* e *Xentes de aquí e de acolá*. A traveso de todos estes libros crea o autor fermosos mundos, cos que agasalla a quenes os leen, e cos que el mesmo se regala. Así, por exemplo, a súa belida historia merlinesca. Sobre dun punto calisquera da Galicia de arestora—pero tan preciso e retratado que a todos se nos degoxa a nosa parroquia natal—chantou o pazo do mago Merlín e da raíña Ginebra; e foi facendo desfiar por el xentes de toda nación, chegados da fraga carolinxia e do ciclo bretón. Así nas recreacións do Sochantre de

Pontivy en terras da Bretaña. Ou no Sinbad, que protagonizando aventuras polas lonxanías de todos os mares, soña no seu pequeno horto "galego". Ou nos menciñeiros e naqueioutros persoaxes, mitade vividos, mitade imaxinados que decorren nas páxinas de *Xentes de aquí e de acolá*. Cada quen dos protagonistas da narrativa de Cunqueiro encarna algún saudoso anxeio ou pasión do ser de Galicia. As súas criaturas gozan dunha vida na que certas pecadencias da gula, a mentira e o amor xogan un interesante rol. Son despreocupados cacheadores de miragres, pra os que soio contan, en simbiosis, os mundos da realidade e da fantasía. E nada se lles dá da intelixencia ou a lóxica.

ÁNXEL FOLE. — Ánxel Fole Sánchez nacéu en Lugo na primeira década do século. Dende a súa mocidade sentiu a chamada da vocación literaria. É un dos máis finos escritores da xeneración da que nos ocupamos. Fixo un abondoso labor como colaborador de revistas e xornáis. Estudou o bachillerato na cidade natal e encetou a carreira de Dereito na Universidade compostelá. Por aquel entón era un cobizoso lector, familiarizado cos máis calificados escritores da hora, antre os cales Valle-Inclán e Miró espertábanlle grandes simpatías. Pasados os anos foi vivir ás terras queiroguesas, e a súa longa estada na Veiguíña, púxoo en dereito contacto coa paisaxe e a vida labrega. Pasou breves tempadas

nos outos e bravosos cumes do Caurel e no Incio. A súa permanencia nestas bisbarras, en convivio co ambiente aldeán, cos costumes, coas xentes e coa fala popular, servíulle de contrapunto aos xeitos da súa formación literaria. E do casamento do seu saber artístico e da súa experiencia campesiña xurdiron dous libros que lle deron merecida sona ao escritor: *Á lus do candil* e *Terra brava*. Hoxe vive Fole outra volta en Lugo, onde sigue, como decote, escribindo nos xornáis.

O primeiro volume publicado por Ánxel Fole foi *Á lus do candil*. Recolle nel unha serie de contos de feito orixinal con basamento na tradición. Os cómicos alternan cos de medo, e antre estes hai algún de tema metasiquico. Trátase, ao cabo, dun libro de "contos contados", cuxa técnica obedece a principios moi diferentes dos que informan o arte de novelar. A prosa dos relatos, por outra banda, está condicionada de cheo polo tema, como éste está tamén ao servicio dos persoaxes. Unha das ras virtús dos relatos de Fole é a de producir no ánimo do lector a sensación de que os está "escoitando". Outro tanto se pode decir dos que se inxiren no libro *Terra brava*. Tamén foron escritos co vocabulario, cos xiros e co ritmo espresivo da lingua oral. Trátase dun feixe de historias do campo galego. Privan nelas, sobre todo, os elementos imaxinativos, pero ergueitos riba dunha base deouseración, e, xa que logo, de devoción polas nosas

cousas e polas nosas xentes. A maioría destes contos ten un aire moi directo, de reflexo achegado da aldea ou da vila, coas súas formas de vida primitivas, labruscas ou limitadas. Non fallan, porén, os de inspiración literaria, con predominio do tipo romántico-modernista. En todo caso, na obra narrativa de Fole revélase unha axeitada dosificación do documental e máis do artístico.

SILVIO SANTIAGO. — Nacéu na vila ourensá de Vilardevós. Viviu en Castro Caldelas e despois na Coruña. Anos máis tarde foi de Portugal a Cuba, e desta illa a Venezuela, onde pasou unha chea de tempo. En Caracas adicóuse a varias ocupacións, pero sentiu gusto sempre pola actividade literaria. Fundou revistas e colaborou arreo nas páxinas dos xornais. Autodidacta e home de curiosidade intelectual, ten feito novela de vigoroso estilo e outros traballos aínda inéditos. Arestora reside na Coruña, onde se estableceu despois da súa longa estada en América.

No ano 1961, Silvio Santiago tirou do prelo un libro revelador, que causou sorpresa polo seu insólito acento nos medios literarios do país. Trátase dun libro espontáneo, de aparencia sinxela e leván, pero ateigado de frescura e vizosidade, que o autor bautismou co título de *Villardevós*. Silvio Santiago narra nas súas páxinas, con donaire e gracia, un mundo vivencial infantil situado na órbita da súa

vila natal, e ao facelo consagra unha acusada persoalidade de escritor. Tense dito con tino que en cada páxina, en cada párrafo, en cada frase esa persoalidade revélase sin coutamento, nervosa, desacougada. Nada menos neutro, nada menos impasíbel que este libro, no que todo é manifestación auténtica dun temperamento. “Quen emprincipie a ler o libro sin conocer Vilardevós, sin conocer a Silvio Santiago, terá ao lle dar remate á lectura, a impresión firmísima de que adquiriu dous novos coñecementos: o dunha aldea e o dun home”. A naturalidade con que o libro está escrito é, xa que logo, eminentemente artística, porque o autor sabe escribir e sabe contar. Deste xeito, *Villardevós* presenta un positivo e valioso aporte ás nosas letras de hoxe.

OUTROS NARRADORES. — Marcial Suárez Fernández, natural de Allariz, deuse a conocer como novelista e autor teatral en castelán. Como escritor en galego publicou *O acomodador e outras narracións*. Evoca nestes relatos unha riola de seres do lugar natal, que conocéu na súa mocidade, e que o atragueron como material humán. As condicións narrativas de Marcial Suárez afirmanse nestas historias, e os seus recursos expresivos asumen un rigor sobrio, o mesmo que unha eficiencia e un humor moi característicos. A súa prosa enxoiada e depurada, xunto cun vocabulario ricaz, amósanse como

axeitado canle pra o decorrer dos relatos. Os persoaxes que neles viven son produto dunha apitú aguzada e furadora, que descobre o que cada un deles ten de singular. Sempre convencen estes tipos curiosos polos ragos personáis, a sicoloxía sotilmente tracexada e un sistema de reaccións de seu.

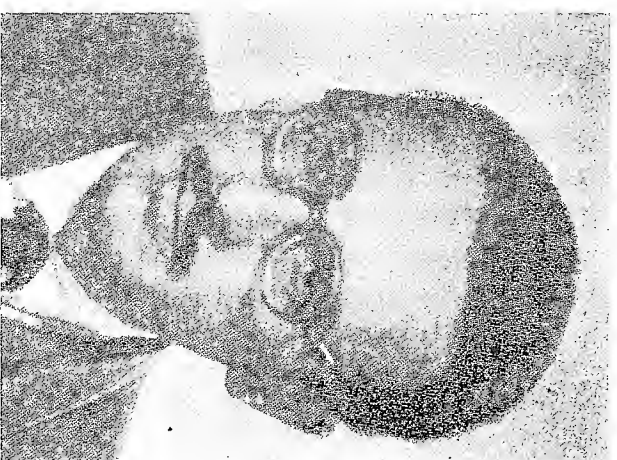
Ricardo Carballo Calero foi o primeiro que, despois dos narradores da xeneración anterior, fixo novela en galego. A súa *Xente da Barreira*, coa que se estreñou no eido novelístico, ven ser un cadro da vida petrucial do país, descrito con estilo sobrio e enxebre. O fondo do cadro sitúase no pasado século, no que decorre animadamente a historia dunha familia campesiña. Con ambientación realista, conta Carballo nunha lingua axeitada os avatares do vello solar a traveso dos anos, ate que a ventanía do tempo, as ausencias e as partillas dos eidos, con outras adversidades, desartellan a vella facenda e eslién a tradición familiar.

Xosé Faríña Jarnardo, de Caldas de Reis, escribiu varios libros novelados. Antre eles *Co sorriso nos beizos*. Trátase dun feixe de pequenas narracións fiadas no fuso dun ben disposto anecdotario. O autor anda neles á percura demorada dun final sorprendente e cheo de ridente humor. Derradeiramente, tirou do prelo a novela tiduado *O mesón do birollo*.

Luis Moure Mariño, natural de Monforte de Lemos, notario, ten publicado unha chea de artigos

X. ROF CARBALLO

CELESTINO F. DE LA VEGA

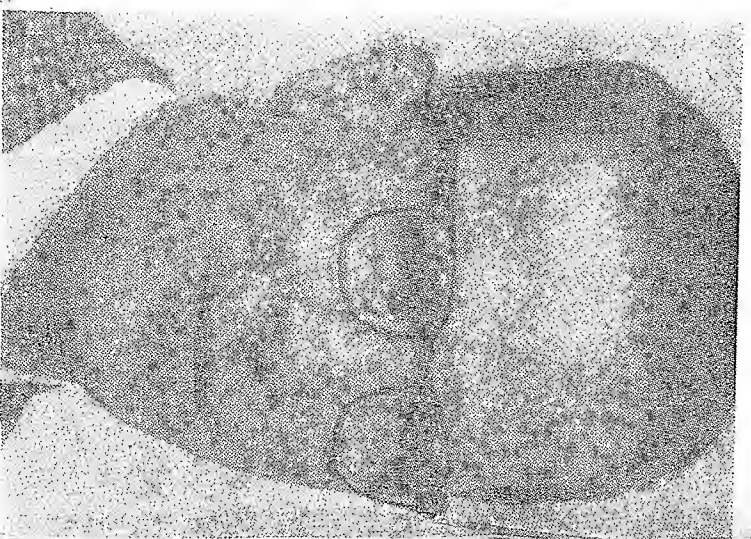
DOMINGO GARCÍA - SABELL

de prensa de tema socio-económico, e mesmo encoi doutros problemas vivos da realidade galega, cos que ganóu sona e popularidade. Ademais do libro *Fantasías reais*, escrito en castelán, editóu na nosa fala *Sempre matinando*. Trátase dun feixe de historias vividas polo autor no exercicio da súa profesión, entre xentes labregas coas que, por moito tempo, andivo misturada a súa vida. Os relatos tencionan seren como actas que dean fe da realidade. E porque xurdiron en Galicia e se desenvolveiron entre galegos, soio poden ter o senso que lles acae ditas na nosa vella lingua. O propio Moure Mariño afirmou, ao sinalar que atales historias non poderían ser ditas noutra fala: "Son historias labregas, galegas, nadas na terra, acaescidas entre xentes nosas e que soio teñen sustancia apresentadas na mesma prebe na que foron nadas".

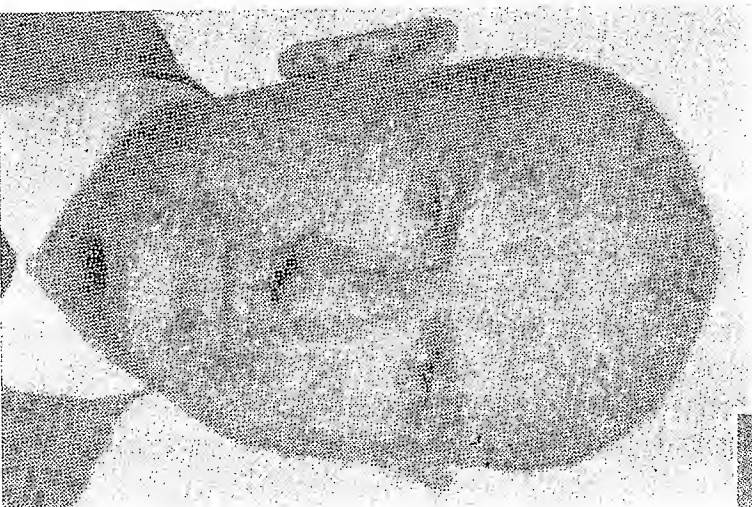
Xosé M.ª Álvarez Blázquez, xa tratado como poeta, publicóu un breve libro de contos co título de *A pega rabilonga e outras historias de tesouros*, no que fai gala dun bo xeito narrativo, xa acretado en novelas escritas en castelán, que publicara con anterioridade. Ramón de Valenzuela Otero editóu a novela *Non agardéi por ningún*, da que el é protagonista con outros persoaxes; o novelista recibíu as impresións e sufrimentos deses persoaxes a través da súa propia experiencia.

5. PRESENCIA DO TEATRO.—Atópase o tea-

RAMÓN PIÑEIRO

RICARDO CARBALLO CALERO

tro galego nesta época en situación semellante á das que a precederon. Os autores da primeira promoción reciben, neste xénero, o herdo do pasado, no que o escaso gosto dos escritores dramáticos, tocado polo costumismo anodino, redúcese case á imitanza dos malos exemplos. Si o teatro é o arte de discutir situacións, de tentar a solución de problemas, ou de deixar tracexadas as pasións en carne e óso, podemos decir que —agás moi poucas excepcións— non existe en Galicia teatro militante. Esisten, eso sí, abondos autores criadores de ambientes escénicos, onde soio se moven esvaídos maniquís, ou valeiros monifates. Pero apenas din nada, nin sorprenden, nin emocionan.

Polo máis, os propósitos anovadores foron moi poucos. Como intentos xeneráis elouvábiles de anovamento teatral somente poden sinalárese a obra de Castelao —xa citada no seu lugar— *Os vellos no deben de namorarse*, e a peza de Rafael Dieste, *A fiestra valdeira*. Tamén hai que se referir ao esforzo de adaptación feito por Plácido Castro e os irmáns Villar Ponte de dous folkdramas de Yeats: *Catura de Houlihan* e *O país da saúde*.

Xa na derradeira etapa xeneracional aparecen novas contribucións escénicas, caracterizadas por un senso máis do noso tempo: *O incerto señor don Hamlet*, de Álvaro Cunqueiro; *A revolta*, de Xenaro Mariñas del Valle, e *4 Pezas*, de Carballo Calero.

A fiestra valdeira, de Dieste, é unha comedia mariñeira de tipo simbolista, na que se reflicxa a ialma estraña e nobre da xente que loita coa mar. Trátase dunha comedia de remate ledó, en tres lances, e o derradeiro cun respiro. O asunto móvese arredor dun cadro —un retrato— onde o pintor Antonio puxo a un vello mariñeiro enriquecido dediante dunha fiestra na que se dexerga o mar..., e que ven ser coma o símbolo da ialma e do pasado do vello novo rico. Na peza, o vedraio home de mar, ao rexurdir o pasado entrégaselle de cheo, apraciadamente vencido. A finura de linguaxe valéirase en molde clásico, e con ela amosa o autor unha aquecida sensación de ambiente e unha baril presenza psicolóxica dos persoaes que se moven na escea.

Don Hamlet, príncipe de Dinamarca, de Cunqueiro, ven ser a interpretación que o autor fai do vello mito hamletiano. A súa imaxinación besbelliza e frebil, a súa acougada gracia espresiva e a súa maxia de troveiro, fan rexurdir ao príncipe de Dinamarca pra lle facer falar nun fermoso galego. O clima poético que envolve a obra quezáis seña o máis atinado que se amece ao mito creado por Shakespeare. A tensión dramática soio atopa límites na brevedade da obra cunqueirá, que semella trunca-da, ou millor, un paso temesiño do héroi polo escenario. Anovando un vello mito universal, o escritor mindoniense fixo unha peza teatral moi de hoxe e moi do noso país.

A revolta, de Mariñas del Valle —intelixente escritor corruñés—, é unha peza de sostido alento dramático, con axeitado terter dos elementos teatraís significantes e significados. Pola espresión, polo tema e polo pensamento máis acocchado, tense calificado coma un drama simbólico, social e filosófico. A dramaturxia de Mariñas en *A revolta* foi, no intre do seu nacemento, coetánea á do teatro europeu da posguerra, e o seu héroi ven emparentado co Pagodín andreirá.

4 *Pezas*, de Carballo Calero, abrangue: *Farsa das zocas*. *A sombra de Orfeo*, *A arbre e Auto do prisioneiro*. A primeira inxírese na liña da temática de inspiración popular, pero cun senso novo moi lonxe do trasnoitado sainete rural de tipo realista. A comedia seguinte abeira problemas de sicoloxía erótica e profesional tratados cunha especial atención aos puntos de cruce de ambas liñas de comportamento humano. A terceira é coma un auto ou misterio no que se replantea o problema, condicionado pola cultura, da relación natural entre home e muller. No derradeiro auto —quezáis o de máis fino valor teatral do volume— crúzanse moitos motivos, antre os cales semella fundamental o da insatisfacción metafísica do home, prisioneiro sempre, sempre isolado.

En *Midas e O ángulo de pedra*, presenta Isaac Díaz Pardo unha presa de dibuxos de xentes do ruetro. O autor sintetiza a esencia de persoaxes míticos,

pero desa mitificación desentraña seres humanos, moitos dos que veñen ser coma hérois de toda cras na vida cotiá que nos arrodea. Trátase de seres que amosan o seu protagonismo nun ambiente que deva antre o lírico e o dramático.

Pauto do demo, de Ánxel Fole, é unha peza teatral na que bulen persoaxes reais; e xunto cun emigrante, un irreal emigrante que foi e un fantasma que nunca existiu. A nota irónica e tenra dos labregos, que Fole conoce, trascende adoito do diálogo esceificado.

Ademáis destas obras hai que anotar a versión galega da *Aulularia*, de Tito Maccio Plauto, feita por Aquilino Iglesia Alvariño. Co títuo de *A comedia da oliña*, o tradutor verquén con transparencia do latín orixinal ao noso idioma, a sonada peza. Na súa versión fíxoa aínda máis afín á sensibilidade moderna pola potenciación da rusticidade dos persoaxes e a conservación das alteracións do texto clásico.

6. O NOVO ENSAISMO. — Aló polo ano 1952 publicóuse un volume co epígrafe de 7 *ensayos sobre Rosalía*. Pouco tempo despois apareceu un novo volume tituado *La Saudade*. Trátase de volumes monográficos, feitos en equipo, nos que se deron a conocer varios ensaístas de acusada personalidade. O primeiro deles foi un libro representativo da nova

inquiétude galega polas glorias do país e, o que é máis valioso, polos seus propios problemas. A figura de Rosalía, deu nacemento a un feixe de ensaios indispensábeles para a coñecer; uns ensaios calificados polo seu rigor de eséxese e de pescuda, axuntados por un debezo que fica definido pola derradeira frase do limiar que os precede: "Este libro tremante de fervor rosalián...". O segundo recolle oito traballos doutros tantos escritores, orientados a iluminar na súa totalidade, ou en algunha das súas zonas, o complexo problema da saudade, dende diversos puntos de vista: filosófico, literario, filolóxico, sociolóxico e histórico. Mesmamente, a traveso dos estudos inxeridos en ambos libros, emprincipioun a co-brar presenza un novo ensaísmo de raizame galega e moderno alento europeo. Rofo Carballo, García Sabell, Ramón Piñeiro e Celestino F. de la Vega encetaron unha liña filosófico-cultural de vencello heideggerián na nosa lingua, e Carballo Calero un novo senso na crítica literaria. Todos eles han consagrar despois, en obra individualizada, un prestixio intelectual que anunciaran coa primeira publicación dos seus ensaios en equipo. Algúns xa se deran a coñecer antes do 36 como escritores en castelán, e outros publicaran tamén naquel tempo textos en galego. Pero o seu labor xeneracional ao servizo da cultura de Galicia, tivo a súa verdadeira proxección a partir da década do 50.

XOAN ROFO CARBALLO. — Nacéu en Lugo no ano 1905. Estudou a carreira de Medicina na Universidade compostelá. Sendo estudante publicou algún breve ensaio en galego. Fíxo o seu ingreso no "Seminario de Estudos Galegos" cun discurso titulado *Biología e espírito*. Destacou moi axina como estudoso en elidos pouco frecuentados da profesión médica. Establecéuse en Madrid, e alí foi labrando unha personalidade de relevo nunha afevoadada adición ao estudo do home enfermo como problema antropolóxico. Escribiu un libro fundamental que lle deu merecida sona no ámbito da especialidade: a súa *Patología psicosomática*. Médico humanista, de rigurosa formación científica, publicou unha chea de traballos de liña cultural europea, ademais de libros vencellados á súa vocación profesional e ensaios de variegada índole nos que destacan a craridade de estilo e a precisión informativa. Rofo che-gou así a acadar unha autoridade de nivel europeo polo seu saber e polo xeito de espresalo en obras fundamentais.

O seu aporte á cultura galega realizóuno a traveso dun interesantísimo volume titulado *Mito e realidade da Terra Nái*. Abrangue catro ensaios na nosa fala, nos que o autor crarexa importantes temas intelectuais do mundo extragalego e do mundo de aquí. Así, por exemplo, en "Os demos do Bosco" abre o escritor camiños lúcidos de interpretación

nun ambiente por demais bretemoso. En "O problema do Sedutor en Kierkegaard, Proust e Rilke" mergúllase de cheo e afonda na obra das tres figuras-clave, pra nos dar unha visión persoal e vívidamente intelectualista do problema que dá pe ao ensaio. E despois, xa é a súa unha postura máis identificante ao se ocupar do "Mito e realidade da Terra Nai" e da "Santa Compañía". Aquí Rof, sentíndose home do seu país entégase ao estudo duns mitos vivos decote na tradición, dándolles un enfoque conceptual de senso novo. Mediante eses mitos, Rof trábase co fondo do pobo ao que pertence e ofrece unha visión deles anovadora por unha banda, e pola outra xurdidamente arraizada nas esenciais eternas do torrón nutricional. Con estes ensaios, Rof Carballo amosa un feito de ideas crarexadoras, brillantemente espostas, coas que compuxo un libro tan noso como europeo.

DOMINGO GARCÍA-SABELL. — Nacéu no 1909 en Santiago de Compostela. Fíxo a carreira de Medicina na súa Universidade, ampliando estudos na de Berlín cabo do Prof. Von Bermann. Doctorouse en Madrid e colaborou en traballos de pescuda encol de problemas metabólicos da nutrición. Ten publicado unha chea de ensaios en revistas profesionais e de cultura, e escribiu interesantes libros como *Notas para una antropología del hombre gallego*, *Tres síntomas de Europa* e *Estudio clínico de la*

desnutrición. É ademais conferenciante de singular estilo, e nese aspecto as súas leccións de Medicina antropolóxica, de Literatura ou de Arte pódenn calificar de verdadeiros ensaios falados. A persoadade médica e humanística de García-Sabell amóstrase á par da das figuras de Nova Santos e de Rof Carballo, coas que compón unha mesma liña de continuidade.

Na actividade literaria de García Sabell, dentro dos eidos da cultura galega, hai que anotar moitos estudos que van dende traballos monográficos encol de pintores nosos, deica ensaios sobre valores literarios galegos como Rosalía ou Castela. Realizou ademais versións de textos foráneos ao propio idioma: *Problemas humanos*, de Spranger, e o *Giacomo Joyce*, de Joyce. Ten publicado, asimade, unhas fermosas páxinas do seu *Xornal* nas que fai gala dun estilo de vivo modernismo, virtuoso de gradacións e matices, ao servicio de temas eternos da cultura. Na actualidade anda a preparar unha gran edición da poesía e do epistolario de Manuel Antonio. Pero a súa máis importante contribución á nosa literatura ten sido a publicación dun volume de *Ensaíos*, no que se adentra en varias bisbarras da reflexión: A Medicina, a Antropoloxía, o Arte, a Filosofía e a Linguaxe literaria como medio comunicante. Os estudos que no libro recolle levan os seguintes títulos: "Análisis existencial do home galego enfermo", "Notas encol da fame galega", "Ja-

mes Joyce e a loita pola comunicación total" e "Van Gogh e a dimensión antropolóxica da pintura galega contemporánea". Catro temas, catro xeitos espositivos, catro estruturas nos catro ensaios que o autor aborda con unidade de sentido, riqueza conceptual e rigor metodolóxico. Todo expresado con brillantez e suxestión literaria, tan peculiares na produción do escritor.

RAMÓN PIÑEIRO. — Ramón Piñeiro López é de terras luguesas do interior. Nacéu perto da vila de Láncara no ano 1915. Estudou o bachillerato en Lugo. Fixo despois cursos de Filosofía nas Universidades de Compostela e de Madrid. Destacouse moi axina polo seu talento filosófico e a súa creanza de ideas, que puxo ao servizo da cultura de Galicia nun labor continuado e fértil ao longo de moitos anos. Esplicou varios cursos consecutivos na Universidade norteamericana de Middlebury, e dictou conferencias en diversos centros culturais do país e do estranxeiro. Na actualidade reside en Santiago, adicado de cheo aos problemas do mundo inmediato e trascendente da súa terra.

Piñeiro deuse a conocer cun sonado ensaio titulado *Sinñicado metafísico da Saudade*, co que revelou xa pra sempre unhas dotes de pensador orixinal que lle otorgaron esteso creto nos medios intelectuais. Nese ensaio puido demostrar cómo a Saudade é unha maneira da soedade ontolóxica da per-

soa, e, en consecuencia, chega a acadar a categoría de vivencia metafísica. Seguindo esta liña de pensamento, o ensaísta lugrés espicou nun segundo estudo sobre *A Saudade en Rosalia*, cómo a autora de *Follas Novas* foi un poeta metafísico, porque "chegou a vivir a soedade ontolóxica do seu ser", e atinou a poñer éste en palabras inmorredoiras. Nun terceiro ensaio aínda —*Pra unha filosofía da Saudade*— Ramón Piñeiro complementa a súa meditación ontolóxica sentando as bases doutrinais pra o coñecemento radical do ser do home galego e pra artellar unha filosofía arraizada na esencia do país.

Ademais destes estudos nos que se reflexa nididamente a personalidade pensante do autor, éste publicou múltiples traballos e artigos tratando temas vivos da cultura e da literatura de Galicia. Derridamente editou o seu discurso de ingreso na Academia Galega baixo do epígrafe *A linguaxe e as linguas*. Nel, despois dun plantexamento xeneral da linguaxe como creación, como comunicación e filosofía, o autor repara concretamente na nosa fala. Sinala o triple prexucio —sociolóxico, lingüístico e ideolóxico— que a tolle na comunidade galega. E a traveso dunha exposición de impecábel organización lóxica e arquitectura conceptual moi equilibrada, desmonta dialécticamente aquel triple prexucio. Espresado todo nun idioma medido e de sobría elegancia sintáctica.

CELESTINO FERNÁNDEZ DE LA VEGA. — Natural de Lugo, onde nacéu no ano 1915, fixo o bachillerato nesta cidade e a carreira de Dereito na Universidade de Compostela. Ganou as oposicións ao corpo de Administración Local e exerce arestora a súa profesión no Goberno Civil lugués. A formación cultural e filosófica de Celestino F. de la Vega é unha formación fonda e disciplinada. Conectado coas novas correntes da cultura europea, lee e estuda aos seus máis caracterizados persoeiros na lingua orixinal. Bo conocedor da filosofía heideggerán, traduciu ao galego, en colaboración con Ramón Piñeiro, a *Vom Wesen der Wahrheit*, de Martín Heidegger, co título de *Da esencia da verdade*, á que lle puxo unha rigurosa introdución explicativa. Tamén verteu do alemán á nosa fala o *Cancioneiro Céltico de Pokorny*. Escribiu, asimesmo, algúns ensaios de vivo acento intelectual nun estilo moi de seu.

Pero a obra que deu a conocer a verdadeira dimensión do escritor lugués como home de saber e de afondadora agudeza crítica foi *O segredo do humor*. Neste libro, que Rof Carballo calificou como un dos máis amplos e profundos estudos que se publicaron na abondosa literatura do humorismo, evidénciase a rexa precisión de concepto e a riqueza de ideas que o autor manexa. Nas súas páxinas ofrécese por vez primeira unha teoría coherente e sistemática sobre da esencia do humor; sinalase a

súa aparición histórica no decurso da evolución espiritual de Europa; establécense as súas diferencias con fenómenos concomitantes e analízase intelixentemente a súa proxección cultural. O humor pra Fernández de la Vega móvese antre a traxedia e a comedia. O humorista dexerga o lado serio do cómico e capta o flanco ridículo do serio. Hai un humor ledó, por unha banda, que redime con sorrisa compresiva a situación ridícula, e un humor oposto que se esforza por evitar a traxedia, percurando o lado ridículo. O ensaísta anda a buscar con crara penetración os raizames do humorismo e o seu desenvolvemento, en diferentes vertentes, a traveso da historia. E remata a súa tese suxeridora e rica de interpretación, afirmando que na liña do humor recente, Castelao é o humorista máis “intenso, fondo e típico” da literatura peninsuar do século vinte. O ben equipado libro de Celestino Fernández de la Vega é, xa que logo, unha das máis notables aportacións do pensamento galego ao coñecemento dos valores humáns.

CARBALLO CALERO. — Estudado xa noutros apartados desta Historia, Carballo Calero tense distinguido como o principal ensaísta de temas literarios galegos no tempo que nos ocupa. Publicou en castelán, ante outros varios ensaios, *Aportaciones a la Literatura gallega contemporánea*. En galego, fora de moitos traballos breves, como *Ollada encol da*

poesía lírica galega contemporánea e A xeneración de Risco, os seguintes volumes: *Sete poetas*, *Historia da Literatura galega contemporánea* e *Sobre a Lingua e Literatura galega*.

No primeiro destes volumes, o autor analiza críticamente a obra e a personalidade poética de Rosalía Castro, Eduardo Pondal, Curros Enríquez, Noriega Varela, Ramón Cabanillas, Manuel Antonio e Amado Carballo. Dun xeito sintético, pero agudamente crarexador, todas sete figuras cobran presenza no panorama das nosas letras con valorativa caracterización. A *Historia da Literatura galega contemporánea* é a primeira obra que se fixo encol do período sobre que versa, e que se estende dende a guerra da Independencia deica os nosos días. Aparece nela, sistematizada con rigor, pulo e maestría, a nosa literatura do pasado século. Contén unha chea de datos inéditos e, dende logo, un apurado bibliográfico extraordinariamente abondoso. Pero a erudición xurde combinada coa crítica, de xeito que os aspectos estilísticos e as imbricacións históricas das realizacións literarias están desenvoltas con amplitude. Nestas páxinas amósase o autor como historiador de cabal formación humanística, como crítico de equilibrado xuício e como teimoso home de pescuda na percura do dato preciso. Puido artellar así unha Historia da nosa Literatura, da que non existían precedentes, e que resulta de consulta obrigada pra quenes tencionen

conocer o proceso das letras galegas dende as horas iniciais do seu rexurdimento. No derradeiro libro, ao cabo, Carballo Calero presenta unha mancha de estudos de orde filolóxico e literario, nos que se ocupa crítica e analiticamente de aspectos básicos da lingua e da literatura do país.

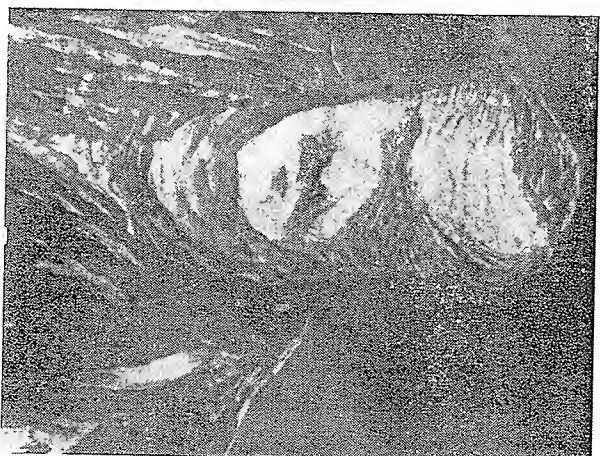
7. ESCRITORES GALEGOS EN CASTELÁN.

A simple enumeración dos escritores que, nados en Galicia, fixeron obra en castelán por este tempo, resultaría prolixa demais. Antre os novelistas pódense sinalar a: Camilo José Cela, que se revelou con *La familia de Pascual Duarte* e publicou despois unha abondosa produción, ademais dalgúns poemas en lingua galega; Gonzalo Torrente Ballester, autor do ciclo rotulado “Los gozos y las sombras”, no que cun arte de suxestión, quezáis neopirandellano, inxire tres volumes: *El señor llega*, *Donde da la vuelta el aire* e *La pascua triste*; María Luíz Morales, quen no seu *Balcón al Atlántico* fai unha fermosa evocanza da Coruña lonxana; Carlos Martínez-Barbeito, que publicou ademais de finos ensaios literarios, *El bosque de Ancines* e *Las pastores artificiales*; Mur Oti, que deu ao prelo *Destino negro*; Carlos de Santiago, *La encrucijada antigua* e *El huerto de Pisabiel*; Marcial Suárez, *La llaga*; Xosé María Álvarez Blázquez, *En el pueblo hay cosas nuevas* e *Las estatuas no hablan*; Raimundo

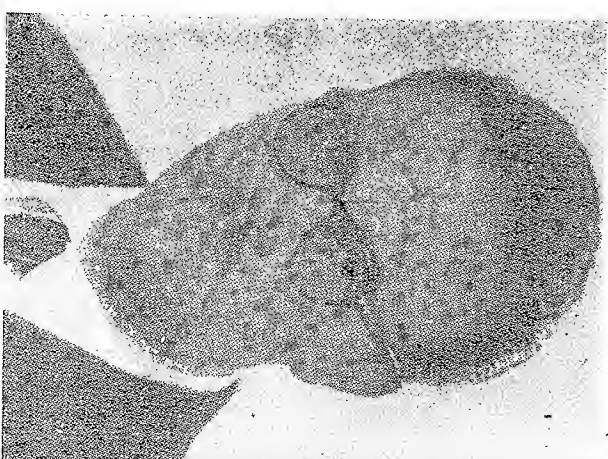

García Domínguez, *Xan Porreás e Escenas carolinescas*; Elena Quiroga, *La Soledad sonora*, *Viento del Norte* e *El enfermo*; Manuel Fuentes Jorge, *Salomé del Sar*.

Antre os ensaístas, Santiago Montero Díaz que eleva unha construción de unidade de historia baixo do senso de causalidade e providencia, na súa *Introducción al estudio de la Edad Media universal*. Xosé Luís Varela, autor de interesantes estudos encol de Rosalía, Pondal, e da nosa literatura decimonónica. Benito Varela Jácome, erudito da literatura galega da época romántica, escolmador e historiador das nosas letras. Domingo Quiroga, autor de agudos libros de ensaio. Alberto Vilanova, que publicou, antre outros interesantes volumes, *Curros Enríquez, su vida y su obra* e *Los gallegos en la Argentina*. Concha Castroviejo, novelista de rexa personalidade. Alvaro Ruibal, Landeira Yrago e Urbano LUGRÍS, agudos escritores que fixeron un labor xornalístico de valioso significado. Manuel Chamoso Lamas, Pita Andrade, Bonet Correa e Castro Arines, críticos e historiadores do arte de Galicia. Eleuterio G. Salgado, Fernández Gallejo, Luciano del Río, Víctor Luis Molinari, Álvarez Negreira, Amancio Landín Carrasco, Fraga de Lis, Xosé Luís Bugallal, Rodríguez Yordi, J. Ferreiro Alemparte, Enrique Chao Espina, Xosé Caamaño Bournacell, etc., que se ocuparon, en ensaios ou artigos, de diversos aspectos da nosa cultura. E Xavier Andrade, orixinal ensaísta

UXÍO NOVONEYRA

X. L. FRANCO GRANDE

MANUEL MARÍA

ANTONIO TOVAR

ta, que escribiu un estudo titulado *Etnobiología atlántica*.

8. A EDITORIAL "GALAXIA".—Na etapa que andamos a tratar prodúcese en Galicia un renacer de publicacións periódicas e de empresas editoriais. Dunha banda a outra do país foron xurdindo follas literarias, revistas e empresas editoras de libros. Despois da vida efímera que levaron as primeiras revistas "Alborada", "Ronsel", "Yunque", "Cristal" e a folia voandeira "Resol", aparecen: en Pontevedra a colección poética "Benito Soto"; en Ourense "Posío"; en Vigo "Numen"; en Lugo "Xistral", na Coruña primeiro e en Vigo despois, a revista "Alba", e nesta derradeira cidade tamén "Mensajes de poesía"; no Ferrol "Aturuxo".

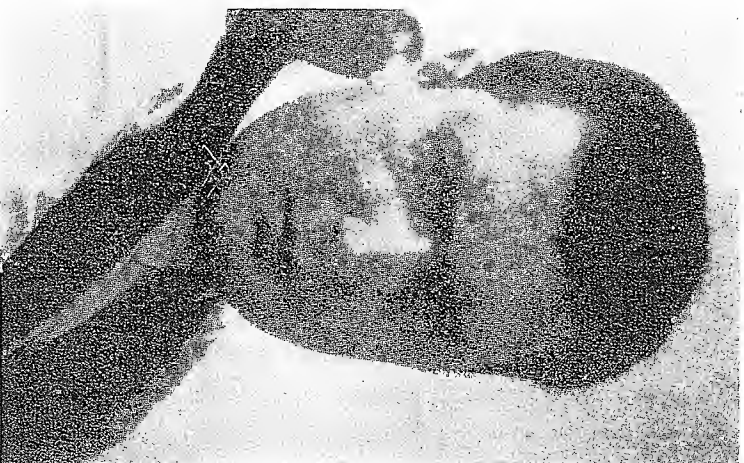
En Santiago emprincipia un labor de publicacións inéditas, e de reedicións de obras clásicas a "Editorial de los Bibliófilos Gallegos". Tiran tamén do prelo obras galegas, "Porto" e "Gall" en Santiago, "Moret" na Coruña, e "Celta" en Lugo. Na Arxentina, un grupo de galegos próceres, encabezados por Rodolfo Prada e Manuel Puente, animan os esforzos da Editorial "Nós". Realizan, asemade, un importante labor editorial o "Centro Gallego" de Buenos Aires, a Editorial "Citanía" dirixida por Luís Seoane, a Federación de Sociedades Gallegas, o Centro Ourenseño e os emigrados do Uruguai. En

CARLOS CASARES

XOHANA TORRES

X. L. MÉNDEZ FERRÍN

Buenos Aires, entre unha chea de libros de positivo valor cultural, aparecen *As cruces de pedra na Galicia*, de Castelao, e os dous primeiros tomos dunha moimental "Historia de Galiza" que dirixe dende aquí Otero Pedrayo.

Na Galicia europea realizan un labor de promoción e difusión dos nosos problemas culturais, ademais das revistas e orgaños xa citados, o "Instituto P. Sarmiento de Estudios Gallegos", a Academia Galega, o Museo de Pontevedra e os Boletíns das Comisións de Monumentos de Ourense e Lugo. Pero a obra verdadeiramente dinamizadora da cultura galega no seu proceso anovador, protagonizouna a Editorial Galaxia.

Encetou a súa actividade a Editora coa publicación duns cadernos de cultura baixo o rubro de Colección "Grial". Creou a colección co propósito de denunciar e alentar o esforzo das máis mozas xeneracións galegas. Tencionaba así realizar un auténtico plantexamento dos problemas vivos da existencia cultural do país, e percurar unha resposta propia e construtiva ás inquedanzas universais do noso tempo. Con esta preocupación, e tendendo a servir de instrumento de aberta e cordial comunicación entre os espíritos máis dispárellos, publicou catro volumes, arredor de problemas concretos de interés sustancial: *Presencia de Galicia, Pintura actual en Galicia, Presencia de Curros e Doña Emilia e Aspectos económicos e xurídicos de Galicia*. Neles

apareceron por vez primeira firmas novas que habían de se consagrar despois, e exercer un notorio influxo no desenvolvemento das esenciais culturais da terra propia.

A partir de entón, Galaxia converteuse nunha institución vizosa, firmemente arraizada no substrato humano galego, e no curso do seu labor foi espárraxendo e prestixiando os froitos recentes e os valores perennes da cultura que se propuxo servir. Ao longo de máis de vinte anos veu atendendo as diferentes tenzas da nosa vida espiritual que ficaran a barbeito, e andivo a roturar novos eidos. O ensaísmo, endereitado cara a comprensión do home galego como creador dunha cultura. A economía, encamiñada á diagnosis e terapéutica das doenzas materiais que tollen ao corpo da terra. A nova narrativa, alumneada polas xeneracións xóvenes que logo viñeron, teimando incorporar as letras galegas ás modernas correntes da literatura universal. O conto infantil, no inicio mediante traducións e logo con produción orixinal. E o disco, recollendo amostras da nova canción. Todos estes foron eidos que Galaxia traballou con rubro inaugural ao longo de catro lustros. E, por riba, acometéu empresas dun porte editorial deica entón inórrado. *A Historia da Literatura Galega Contemporánea*, de R. Carballo Calero; o *Diccionario enciclopédico galego-castelán*, de Eladio Rodríguez González; a edición crítica das *Cantigas d'escarnho e de mal dizer* preparada polo

Prof. Rodrigues Lapa, e o album *Dibuxos de negros*, de Castela, son outros tantos fitos editoriais a falar de seu.

Con máis de douscentos títulos publicados, e con dúas publicacións periódicas —“Grial” revista galega de cultura, e “Revista de Economía de Galicia”— a Editorial Galaxia desempeñou unha misión, que se mantén en marcha, sin semellanza na historia da nosa cultura.

NOTAS LITERARIAS DE HOXE

1. UNHA XENERACIÓN NOVA. — Despois dos anos sesenta proliferara en Galicia unha actividade literaria á que se incorporara sucesivamente o aporte de novas promocións. Trátase de rapaces nados nos anos vinte, trinta e corenta. Algúns deles danse a coñecer como poetas nas Festas Minervais de Compostela, no xornal “La Noche” e na Coleición “Brais Pinto” que se funda en Madrid. Outros revelan a súa personalidade como prosistas na Coleición “Illa Nova”, creada pola Editorial Galaxia, que ésta puxo nas mans da nova xeneración pra que, baixo da súa propia iniciativa e responsabilidade, servise de libre e axeitada expresión á inquietude creadora dos mozos.

Poetas, narradores e ensaístas afánanse en lle dar un novo contido ás letras galegas de hoxe. Uns

fan poesía colectiva, outros comprácese nunha lírica intimista, pero os máis tencionan unha definitiva crebadura con todo xeito de esteticismo. Na narración, os novísimos escritores vencellan a súa obra primeiriza ás correntes da chamada "nova novela" francesa e dos novelistas sudamericanos de arestora, agás algunhas moi poucas excepcións. No ensaio, en troques, hai como unha certa continuidade da liña aberta polos predecesores inmediatos.

2. A POESÍA. — No orde cronolóxico, referido á idade de nacemento, inda que a súa produción aparecese máis serodiamante que a doutros poetas máis novos, hai que sinalar de primeiras a María Mariño e a Xosé Conde. Nacéu María Mariño Carou en Noia no ano 1918. A súa infancia e primeira mocidade pasounas en varias localidades galegas e en Algorfa. Viviu a meirande parte da súa vida en Parada do Caurel, onde se finóu. Escribiu un interesante libro tiduado *Palabra no tempo*. Reinstaura nel a poesía intimista con acentos de grande forza expresiva. Xosé Conde, nado en Barbanes no mesmo ano, realiza, pola contra, en *Terra alucinada*, un verso rebelde e protestatario.

No 1921 nace na Pereira, Rairiz da Veiga, Antonio Tovar Bobillo. Residiu de neno en Celanova e agora vive en Ourense. Publicou dous libros —*Arredores* e *Non*— nos que se amosstra coma un dos máis

serios e bariles poetas deste tempo. Un ano despois ve a luz en Ribadeo, Luz Pozo Garza. Estudou música, Maxisterio e Filoloxía Románica. Hoxe desempeña unha cátedra de Lingua e Literatura no Instituto da Coruña. Deuse a coñecer co libro *O pecharo na boca*, e ten inédito *Tempo de ausenza*. Predominan nos seus poemas o tema amoroso e o folclórico. O amor é tratado neles con autenticidade, e nos versos de inspiración paisaxística hai unha evidente nota reflexiva. No mesmo ano nacéu en Toledo Tomás Barros. Mestre en varias escolas de Galicia, e agora catedrático de Dibujo na Escola do Maxisterio da Coruña, tirou do prelo un estimable volumen tiduado *Berro diante da morte*. Dous anos antes, no 1920, nacéu en terras bercianas Ramón González Alegre, en cuxa poesía o tema católico aparece entrefinado de dór persoal.

Eliseo Alonso, nado en Goián no 1924, emigra nte en Buenos Aires, e con residencia hoxe no seu lugar natal, dende onde colabora na prensa, escribiu *Seara de romances*. No ano 1926 nace en Pontevedra, e alí reside agora, Manuel Cuña Novás. No seu libro *Fabulario Novo*, monta nun clima de esistencialismo construcións de tradición suprarrealista, nas que a palabra sombriza afoga os datos lóxicos da comunicación. Treba, morte e dór é o que este poeta ofrece nos seus textos. Un ano máis tarde ve a luz en Ourense Pura Vázquez, mestra de escola en varias localidades e emigrante en Cara-

cas, onde colaborou en revistas literarias. Editou varios volumes: *Íntimas*, *Maduridade*, *O desacougo*, entre outros. A súa lírica é unha lírica neorromántica, de saudades, vivencias e intuicións, e de sustantiva intimidade. De Gres, en terras pontevedresas é Xosé Neira Vilas, nacido no ano 1928. De familia campesiña, emigróu á Arxentina e despois a Cuba, traballando en diversos oficios, ao propio tempo que adquiría unha formación cultural autodidacta. Publicou *Dende lonxe*, *Doce cancións galegas* e *Inguedo laterar*, nos que amosa un afán desacougante avincallado a un vivo sentir os problemas do seu país. Entre os nados nos anos vinte débese anotar tamén a Faustino Rey Romero, natural de Santa María de Isorna, autor de *Escolanía de merlos*.

En Parada do Caurel, onde hoxe reside, naceu o 1930 Uxío Novoneyra. Estudou o bachillerato en Lugo e Filosofía e Letras na Universidade de Madrid. No seu revelador libro *Os eidos* deu unha fonda e extática representación das súas montañas natales. O poeta, en pura soedade diante da natureza, é un fino resonador que asume todos os datos da paisaxe. Ven ser a súa unha poesía cósmica, que logo evolucionará cara un tono máis severo e discursivo en *Elextas do Caurel* e *outros poemas*. Manuel María Fernández Teixeira, natural de Outeiro de Rei, onde veu a luz o mesmo ano que Novoneyra, ten unha abundosa bibliografía poética: *Muiñeiro*

de bretemas, *Morrendo a cada intre*, *Adoento*, *Terra chá*, *Documentos personaes*, *Libro de pregos*, *Mar Maior* e outros. En case todos eles revela afección á espontaneidade, ao puro fluír das imaxes, á suxestión das palabras. En *Terra chá* fai unha poesía ouxetiva de tema xeográfico e tono popular. E en *Documentos personaes* introduce a forma do realismo coloquial, ou novo prosaísmo, na poesía galega. En Santiago de Compostela naceu o ano 1931 Xohana Torres. Viviu a meirande parte da súa vida no Ferrol, e actualmente reside en Vigo. Ten escrito importantes poemas que, reunidos en volume, non tardará en dar ao prelo. Deica agora soio publicou *O sulco*, do que dixo Carballo Calero, o seu prologuista: Grande entusiasmo, grande cusadía mental, grande sinceridade ao traveso dun xeito de pensar cheo de nervaduras, como bouta de cruzaría, son os trazos que desegnan a fisonomía desta poesía de Xohana Torres. No 1932 naceu en Cangas de Morrazo Bernardino Graña Villar. Estudou en Santiago e Salamanca Filloxía Románica. Hoxe é catedrático de Literatura no Instituto de Tarragona. Deuse a coñecer como poeta con *Poema do home que quixo vivir*. Despois evolucionou cara unha poesía de gran empaque formal, de linguaxe ríca e gran tensión estilística. A súa *Profecía do mar* é un canto vital e sensitivo á materia, ao mar, aos mariñeiros da súa terra. Bernardino Graña formou parte do grupo Brais Pinto, con Ramón Lorenzo,

Xosé Alexandro Criqueiro, Raimundo Patiño, Fernández Ferreiro e Méndez Ferrín.

Xosé Luís Franco Grande, natural de Tebra, onde viu a luz o ano 1935, estudou a carreira de Dereito en Santiago, e arestora reside na cidade de Vigo na que exerce a profesión de abogado. O seu libro *Entre o sí e o non* é un libro de fondo contido intimista, de fermoso feito e grande forza expresiva. Trátase dunha poesía alonxada da estética dura e denunciante que caracteriza a obra dos seus coetáneos, estando inspirada na soedade ontolóxica do propio poeta. En Vigo nacéu, tamén no 1935, Salvador García-Bodáño. Estudou Dereito en Oviedo e Santiago, e agora vive nesta derradeira cidade. Publicou *Ao pé de cada hora*, un feixe de versos de baril acento, nos que o seu autor fai escoitar unha voz vibradoira e quente, consustancializada coas angueiras da súa terra na hora presente. Antón Avilés Vinagre, natural de Taramancos, en Noia, onde nacéu no mesmo ano que os dous anteriores, residu na Coruña, en cuia cidade fixo estudos de Náutica. Emigróu a América, percorrendo diversos países. Vive agora en Bogotá, e alí casou cunha india andina. Cando estaba de mariñeiro a cumprir quinta no Ferrol publicou *A frauta e o garmelo*. Despois escribiu *Pequeno canto*, e derradeiramente deu a coñecer *Poemas de ausencia* nos que se revela como poeta de rexa presenza e espresión baruda. No 1938 nacéu en Ourense Xosé Luís Méndez Fe-

rín. Cursou Filloxía Románica en Santiago e en Madrid. Opositou a cátedras de Instituto e desempeña a de Lingua e Literatura no de Vigo. Moi novo aínda deuse a coñecer con *Voce na néboa*. Pero os seus poemas de despois, aínda non recollidos en libro, siguen unha liña moi diferente. Trátase dun poeta de actitude comprometida co seu país e coas súas xentes. No canto de protesta e de esperanza que anda a erguer, hai sempre un ardor ateigado de contido lírico. En "Roi Xordo", en "Ninguén", na "Aparición dun vagamundo", refléxase a autenticidade poética que o distingue. Un poeta con nacemento nos anos trinta é, asinade, María del Carmen Kruckenberg, natural de Vigo, onde reside. Editou *Canaual de ouro* e ten pra dar ao prelo un volume de versos de novo feito no que amosstra máis firmes e anovados xeitos de decir. Pola súa banda, Xavier Costa Clavell, chantadino, residente en Barcelona, publicou *A rouca gorra do meu ser*.

Antre os poetas nados despois do ano 40 cóntanse o lugués Arcadio López Casanova, autor de *Palabra de honra*, e Farruco Sesto Novás, natural de Vigo, que escribiu *Da estrela e da fouce*. Ambos operan nun fronte de protesta e son donos dunha técnica depurada e dunha grafía mental moi individualizada. Outros nomes con obra xa feita, e prometedora nalgúns casos, son: Alfredo Conde, que publicou *Mencer de liás*, Lois Diéguez, Manuel Rodríguez López, Vicente Vázquez Diéguez, Gregorio Fernández,

Xavier Alcalá, Xesús Fábade, Darío Xoan Cabana e Margarita Ledo Andión, entre varios outros.

3. A NARRACIÓN. — Na máis nova xeneración de narradores, destacan xa con perfís singulares uns cantos de verdadeiro talento creador: Xosé Luís Méndez Ferrín, Carlos Casares Mourín, Xosé Neira Vilas, Xohana Torres e Camilo G. Suárez-Llanos.

Perival e outras historias foi o primeiro libro narrativo de Méndez Ferrín, no que xoga cun mundo de pura imaxinación e gracia expresiva. En *O crepúsculo e as formigas* sofrena o voo do fantástico, e pon pe nos arrabaldos da vida, valéndose dun linguaxe preciso e desenfadado. Na novela *Arrabal-do do norte* entronca coas correntes da nova narrativa francesa, adonándose da súa técnica pra desenvolver unha trama que ten o seu ambiente nunha zona da cidade e coma protagonistas a uns poucos persocaxes. Cautiva a creación do principal deles, que emprincipia por se chufar de ter un plan de acción, pra confesar, ao cabo, que carece dese plan.

Carlos Casares revelou o seu craro talento novelador nun breve e fermoso libriño de orixinal feitío titulado *Vento ferido*. Posteriormente tirou do prelo *Cambio en tres*. O relato traduce as reflexións críticas dun mozo encol das vivencias da súa infancia. Nel fai gala o autor de axilidade e imaxinación, e

conta nun idioma de grande expresividade, apoiándose nunha técnica variegada e particular. Coma o escritor anterior, Casares revela un acento de fina sensibilidade literaria que se confirma aínda no belido conto infantil *A galiña azul*.

Memorias dun neno labrego deu lle a Neira Vilas ampla sona. Este seu primeiro volume narrativo ven ser o reflexo dunha realidade doocrosa que o escritor conocéu e sufríu nos seus anos infantís nunha aldea galega. Publicou máis tarde vinte contos brevísimos, cheos de intención e de engado, nun libro titulado *Xente no rodicio*. Son contos escritos nunha lingua de léxico rícaz e de quente sustancia. En *Camión bretemoso* narra Neira Vilas a aventura dun emigrado galego en terras arxنتينas, con cabal coñecemento dos escearios, das paisaxes e da idiosincrasia humá. E da súa pluma, embebida nos problemas vivos do seu país, saíron aínda unhas concisas e alertadoras *Historias de emigrantes*, así como dous gratiosos relatos infantís: *O espantallo* e *O cabaliño de buxo*.

Xohana Torres, ademáis de poeta e autora de pezas teatraís, amosou o seu talento literario na creación narrativa. Na novela *Adiós, María* ofrece un relato de vivo realismo, valéndose dunha técnica moi dos nosos días. Toda a galería de feitos, tipos e situacións —na que destaca sempre a figura de Maxa, a principal protagonista— está cinguida por

un clima: A traxedia emigratoria que gravita sobre do país, e do que a novela é, ao cabo, testemuño. Trátase da historia dunha alma sometida a unha dura existencia, contada con linguaxe e xeitos de arestora, pero sin perder a forza da súa orixinalidade.

Camilo G. Suárez-Llanos editou de primeiras *Lonxe de nós e dentro*. Os cinco contos que o volume recolle teñen un punto de fina ironía, de misterio poético e forza expresiva que persisten longamente na memoria do lector. Na novela que, baixo o rubro *Como calquer outro día*, publicou con posterioridade, narra con sinxeleza, humor e ternura, os acaeceres que se producen na diáspora estudantil dos anos cincuenta, mergullada nas teorizacións, e nos traballos dos hotéis e restauráns de París e Londres.

Outros narradores que poden citárense, son: Daniel Cortezón, autor de *As covas do rei Cíntolo*, un relato puramente imaxinativo. Eliseo Alonso, quen publicou uns relatos breves, ditos con expresiva gracia, baixo o título de *Contos do Miño*. Manuel María, que escribiu *O Xornaleiro e sete testemuñas máis*. María Xosé Queizán, que en *A orella no buraco* prantexa o problema da liberdade do home con intelixencia creadora. Vicente Vázquez Diéguez, que percura a historia testemuñal dunha mocidade sin acougo en *As ponlas baixas*. Lois Diéguez que, en *A torre de Babel* deseña un orbe novelístico, complexo

e vario, movido na órbita dun esceario alleo a Galicia. Emilio R. Gregorio Fernández, quen se fai presente con dez contos e un breve poema na literatura galega, recollidos nun volume de estilo disciplinado titulado *Historias do 30 de febreiro*. Xohán Xulio Alfaya, que en *O paseo* refrexa a vida dun desacougado chea de motivacións anímicas. E Xesús Manuel Coruxo, autor dun libro de esperiencias sentidas e vividas nunha aldea galega, que titúa *Vixiando*.

Todos estes escritores, inda sin constituír un grupo coherente amosan a particularidade de ter realizado nos eidos comúns da lingua propia, positivas obras de creación: de senso máis ou menos tradicional uns, de ouxetalismo outros, de técnica influida polos escritores do novo "roman" francés algúns, e algún tamén con raizame no mundo kafkiano.

Non se pode falar, xa que logo, dunha narrativa galega de arestora con senso definitorio de rasgos coincidentes. Pero existe, sí, un grupo de escritores novos que andan á percura de novos xeitos. Os precursores das tendencias anovadoras, seguidas en certos casos e desatendidas noutros, foron Gonzalo R. Mourullo con *Nasce un árbore* e con *Memorias de Tains*, e Xoan Casal cuns textos que apareceron despois do seu pasamento co título de *O camiño de abaixo*. Ambos sentaron as bases dun labor orientado cara horizontes deica entón inéditos nas nosas letras. Mourullo, principalmente, conta no seu ha-

ber co feito de ser un adiantado na narración moza, traguendo con estilo propio á literatura galega dos anos cincuenta os acentos máis desacougantes dos novelistas europeos de maior vixencia naquel intre.

4. O TEATRO.—Como en épocas anteriores, e por razóns que non resulta doado explicar, Galicia mirábase pouco favorecida pola atención dos escritores máis novos, no respeitante á creación dramática. E si algún deles fai teatro nun intre concreto, é no que ten de excepcional. A temática teatral nótase da vida estranxeira, conocida indirectamente a través da literatura. Pero, inda así, a novísima xeneración, que traballa a oito na poesía e na narración, non amosta preferencia algunha polo cultivo do xénero dramático. Con anterioridade, como temos visto —agás contadas excepcións individuais— o teatro mantívose aferrado a fórmulas inoperantes e a temas estraguidos de formas de vida burguesa escasamente atractivas. Agora son moi escasos os escritores que amosan preferencia pola creación teatral, que debería ter vida afondando nos problemas da sociedade que nos arrodea.

Antre as poucas pezas que neste período viron a luz, hai que contar as seguintes: *Vieiro choído*, de Xosé Luis Franco Grande, que ven ser un poema dialogado, categorizado pola forza suxestiva do seu lirismo. *Vinte mil pesos crime*, de Bernardino Gra-

ña, onde o autor, inspirándose nunha novela do Decamerón, de Boccaccio, xoga co amoreamento de situacións estarrecentes, valéndose de elementos de raízame popular. *Á outra banda do Iber*, de Xohana Torres, na que a autora revelando evidente pulo humán, prantexa dubitativamente o problema do retorno a “Galandia” con eficacia escénica; e *Un hotel de primeira sobre o río*, no que a mesma Xohana Torres repara teatralmente no fenómeno de industrialización de certos sectores campesiños e nas perturbacións anímicas dos persoaxes, resistentes a seren trasplantados do seu medio habitual. *Prisciliano*, de Daniel Cortezón, que tenciona revivir na escea a figura do grande heresiarca galego. Tamén Arcadio López Casanova, no seu *Orestes*, apunta posibilidades orixináis no cobizoso empeno de realizar unha peza dramática recreando un vello mito no linguaxe dos nosos días.

Franco Grande e Xosé Manuel Beiras tencionaron, pola súa parte, reactualizar antre nós o moderno teatro europeu, poñendo fermosamente na nosa fala a *Antígona*, de Anouilh, e *Non haberá guerra de Troia*, de Giradoux.

5. O ENSAIO.—A pura actividade intelectual manifestase, en xeneral, cun tinte polémico, inda que, nalgúns casos, deixa paso á especulación. Hai en certos ensaístas de agora un enfrontamento coa

liña continuista dun tipo de pensamento representado polas figuras precedentes. Pero tamén se dan casos de escritores que, con riguroso senso do que debe ser a literatura ensaística dos nosos días, non desbotan sinón que consideran indispensable no seu labor, o realizado polas destacadas personalidades do ensaísmo inmediatamente anterior.

De todos xeitos, son poucos os escritores que arestora traballan nos eidos do ensaio na nosa lingua. Quezáis o que amosa unha individualidade máis acusada seña Xosé Manuel López Nogueira. Íntimamente familiarizado coas novas correntes da filosofía europea, dono dunha ampla e rigurosa cultura, leva publicado en revistas unha serie de traballos que o equiparan co brillante grupo de ensaístas analizados no capítulo antecedente. Ten preparado pra editar un fundamental volume titulado *Sentimento e Existencia*.

Ramón Lugoís deu a conocer un interesante estudo sobre *Vicente Risco na cultura galega*. Trátase dun estudo sistemático e preciso, ordeado encol do pensamento do autor de *Leriva*. No seu empeño de afondar no rexurdimento cultural galego da primeira metade do noso século toma como referencia ao seu máis caracterizado ideólogo; e prescindindo da súa obra literaria e de pescuda, dáse a interpretar, con lúcido xuício, as ideas doutriniariamente artelladas polo escritor ourensán.

Basilio Losada Castro leva feito unha abondosa obra de ensaio crítico, na que se interesa pola natureza de contido dos nosos xéneros literarios, sobre os que ten sempre algo que decir. Atráeno especialmente os temas galegos en canto arraizados no noso país e no noso tempo; e nese aspecto espuxo en traballos e conferencias, non recollidos en libro, as súas opinións a meio dunha prosa que, sin perder a condición instrumental, é de noble calidade literaria.

Xesús Alonso Montero publicou unha xa longa serie de libros e de estudos monográficos nos que se amosha comprometido cunha realidade social. Refuga, en xeneral, todo o pasado, por burgués o inmediato, por inoperante o recuado. O seu repertorio temático, que abrangue eidos literarios, filolóxicos e mesmo políticos, baséase nun propósito "testemuñal". Fora de varios volumes en castelán, escribiu en galego, entre outros: *Cen anos de literatura galega*, en colaboración con Ramos de Castro; *O que compre saber da lingua galega* e *Os cen millores poemas da lingua galega*.

Ademais dos devanditos, cultivaron o ensaio literario, artístico, erudito, histórico e socio-económico, Méndez Ferrín, Amado Fricón, Franco Grande, Antonio Bonet, Valentín Arias, Isidoro Millán González-Pardo, Micaela Misiego, Torres Queruga, Allué Andrade, Carlos Amable Baliñas, Victoria Armesto, Patiño Mancebo, Vidán Torreira, Marina Mayoral,

Cambre Mariño, Pousa Antelo, Xosé Manuel Beiras, X. R. Pampín e algúns máis.

6. ACTIVIDADES CULTURAIS. — Si partimos da situación de feito da nosa realidade literaria, semella incontestábel que, a pesares do influxo abufado de certos medios de comunicación de masas, as letras galegas están a vivir un dos intres máis brillantes da súa historia. A lingua, compañeira do avance das ideas restauradoras da personalidade espiritual do país, está a cobrar un prestixio que quizais non conocera dende a súa época áurea. I é que, ao marxe da obra nela creada, comézase a ter conciencia de que a fala é a forma necesaria de entendemento; porque non hai creación sin pensamento, nin pensamento sin palabra. Soio con idioma propio pode térese unha cultura propia; soio con cultura propia pode desempeñarse un papel no mundo, pois os pobos con cultura emprestada nin siquera pertencen á historia.

No labor de recobramento idiomático, ademais das empresas editoriais xa citadas anteriormente, esfórzanse outras novas: “Edicións Castrelos”, “Edicións do Castro”, “Val de Lemos”... Nas cidades e vilas do país celébranse cursos de Lingua e Literatura galegas. O movemento da nova canción na nosa fala chega aos ambientes menos propicios. A liturxia no idioma vernáculo vai penetrando en eidos

cada día máis amplos. Acariñase a esperanza de que o galego entre na escola. Os libros pra nenos van formando xa un nutrido catálogo de títulos. Na Universidade funciona unha cátedra de Lingua e Literatura galegas. Téñense publicado Gramáticas e Dicionarios de feito recente, e encétase con criterio moderno e científico a labourea de pescuda lingüística e filolóxica que estaba por facer na área do noso idioma. A Academia Galega sancionou as bases dunha unificación ortográfica e morfolóxica da lingua. E o Instituto da Lingua Galega que funciona na Sección de Románicas da Facultade de Letras compostelá baixo a dirección do Dr. Constantino García, ven de publicar un Método práctico pra o aprendizaxe e perfeccionamento do galego, o primeiro dunha serie de tres que aparecerán ordeada e sucesivamente.

O panorama que hoxe ofrecen as nosas letras —considerados o estudo e o cultivo da lingua— ten, pois, un significado positivo, con perspectivas prometedoras de cara o mañán.

BIBLIOGRAFÍA XENERAL

Pra que sirva de guía aos afeccionados á Historia da Literatura Galega, e como referencia pra os interesados polo seu estudo, damos unha relación bibliográfica axeitada ás proporcións elementais deste compendio. A seguida das obras de carácter máis xeneral —axustándonos ao orde dos capítulos do libro—, indicamos varias de índole monográfica, cuxa consulta pode contribuír a crarexar un problema, a dilucidar unha cuestión estética, a fixar as características dunha época, ou a establecer con liñas máis nítidas o contorno literario dun autor.

Poden consultárese con proveito, os manuais ou tratados de Historia Literaria Galega seguintes:

- Aladern, Josep: *A Literatura gallega*.
Alonso Montero, X., e E. Ramos de Castro: *Cen anos de Literatura galega*.
Blanco García, P. Francisco: *Literatura regional de Galicia*.
Carré Aldao, Eugenio: *Literatura Gallega e Influencia de la Literatura gallega en la castellana*.
Couceiro Freijomil, Antonio: *El idioma gallego*.
Couceiro Freijomil, Antonio: *Diccionario bio-bibliográfico de escritores gallegos*.
Diccionario das literaturas portuguesa, galega e brasileira, dirixido por Jacinto do Prado Coelho.
Salcedo, Angel: *Lenguas y Literaturas regionales. Galicia en la Literatura española*.
Val, Mariano Miguel del: *Literatura regional gallega*.
Varela Jácome, Benito: *Historia de la Literatura Gallega*.

Antre as obras de consulta xeneral hai que ter en conta, principalmente:

- Gerald Bell, Aubrey Fitz: *A Literatura Portuguesa*.
Kelly, Fizmaurice: *Historia de la Literatura española*.

Murguía, Manuel: *Historia de Galicia e Dicionario de escritores gallegos*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Ensaio sobre a cultura galega*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Guía de Galicia*.
 Tejada, Francisco Elías de: *La tradición gallega*.
 Vamonde, Florencio: *Resumo da Historia de Galicia*.

Convén ter a man, asimesmo, pra un mellor trato cos autores máis singularizados, algunha escolma:

Alonso Montero, Xesús: *Os cen mellores poemas da lingua galega*.
 Álvarez Blázquez, X. M.^a, e F. Fernández del Riego: *Escolma de poesía galega*.
 Casas, Alvaro de las: *Antología de la lírica gallega*.
 Fernández Pousa, R.: *Selección literaria del idioma gallego*.
 Filgueira Valverde, Xosé: *Novo Cancioneiro de Compostela*.
 González Alegre, Ramón: *Poesía gallega contemporánea*.
 Iglesia, Antonio de la: *El idioma gallego*.
 López Aydllo, E.: *Las mejores poesías gallegas*.
 Losada Castro, Basilio: *Antología de la poesía gallega actual*.
 Saralegui, Leandro de: *Galicia y sus poetas*.
 Varela Jácome, Bento: *Los mejores poetas gallegos*.

BIBLIOGRAFÍA ESPECIAL

A LINGUA GALEGA

Alonso Montero, Xesús: *O que compre saber da lingua galega*.
 Arias, Valentín: *O galego na escola*.
 Bernárdez, Francisco Luis: *Discurso encol do idioma galego*.
 Cambre Mariño, Xesús: *Educación e desenvolto*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Gramática elemental del gallego común*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Sobre a lingua e a literatura galega*.
 Carré Alvarellos, Leandro: *Diccionario galego-castelán*.
 Carré Alvarellos, Leandro: *Gramática galega*.
 Cuveiro Piñol: *El habla gallega*.
 Franco Grande, Xosé Luis: *Diccionario galego-castelán*.
 García de Diego, Vicente: *Elementos de gramática histórica gallega*.
 García de Diego, Vicente: *Manual de dialectología española*.
 Instituto de la Lengua Gallega: *Gallego I*.
 Irmandades da Fala: *Vocabulario castelán-galego*.

Loranzo, Ramón: *Sobre cronoloxía do vocabulario galego-portugués*.
 López Ferreira, A.: *Historia de la S. A. M. I. de Santiago de Compostela*.
 Lugris Freire, Manuel: *Gramática do idioma galego*.
 M. G. B.: *Consideraciones sobre la decadencia y la rehabilitación de la lengua gallega*.
 Menéndez Pidal, Ramón: *Orígenes del español*.
 Mirás, Francisco: *Gramática gallega*.
 Otero Álvarez, Anbal: *Contribución al Dicionario gallego*.
 Piñeiro, Ramón: *A linguaxe e as linguas*.
 Rodrigues Lapa, M.: *Vocabulario galego-portugués*.
 Rodríguez González, Eladio: *Diccionario enciclopédico gallego-castelán*.
 Saco y Arce, Juan Antonio: *Gramática gallega*.
 Santamaría, Xoan X.: *O problema galego da fala*.
 Santiago, José de: *Filología de la lengua gallega*.
 Sarmiento, P.: *Onomástico etimológico de la lengua gallega*.
 Seminario de Estudos Galegos: *Algunhas normas pra a unificación do galego*.
 Valladares, Marcial: *Elementos de gramática gallega*.
 Valladares, Marcial: *Diccionario gallego-castellano*.
 Veiga, Amable: *Fonología gallega*.
 Zamora Vicente, Alonso: *Geografía del seseo gallego*.
 Zamora Vicente, Alonso: *La frontera de la geada*.

A ÉPOCA MEDIEVAL

Álvarez Blázquez, Xosé María: *Escolma de poesía galega. I. A escola medieval*.
 Bertolucci, Valeria: *Le Poesie de Martin Soares*.
 Braga, Teófilo: *Historia da Literatura portuguesa: I. Idade Media*.
 Cancioneiros: *Coloci, da Vaticana e da Ajuda*.
 Cidade, Hernani: *Cantigas de amigo*.
 Ferreira da Cunha, Celso: *A margem da poética trovadoresca*.
 Ferreira da Cunha, Celso: *O Cancioneiro de Martín Códax*.
 Filgueira Valverde, José: *Lírica medieval gallega y portuguesa*.
 Fitz Gerald Bell, Aubrey: *Da poesía medieval portuguesa*.
 González Besada, Augusto: *Historia crítica de la Literatura gallega*.
 Joaquim Nunes, José: *Cantigas d'amigo dos trovadores galego-portugueses*.
 Joaquim Nunes, José: *Trovadores e jograis galego-portugueses*.
 Le Gentil, Pierre: *La poésie lyrique espagnole et portugaise à la fin du Moyen Age*.

- López Aydllo, E.: *Los cancioneros gallego-portugueses como fuentes históricas*.
 Luís Bernárdez, Francisco: *Florilegio del Cancionero Vaticano*.
 Martínez Salazar, Andrés: *Crónica Troyana, códice gallego del siglo XIV*.
 Menéndez Pidal, Ramón: *La primitiva lírica española*.
 Méndez Ferrín, X. L.: *Cancioneiro de Pero Meogo*.
 Micháelis de Vasconcellos, Carolina: *Das origens da poesia peninsular*.
 Milá y Fontanals, M.: *De los trovadores de España*.
 Nemesio, Vitorino: *A poesia dos trovadores*.
 R. Lang, Henry: *Cancioneiro gallego-castellano*.
 Rodrigues Lapa, M.: *Das origens da poesia lirica em Portugal na Idade Media*.
 Rodrigues Lapa, M.: *Lições de Literatura portuguesa*.
 Rodrigues Lapa, M.: *Canções de escarinho e de mal dizer dos Cancioneros medievais galego-portugueses*.
 T. Lesser, Arlene: *La pastorela medieval hispánica. Pastorelas y serranas galaico-portuguesas*.

A. DECADENCIA

- Álvarez Blázquez, Xosé M.: *Escolma de poesía galega. Do século XIV ao XIX*.
 Álvarez Giménez, Emilio: *Biografía del R. P. Fray Martín Sarmiento*.
 Autobiografía: *Fray Martín Sarmiento*.
 De Saralegui, Leandro: *Fray Jerónimo Bernúdez*.
 Filgueira Valverde, José: *La canción gallega de Navidad*.
 Fraguas Fraguas, Antonio: *Contribución al estudio de la Navidad en Galicia*.
 Nadalés, Antón: *Antónovos, Xaneiras y Reyes*.
 López Peláez, Antón: *El gran gallego*.
 López Peláez, Antón: *Los escritos de Sarmiento y el siglo de Feijóo*.
 Núñez González, M.: *Monografía sobre la poesía popular gallega*.
 Pardo Bazán, Emilia: *Examen crítico de las obras de P. Feijóo*.
 Pérez Ballesteros, José: *Cancionero popular gallego*.
 Risco, Vicente: *Etnología gallega. Cultura espiritual*.
 Rodrigues Lapa, M.: *O vilancico galego nos séculos XVII e XVIII*.

ALBADA ROMÁNTICA

- Amor Meilán, Manuel: *Biografías gallegas*.
 Cabanillas Enríquez, Ramón: *A labourea de avantora*.
 Chao Espina, Enrique: *Pastor Díaz dentro del romanticismo*.
 Fernández Alonso, Benito: *Orensanos ilustres*.

- Fernández Gallego, José: *Poesías de José García Mosquera*.
 Murguía, Manuel: *Los precursores*.
 Leal Insua, Francisco: *Pastor Díaz, príncipe del romanticismo*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Romanticismo, saudade, sentimento da raza e da terra en Pastor Díaz, Rosalía Castro e Pondal*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Una noticia para una biografía de D. Manuel Pardo de Andrade*.
 Varela Jácome, Benito: *La prosa en Galicia en el siglo XIX*.
 Rosalía, PONDAL E CURROS
 Allison Peets, E.: *Historia del movimiento romántico español*.
 Azorín: *Andando y pensando. Notas de un transeunte*.
 Azorín: *Clásicos y Modernos*.
 Azorín: *El paisaje en España visto por los españoles*.
 Azorín: *Los valores literarios*.
 Balbontín, José Antonio: *Tres poetas de España. Rosalía de Castro, Federico García Lorca, Antonio Machado*.
 Barja, César: *En torno al lirismo gallego del siglo XIX*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Aportaciones a la literatura gallega contemporánea*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Sete poetas galegos*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Contribución ao estudo das fontes literarias de Rosalía*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Versos iñorados ou esquecidos de Eduardo Pondal*.
 Carré Alvarellos, Luis: *Manuel Curros Enríquez. Súa vida e súa obra*.
 Cernuda, Luis: *Estudios sobre poesía española contemporánea*.
 Costa Clavell, Xavier: *Rosalía de Castro*.
 Elías de Tejada, Francisco: *La tradición gallega*.
 Emilio Ferreira, Celso: *Curros Enríquez. Biografía*.
 González Besada, Augusto: *Rosalía Castro. Notas biográficas*.
 González López, Emilio: *Galicia, su alma y su cultura*.
 Martín, Elvira: *Tres mujeres gallegas del siglo XIX*.
 Maezi, Pillá: *Due anime dolenti: Bécquer e Rosalía*.
 Naya Pérez, Juan: *Inéditos de Rosalía*.
 Pardo Bazán, Emilia: *De mi tierra*.
 Pedreira, Leopoldo: *El regionalismo en Galicia*.
 Ricón, Amado: *Novos poemas de Pondal*.
 Sister Mary Pierre Tirrel: *La Mística de la Saudade. Estudio de la poesía de Rosalía Castro*.
 Varela, José Luis: *Poesía y restauración cultural de Galicia*.
 Varios: *7 ensayos sobre Rosalía*.
 Vilanova, Alberto: *Vida y obra de Manuel Curros Enríquez*.

OS CONTINUADORES

- Blanco Amor, Eduardo: *Lamas Carvajal. Antoloxía*.
 Fernández Gallego, José: *Valentín Lamas Carvajal. Estudio biobibliográfico*.
 Fernández del Riego, F.: *Escolma de poesía galega. O século XIX*.
 Fernández-Oxea, Xosé Ramón e: *Arturo Vazquez Núñez e o seu tempo*.
 Franco Grande, Xosé Luis: *Obra completa de Leiras Pulpeiro*.
 López Aydllo, Eugenio: *Lamas Carvajal. Estudio biográfico*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Prólogo a Poesías de Leiras*.
 Rivalta, Aurelio: *Lamas Carvajal. Su obra y su influencia*.

OS CONTEMPORÁNEOS

- Alonso Montero, X., e outros: *Castelao na voz dos poetas, e aportacións pra unha bibliografía de Castelao*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Sete poetas galegos*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Aportacións a la literatura galega contemporánea*.
 Carballo Calero, Ricardo: *A xeneración de Risco*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Prólogo a Obra completa de Cabanillas*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Lembranza de Don Gonzalo López Abente*.
 Carballo Calero, Ricardo: *La poesía gallega del siglo XX*.
 Carballo Calero, Ricardo: *Breviario antológico de la Literatura gallega contemporánea*.
 Casas, Augusto: *Esquema da novísima poesía galega*.
 Coste, Clavell, Xavier: *Los gallegos*.
 Dónega, Marino: *Prólogo a Prosas galegas de Cuevillas*.
 Dónega, Marino: *Prólogo a Escolma posible de Castelao*.
 Fernández del Riego, Francisco: *Galicia no espello*.
 Fernández del Riego, Francisco: *Escolma de poesía galega. Os contemporáneos*.
 Igrexa Alvariño, Aquilino: *Noriega Varela, poeta da montaña*.
 Igrexa Alvariño, Aquilino: *Epilogo a Obra completa de Cabanillas*.
 Losada Castro, Basilio: *Galicia*.
 Lugrís, Ramón: *Vicente Risco na cultura galega*.
 Otero Pedrayo, Ramón: *Libro dos amigos*.
 Risco, Vicente: *Nós, os inadaptados*.
 Seoane, Luís: *Castelao artista*.
 Varios: *Homaxe a Florentino L. Cuevillas*.
 Varios: *Homaxe a Otero Pedrayo*.
 Varios: *Ramón Otero Pedrayo. A súa vida e a súa obra*.
 Villar Ponte, Antonio: *La poesía gallega en la actualidad*.

ÍNDICE DE AUTORES

- Acuña, Manuel Luis, 232.
 Aguirre, Aurelio, 78, 79, 101.
 Aíras, Xohán, 40.
 Aíras Nunes, 34, 35, 36.
 Alcalá, Xavier, 283.
 Alfaya, Xohán Xulio, 286.
 Alfonso de Baena, Juan, 51.
 Alfonso X el Sabio, 47, 49.
 Alfonso XI, 49.
 Alonso, Dámaso, 28, 222.
 Alonso, Eliseo, 279, 286.
 Alonso Montero, Xesús, 291.
 Álvarez Blázquez, Darío, 247.
 Álvarez Blázquez, Emilio, 208.
 Álvarez Blázquez, Xosé María, 81, 208, 257, 271.
 Álvarez Gallego, Xerardo, 184, 247.
 Álvarez Limeses, Xerardo, 118.
 Álvarez Martínez, Laureano, 247.
 Álvarez Negrreira, 272.
 Álvarez Novoa, Francisco, 134.
 Álvarez Villasandino, Alfonso, 51.
 Allué Andrade, 291.
 Amado Carballo, Luis, 198, 204, 206, 208.
 Amor Meilán, Manuel, 114.
 Amor Ruibal, Angel, 181.
 Andrade, Xoan Bautista, 182.
 Andrade Cimadevila, Javier, 272.
 André, 19.
 André, Eloy Luis, 181.
 Ansué, Goesto, 24.
 Anxel Johán, 232.
 Añón Paz, Francisco, 77, 82, 83, 108.
 Apringio, 12.
 Arcediano de Toro, El, 51, 52.
 Arenal, Concepción, 135.
 Arias, Valentín, 291.
 Armada e Losada, Xoan, 116.
 Armesto, Victoria, 291.
 Avilés Vinagre, Antón, 282.
 Ayra Vaz, 46.
 Azorín, 74.
 Bachiller de Salamanca, 51.
 Bal y Gay, Jesús, 232, 239.
 Balañas, Carlos Amable, 291.
 Balseiro, Xohán, 45.
 Banet Fontenla, Manuel, 185.
 Barbieri, 19.
 Barcia Caballero, Xoan, 113.
 Barreiro, Lisardo, 114.
 Barros, Tomás, 279.
 Beiras, Xosé Manuel, 289, 291.
 Bermúdez Aspay, 68.
 Bermúdez, Jerónimo, 67, 68.
 Bernal de Bonaval, 37.
 Bernárdez, Francisco Luis, 238.
 Blanco Amor, Eduardo, 203, 249.
 Blanco García, P., 105.
 Blanco Torres, Roberto, 149, 184.
 Boado Sánchez, Pedro, 74, 78, 82.
 Bonet Correa, Antonio, 272, 291.

- Borobó (véxase García Domínguez).
- Bouza Brey, Fermín, 201, 209, 210.
- Brañas, Alfredo, 114, 126.
- Brinkmann, 20.
- Bugallal, José Luís, 272.
- Burdach, 19.
- Caamaño Bounacell, X., 272.
- Cabana, Dario Xoan, 283.
- Cabanillas Enríquez, Ramón, 143, 147.
- Cabeza de León, Salvador, 119, 127, 164.
- Camba, Julio, 180.
- Cambre Mariño, 291.
- Camino, Alberto, 64, 84.
- Camino, Domingo, 64.
- Cana, Pay da, 46.
- Cangas, Xohán, 46.
- Carballeira, Xoan, 247.
- Carballo Calero, Ricardo, 74, 82, 103, 113, 139, 145, 200, 203, 233, 256, 260, 269.
- Carducci, 108.
- Carré Aldao, Euxenio, 114, 121, 132.
- Carré Alvarellos, Leandro, 163, 179, 186, 189.
- Carró García, Xesús, 179.
- Casado Nieto, 227.
- Casal, Xoan, 287.
- Casares, Carlos, 284.
- Casas, Alvaro de las, 244.
- Casas, Augusto, 205.
- Castelao, Alfonso Rodríguez, 119, 154, 170, 188, 258.
- Castillo-Eljabeitia, Dicitinio de, 232.
- Castro, Plácido R., 246, 258.
- Castro, Rosalía, 16, 77, 87, 94, 95.
- Castro-Arines, José, 272.
- Castro y Andrade, Isabel, 68.
- Castro y Neira, Antonio María, 63.
- Castroviejo, Concha, 272.
- Castroviejo, Xosé María, 231.
- Cela, Camilo José, 271.
- Códax, Martín, 42.
- Conde, 19.
- Conde, Alfredo, 283.
- Conde, Xosé, 278.
- Conde de Gondomar, 68.
- Conde de Lemos, 68.
- Cornes, Martín de, 46.
- Cornide y Saavedra, José Andrés, 70.
- Cortezón, Daniel, 286, 289.
- Corrujo, Xesús Manuel, 287.
- Corral, Luís, 63.
- Correa Calderón, Evaristo, 239, 242.
- Costa Clavell, Xavier, 283.
- Cotarelo Valledor, Armando, 164, 179, 183, 195.
- Couceiro Freijomil, Antonio, 182.
- Crecente Vega, Xosé, 211, 214.
- Cribeiro, Xosé Alexandro, 282.
- Cuevillas, Florentino L., 171.
- Cunqueiro Mora, Alvaro, 209, 211, 250, 259.
- Cuña Novás, M., 279.
- Curros Enríquez, Manuel, 16, 94, 95, 106.
- Cuveiro Piñol, Juan, 89, 83, 118.
- Chamoso Lamas, Manuel, 272.
- Chao, Eduardo, 135.
- Chao Espina, 272.
- Charlón e Hermida, 163.
- Dato Muruais, Filomena, 114.
- Delgado Gurrutaran, Florencio, 206.
- Dents, Don, 29, 46.
- Díaz, Gabriel, 63.
- Díaz Castro, Xosé María, 211, 214.
- Díaz Jácome, Xosé, 210.
- Díaz Pardo, Isaac, 26.
- Diéguez, Lois, 283, 286.
- Dieste, Rafael, 241, 258, 259.
- Dórega Rozas, Marino, 173, 247.
- Eans Colom, Alfonso, 36.
- Eannes Mariño, Martín, 46.
- Eannes Mariño, Pero, 46.
- Egas Moniz, 24, 25.
- Eiján, P. Samuel, 119.
- Esquío, Fernando, 46.
- Etería, Monxa, 12.
- Fabeiro, Manuel, 232.
- Fandiño, Antonio Benito, 74.
- Faraldo, Antolín, 77, 78, 79.
- Fariña Jamarido, Xosé, 256.
- Fauriel, 19.
- Feijoo, Fray Benito J., 67, 69.
- Fernán Marín, 56.
- Fernán Torneol, Nuno, 46.
- Fernandes Tormeo, Felipe, 184.
- Fernández de Castro, Pedro (véxase Conde de Lemos).
- Fernández de Gerena, Garci, 51, 52.
- Fernández Flórez, W., 180.
- Fernández G. de Sanabria, 34.
- Fernández Galego, 84, 272.
- Fernández Gregorio, 283, 286.
- Fernández Mato, Ramón, 184.
- Fernández Neira, 74, 78, 82.
- Fernández de la Vega, Celestino, 268.
- Ferreiro, Celso Emilio, 219.
- Ferro Couselo, Xesús, 56, 247.
- Filgueira Valverde, Xosé, 244.
- Fole, Anxel, 240, 252, 261.
- Fontán Rodríguez, Domingo, 135.
- Fraga de Iñis, 272.
- Fraguas y Fraguas, Antonio, 247.
- Gamallo Fierros, Dionisio, 237.
- Gándara, Fray Felipe de la, 68.
- García Acuña, Fernando, 114.
- García Barros, Manuel, 179.
- García-Bodano, Salvador, 282.
- García, Constantino, 293.
- García de Diego, Vicente, 189.
- García de la Riega, Celso, 136.
- García Domínguez, Raimundo, 271.
- García Ferreiro, 114.
- García Lorca, Federico, 233.
- García Martí, Victoriano, 96.
- García Mosquera, Xosé, 84.
- García Paz, M., 246.
- García, Pero, 46.
- García-Sabell, D., 264.
- García Suárez, Ricardo, 247.
- Gastón París, 19.
- Gavaudan, El Viejo, 23.
- Gelmírez, Diego, 17, 18.
- Gil Vicente, 162, 163.
- Golpe, Salvador, 121, 122.
- Gómez Charriño, Payo, 43.
- Gómez Ledo, Avelino, 150.
- González, Fray Gerónimo, 63.
- González Alegre, Ramón, 279.
- González Carvalho, J., 238.
- González de Mendoza, Pedro, 51, 52.
- González Garcés, Miguel, 231.
- González García, Sebastián, 247.
- González López, Emilio, 247.
- González Salgado, Eleuterio, 272.
- Graña Villar, Bernardino, 281, 288.

- Guerra Da Cal, Ernesto, 228, 237.
 Guerra Junqueiro, 108.
 Guillaude, Xohán de, 40.
 Hermúñez, Gonzalo, 24, 25.
 Herrera Garrido, Francisca, 118, 133.
 Ibarbourou, Juana de, 205.
 Iglesia, Alvaro de la, 137.
 Iglesia, Antonio de la, 92.
 Iglesia, Francisco María de la, 92.
 Iglesia Alvarinho, Aquilino, 211, 212, 261.
 Insúa, Alberto, 107.
 Isla Couto, Xaime, 247.
 Jeanroy, Alfredo, 19.
 Jordanis Ruber, 56.
 Kruckenberg, María del Carmen, 283.
 Labarta Pose, Enrique, 117, 132.
 Lafuente Bermúdez, Xosé María, 232.
 Lago González, 180.
 Lamas Carvajal, Valentín, 77, 110.
 Lameiro, Xavier Prado, 163.
 Landeira Yrago, José, 272.
 Landín Carrasco, Amancio, 272.
 Lang, Henri R., 50, 51.
 Leal Insua, Francisco, 238.
 Ledo Andión, Margarita, 283.
 Leiras Pulpeiro, Manuel, 112.
 Lesta Meis, Xosé, 161.
 Linares Rivas, Manuel, 181.
 Lobeira, Xohán de, 46.
 Lollis, César de, 49.
 López Abente, Gonzalo, 148, 163.
 López Aydillo, Eugenio, 181.
 López Bayón, Alfonso, 30.
 López Casanova, Arcadio, 283, 289.
 López Cortón, 91.
 López Ferreiro, Antonio, 34, 131, 133.
 López Nogueira, Xosé Manuel, 290.
 Lopi Lías, 46.
 Lorenzana, Sarah E., 137.
 Lorenzo, Ramón, 281.
 Lorenzo, Xoaquín, 245.
 Lorenzo Sánchez, Antonio, 247.
 Losada, Amando, 247.
 Losada Castro, Basilio, 203, 290.
 Losada Diéguez, Antonio, 184.
 Lourenço, 46.
 Lugris Freire, Manuel, 116, 121, 133, 185.
 Lugris, Ramón, 290.
 Lugris, Urbano, 272.
 Lustres Rivas, Manuel, 184.
 Macías, Marcelo, 136.
 Macías o Namorado, 51, 52.
 Manteiga, Luis, 246.
 Manuel Antonio, 196, 239.
 Manuel María, 280.
 Mariñas del Valle, 260.
 Mariño Carou, María, 278.
 Martín de Gínzo, 46.
 Martínez Barbeito, Carlos, 271.
 Martínez González, Manuel, 114.
 Martínez López, Ramón, 246.
 Martínez Padín, Leopoldo, 86.
 Martínez Risco, Sebastián, 246.
 Martínez Salazar, Andrés, 56, 128, 136.
 Masma, Xan de, 114.
 Mayoral, Marina, 291.
 Meendinho, 44.
 Méndez de Besteiros, Alfonso, 46.
 Méndez Ferrín, X. L., 223, 282, 284.
 Menéndez Pelayo, Marcelino, 49.
 Menéndez Pidal, Ramón, 15, 37, 46, 49, 50, 181.
 Menéndez-Valdés Golpe, E., 247.
 Meogo, Pero, 43.
 Meyer, Guillermo, 19, 20.
 Michéllis de Vasconcelos, Carolina, 27, 30, 31, 38, 40, 41.
 Millán González-Pardo, Isidoro, 291.
 Mirás, Francisco, 89.
 Misiego, Micaela, 291.
 Molinari, Víctor Luis, 272.
 Monacel, Ernesto, 30.
 Montenegro, Amador, 119.
 Montero Díaz, Santiago, 272.
 Montes Domínguez, Euxenio, 224, 239, 243.
 Morales, María Luz, 271.
 Moreiras, Eduardo, 230.
 Moreno Astray, Félix, 124.
 Morris, Anne Marie, 234.
 Mosteiro, Emilio, 208.
 Moure Mariño, Luis, 257.
 Mourullo, Gonzalo R., 287.
 Murguía, Manuel, 85, 87, 88, 97, 121, 123.
 Mur Oli, Manuel, 271.
 Muruáis, Xesús, 137.
 Nan de Allariz, Alfredo, 114.
 Neira de Mosquera, Antonio, 135.
 Neira Vilas, Xosé, 280, 285.
 Nocedal, Cándido, 135.
 Noriega Varela, Antonio, 141, 212.
 Novoa Santos, Roberto, 181.
 Novoneyra, Xífo, 281.
 Nunes, J. J., 41, 46.
 Núñez Búa, Xosé, 184, 247.
 Núñez González, 119.
 Osorio de Moscoso, Rodrigo, 68.
 Otero Espasandín, Xosé, 225.
 Otero Pedrayo, Ramón, 18, 43, 59, 77, 108, 112, 151, 164, 168.
 Oviedo y Arce, 19.
 Páez de Tamallancos, Xohán, 46.
 Pajares, Nicasio, 182.
 Pampín, X. R., 291.
 Paradela, Alvaro, 247.
 Pardo Bazán, Emilia, 121, 135.
 Pardo de Andrade, 74, 78.
 Pasarón y Lastura, Ubaldo, 135.
 Pastor Díaz, Nicomedes, 77, 79, 80, 81.
 Patiño, Carlos, 63.
 Patiño, Raimundo, 282, 291.
 Paulo Orosio, 12.
 Paumán, Martelo, 114.
 Paz-Andrade, Valentín, 183, 226.
 Pedret Casado, Paulino, 179.
 Pedro, Infante de Portugal (Don), 51.
 Peña Novo, Luis, 178, 185.
 Per Amigo de Sevilla, 39, 30.
 Pereira, Aureliano X., 114.
 Pérez Ballesteros, Xosé, 92.
 Pérez Creux, Xoan, 234.
 Pérez Placer, Heraclio, 119.
 Pimentel, Luis F. V., 221, 239.
 Pintos Villar, Xoan Manuel, 81.
 Piñeiro, Ramón, 266.
 Pita Andrade, 272.
 Pita Emilio, 218.
 Pita Romero, Leandro, 184.
 Pla Zubiri, Xoan, 119.
 Pondal Abente, Eduardo, 16, 79, 94, 95, 101.
 Ponte, Pero da, 37.
 Porreño, Baltasar, 52.
 Porteiro Garca, Luis, 178, 184.
 Portela Valladares, Manuel, 183.
 Porto Rey, Francisco, 134.

- Posada, Xosé María, 83.
 Pousa Antelo, 291.
 Pozo Garza, Luz, 279.
 Prada, Rodolfo, 273.
 Prado, Dom, 194.
 Prieto, Laureano, 247.
 Prieto Marcos, 207.
 Prisciliano, 12.
 Puente, Manuel, 273.
- Queizán, María Xosé, 286.
 Quenthal, Antero, 108.
 Quintanilla, Xaime, 164, 178, 185.
 Quiroga, Elena, 272.
 Quiroga, Domingo, 272.
- Rábade, Xesús, 283.
 Ramón Fernández-Oxea, Xosé, 248.
 Ramos Coleman, Xoan Luis, 247.
 Requeixo, Xohán de, 46.
 Rey Romero, Faustino, 143.
 Rey Soto, Antonio, 181.
 Ribalta, Aurelio, 117, 133.
 Ribera, Julián, 19.
 Ricón, Amado, 103, 291.
 Rimbardo de Vaqueiras, 22.
 Río, Luciano del, 272.
 Ríos, Amador de los, 19.
 Risco, Vicente, 139, 158, 164, 167, 183, 235.
 Rodrigues Lapa, Manuel, 19, 32, 33, 35, 63, 48.
 Rodríguez Carracido, José, 137.
 Rodríguez del Padrón, Juan, 52, 54, 56.
 Rodríguez, Francisco Javier, 88.
 Rodríguez González, Eladio, 117, 189.
 Rodrigues Tenreiro, Mem, 45, 46.
 Rodríguez López, Xesús, 114.
 Rof Carballo, Xoan, 263.
 Rolán Vicente, Feliciano, 237.
 Romeo, Xohán, 46.
- Romero Ortiz, Antonio, 135.
 Roy Fernández, 46.
 Roy Quemado, 46.
 Rubén García, M., 247.
 Ruibal, Alvaro, 272.
- Saco e Arce, Xoan Antonio, 89, 90.
 Sachk, 19.
 Sagra, Ramón de la, 135.
 Said Arnesto, Víctor, 182.
 Salinas, Galo, 113.
 Sánchez Cantón, Javier, 182.
 San Luis Romero, Jesús, 163.
 Sanjurjo, Primitivo R., 182.
 Santamarina, Enrique, 247.
 Santiago, Carlos de, 271.
 Santiago, Silvio, 254.
 Santillana, Marqués de, 41.
 Santiso Girón, Laureano, 184.
 Sarmiento, Fray Martín, 67, 69.
 Sarmiento de Acuña, Diego (véxase Conde de Gondomar).
 Seguí, Pascasio de, 68.
 Seoane López, Luis, 216, 240.
 Sesto, Farruco, 283.
 Sesto, Xosé, 247.
 Sevillano García, Anxel, 229.
 Sigüenza, Xulio, 204.
 Soares de Paiva ou Palla, Xohán, 34.
 Soares de Taveirós, Payo, 27, 38.
 Spomer, Margot, 189.
 Stern, 28.
 Suárez Fernández, Marcial, 255.
 Suárez-Llanos, Camilo G., 286.
 Sueiro Eannes, 46.
- Taboada Chivite, Xesús, 248.
 Taibo García, Victoriano, 147, 184.
 Teixeira de Pascoas, 212, 222.
 Tejada Spínola, Elías de, 77.
 Tenreiro, Ramón María, 181.
 Tobío Fernández, Luis, 246.

- Torrado, Juan Antonio, 68.
 Torrente Ballester, Gonzalo, 271.
 Torres Queiruga, 291.
 Torres, Xohana, 281, 285.
 Tovar Bobillo, Antonio, 278.
 Trapero Pardo, Xosé, 247.
 Trillo y Figueroa, Francisco, 67, 68.
 Turnes, Vicente, 64.
- Vaamonde Lores, Florencio, 115, 121, 132.
 Valcárcel, Pedro, 51.
 Valerio, San, 12.
 Valenzuela, Ramón de, 257.
 Valladares Núñez, Marcial, 89.
 Valle Inclán, Ramón del, 121, 165, 180.
 Varela, José Luis, 272.
 Varela, Lorenzo, 218.
 Varela Jácome, Benito, 272.
 Vasco de Lobeira, 55.
- Vázquez Diéguez, Vicente, 283, 286.
 Vázquez de Neira, Pedro, 68.
 Vázquez, Pura, 279.
 Vázquez, Xohán, 46.
 Vélez de Guevara, Pedro, 51, 52.
 Vereza y Aguiar, José, 86.
 Vicente Viqueira, Xoan, 176, 184.
 Vicenti, Alfredo, 137.
 Vicetto, Benito, 77, 85, 86, 87.
 Vidal Martínez, Xoan, 232.
 Vidán Torreira, 291.
 Vilanova, Alberto, 272.
 Villar Ponte, Antonio, 146, 163, 164, 174, 184, 258.
 Villar Ponte, Ramón, 178.
- Wechsler, 20.
- Yannes, Rodrigo, 49.
 Zapata García, Antón, 149.
 Zorro, Xohán, 41.

T Á B O A

	Páxs.
<i>Limiar</i>	7
I. GALICIA E A LINGUA GALEGA	
Orixes históricos e características	11
Formación e desenvolvemento da lingua	13
II. A ÉPOCA MEDIEVAL	
Ronsel histórico	17
Orixes da lírica	19
A poesía provenzal	21
Primeiros momentos literarios	23
Poesía culta e poesía popular	25
Os Cancioneiros galego-portugueses	28
Xéneros e métrica	30
Troveiros e Xograres	33
As Cantigas de Santa María	47
Cancioneiros galego-casteláns	50
A prosa primitiva e o teatro	55
III. CATRO SÉCULOS DE DECADENCIA	
Nota histórica da época	58
Literatura oral popular	61
Esterilidade das letras galegas cultas	67
Tres homes da "Ilustración"	69
O tránsito ao rexurdimento	71
A literatura patriótica	73
IV. ALBADA ROMÁNTICA	
Ambiente histórico	75
O influxo romántico	77

	Páxs.		Páxs.
Dous perfíles composteláns	78	Os humanistas	211
Os poetas precursores	79	O realismo social	216
Os historiadores	85	Os independentes	221
Os gramáticos	88	Tres voces de fora	232
O "Album de la Caridad"	90	Poetas en fala castelá	237
 V. TRES FIGURAS DA RENACENCIA		 IX. DA NARRACIÓN E DO ENSAIO	
Acento universalista	94	Peripécia da prosa literaria	239
Rosalía Castro	95	Os primeiros ensaios narrativos	240
Eduardo Pondal	101	Nómina doutros escritores	246
Curros Enríquez	106	Narradores da posguerra	248
Outros poetas coetáneos	110	Presencia do teatro	257
Poetas de tránsito	115	O novo ensaísmo	261
 VI. OS ÓRGANOS SINTONIZADORES		Escritores galegos en castelán	271
Antecedentes históricos	120	A Editorial "Galaxia"	273
A revista e o xornalismo	123	 X. NOTAS LITERARIAS DE HOXE	
Os estudos etnográficos	125	Unha xeneración nova	277
O movemento rexionalista	126	A poesía	278
A "Biblioteca Galega"	128	A narración	284
A Academia Galega	129	O teatro	288
A prosa e o teatro	131	O ensaio	289
Escritores galegos en castelán	134	Actividades culturais	291
 VII. AS LETRAS CONTEMPORÁNEAS		<i>Bibliografía xeneral</i>	295
Presencia dunha nova xeneración	138	<i>Bibliografía especial</i>	296
A nova lírica	140	<i>Índice de autores</i>	301
A narración	150		
O teatro	162		
O ensaio, a crítica, a erudición	165		
Outros escritores	178		
Escritores galegos en castelán	180		
A revista e o xornal	182		
As "Trinidades da Fala"	184		
A Editorial "Nós"	186		
O estudo do idioma	187		
 VIII. OS CAMIÑOS DA NOVA LITERATURA			
A xeneración que xurde	191		
O "Seminario de Estudos Galegos"	193		
A creación poética	195		
Os imaxinistas	203		
O neotrovadorismo	209		

Esta 2.ª edición da
HISTORIA DA LITERATURA GALEGA,
de

Francisco Fernández del Riego,
rematouse de imprimir
nos Talleres Gráficos de "Faro de Vigo", Colón, 30,
o día 25 de outubro do 1971